

FÁBIÁN LÁSZLÓ

A vélekedő ember

AZ URBANIZÁLÓDÁS BÁJA

*csak a részek szaladgálnak
az egésztől mérgezetten*

Weöres Sándor

Aquincumban, az arénán kívül, bokor alján vetési varjú csipeget; leszáll mellé egy másik gyászhuszár, az előbbi nyomban feléje vág, elhajtja, a kárvallott az aréna faláról figyel, hogyan férkőzhetne mégis a lehetséges terítékhez, ám fél, ismerheti a másik erőszakosságát, jóllehet, az meg azt nem veszi észre, a bokor mélyén feketeerigő kapirgál; hogy mit találhatnak, a megfigyelő számára nem derül ki, ő a HÉV megállóban várakozik, onnét nem lehet kivenni az avar alatti kínálatot; csupán arra gondol, hogy mintegy kétezer évvel ezelőtt ugyancsak tipródhattak itt varjak (ugyanezek – szögezhetné le Schopenhauer szellemében), vagy talán mégsem, későbbi keletű a madarak urbanizálódása (de hát miféle urbs létezett itt?), ám előfordulva hasonló önzéssel zárták ki a gyöngébbeket a föllelt táplálékból, ugyanis ha nem így cselekednek, akár már ki is halhatott volna a varjú-faj, de nem, de télen ellepik a várost, akkor is, ha nincs nagy hó, nincs nagy hideg, miképpen városlakók lettek a szarkák, az örvös galambok, a szajkók, minapában pedig csapatnyi őszapó csipegetett a madáreleség golyóból, ami hálójában csüngött az ezüsfenyőről – eredetileg a cinkéknek szánva, így azonban még elégedettebben a hosszúfarkú apróságokkal;

a villanyvezetékeken meg mókus poroszkál az úttest fölött, róka lopakodik a kertekbe –

úgy tetszik, a város biztosabb megélhetés nyújt, mint az eredeti élőhely; hajlamos volt az ember azt hinni, hogy ez a tégl- és betonrengeteg csupán őt illeti; az állatok pedig – könnyebb megélhetést keresve – esélyeket kutatnak föl maguknak az új körülmények között: urbanizálódnak (a galambok, a patkányok, nyestek stb. már jóval korábban városlakókká váltak; a nyestek nem fintorognak a jóízű gépkocsi kábelektől sem: megrágnak a tulajdonos bosszúságára) –

más vidékeken majmok, medvék, jegesmedvék garázdálkodnak a városokban, a hulladékbán turkálva találnak új élet-lehetőséget, hiszen a fogyasztói társadalom egyúttal a legpazarlóbb szemétermelő is – íme, az igazi, a biológiai tömegvonzás;

közös volna hát valóban ez a bolygó valahány élőlényé számára?

elvben (mondjuk így: a teremtői akarat szerint)

egyelőre – talán

ne legyen kétség afelől, amennyiben az ember érdekei megkívánják, elúzi, lemészárolja, kiirtja a „kártékony” fajokat (ha értené a világot, a kozmosz rendjét, fölfog-

hatná: rá nézvést sem föltétlenül azok), megtette – persze – többször fajtestvéreivel szintén; ennek megfelelően fejlesztí pusztító technikáit, tudja: előbb-utóbb sor kerül bevetésükre; az az önzés, az az agresszió, amely abban a magányára hagyatkozó fekete varjában ott a csipegetésben megnyilatkozott, genetikailag sajátja a „csúcsragadozó-nak”, gondosan, sőt: tudományosan kirafinált eszközei mindenkor a kíméletlenül ismétlődő Endlösungok szolgálatára állnak készen –
ha szeszélye úgy hozza, megöli a feketerigót is...

*

buszra várok a nagy forgalmú főútvonalon, ahol még így, a délelőtt közepében is szinte összefüggő a nyüzgés: egymást érik a gépkocsik, amikor a szemközi nyúlgát tetején fölbukkan macskám jellegzetes kék-szürkéje, vígan ereszkedik le a gátról, majd fölgyorsítva átvág az úttesten, hogy elrohanva mellettem bevesse magát egy kertbe, éppen csak annyit tudok odavetni neki: nem mész haza! ám nem hederít rám, elégedetten poroszkál – remélhetőleg hazafelé – a kerti úton; mindenesetre most már tudom, ide jár udvarolni – tavaszélot sejtve ebből az egyre langyosabb februárból – csak hát...

nos, igen, ez egy macskának egyáltalán nem életbiztosítás, átkelni a főúton (emlékezetem valamelyik pókhálós rekeszéből fölmerül: egy tavasszal kisfiammal autóz-tunk a zalai dombok között, az úttesten elgázolt békák rángatóztak, vagy éppen már belevulkanizálódtak az aszfaltba, otthon este a gyerek megható rajzban emlékezett a tömegmészárlásra és az agóniára) –

kalandozó macskám talán tapasztalt, talán elég intelligens a városi közlekedéshez (eddig mindenképpen így konstatáltam közvetlenül a ház, kertünk közelében), azonban a szerelem vakká tesz; ezt egy mégannyira dörzsölt kandúr esetében sem nehéz észrevenni;

jövője ebben a pillanatban egyenesen riasztónak látszik aggodalmaskodó gazdája szemében

egyik elődje, egy kék perzsa, ki sem ment az úttestre anélkül, hogy körülnézett volna, érezte a veszélyt, nem nagyon kellett féltennem (egyébként attól sem – a mostanit csakúgy nem –, hogy valaki magával viszi, fölöttébb bizalmatlan volt idegenekkel szemben);

tulajdonképpen erről a mostaniról, erről a burmáról nem derült ki, mennyire megbízható (érzékkelhető intelligenciája mellett) a közlekedési érzéke, az annál inkább, hogy hajlamos súlyos konfliktusokba belemenni (félre a passzívvál: kezdeményezni!): tavaly ilyenkor letépett fél pofával érkezett meg egyik légyottjáról (föltéhetőleg erős rivális akadt), heteken át orvosi kezelésre szorult, de fölgyógyult, még szépsége sem károsodott;

az úttesten aligha csupán erről lenne szó!

adódhat, minden bizonnyal adódik olyan forgalmi helyzet, amikor az autóvezető nem kockáztathatja meg a fékezést, a megállást annyira sem egy előtte oktanul át-

szaladó állat miatt, mert beláthatatlan kimenetelű karambolt okozhat – életben, egészségben, vagyonban keletkezhet kár;

a mérleg másik serpenyőjében a macska szabadsága –
esetenként: az élete

sőt, léteznek olyan autósok, akik úgyszólván egyenesen vadásszák ezeket az előt-
tük átszaladó állatokat, ostoba gyűlöletből, annál is ostobább babonáságból (a fekete
macska otromba allúziója; képtelenség a gyanakvás nélküli társasági létre)

a társam > ellenségem

a föloldhatatlan szeretetlenség: egyetlen pillanatra sem engedni a gyöngédség csá-
bításának, mivel az egyértelműen csapda –

a város egyenesen a csapdák halmaza, merő kiszámíthatatlanság; különös, hogy
ezt mégsem az átlagon fölüli előérzettel megáldott macskák tudatosítják magukban,
hanem az emberek...

*

egynémely gyöngébb (?) társunkat merő haszonlesésből, oktalan félelemből, figyel-
metlenségből, tehát: mindenképpen önzésből már eltávolítottunk, mi több: kiirtot-
tunk magunk mellől, elrabortuk életterüket (sokszor éppen azzal a céllal, hogy oda
várost telepítsünk, megvontuk tőlük a tisztas rejtőzködés lehetőségét, elhappoltuk
táplálékukat, vagy éppen őket vadásztuk le a magunk táplálására, ruházkodására, de
még száználmas vágyaink kiélésének biztosítására is, ahogyan a széles szájú orrszarvú
amiatt kerülhetett fajaként végveszélybe, mivel észér csirkefogók tülkét afrodisziaku-
mul kínálják testi-szellemi nyomorultaknak), eszünk ágában sem volt sosem, hogy
egyek vagyunk a teremtésben, hogy létezhet valami magasabb rendű az együttélésben,
olyasféle, ami esetleg a létezésünk záloga, és már nem pusztán előképünket, a rudo-
pitecust bámuljuk reprodukciókon, de hovatovább olyan közeli rokonunkat, mint a
hegyi gorilla, amelyiknek mancsa elengedhetetlen „éke” fennhéjázó milliárdosok íz-
léstelen hajlékainak;

olykor pedig – hallván természetvédők riasztó beszámolóit – krokodilkönnyeket
hullatunk elvesztett/elvesztegetett társaink sorsán, visszakívánjuk szűkös (mindegyre
szűkülő) erdeinkbe a barnamedvét, a farkast, ezúttal – remélhetőleg – nem azért,
hogy erkölcstelen politikusok lelődözzék őket, hanem mert érezzük az egyensúly hi-
ányát, sajnáljuk, hogy a még meglévő fajok sincsenek mindig a helyükön, hogy a
szarka – teszem azt – rájár nassolgatni a maradékra, amit szeszélyes macskám meg-
hagyott –

és akkor következze a csoda:

vonaton utaztomban, ha csak nincs valami elodázhatatlan földatom, jobban sze-
retek nézelődni, mint olvasni vagy éppen írni (számítógépezéssel nem is kísérlete-
zem), hiába ismerem – úgy tetszik – a megszokott útvonal minden zugát, a táj
folyvást változik, még nem is csupán az évszakok, az időjárás szerint, nem pusztán
az ember ormóttan belepiszkálása nyomán, hanem mivel (egyelőre) élő szervezet –

noha az *entrópia* meredélyén –, nemcsak önmaga újratermelésére, de odébb és odébb mentegetésére, kitérésre is képes; eddig az adott környezetben ismeretlen fajok lelnek újabb menedékre, hátha...

nos, a *hátha* – ismételném mániákusan – olyasféle lejtő, amelyen jó, ha megállás van, a fölfelé kapaszkodás úgyszólván reménytelen;

és most mégis!

mintha tanúja lettem volna egy kecsgetető pillanatnak

vágtatott lefelé a Bakony peremén a gyorsvonat a szentgáli emelkedőről, persze hogy az erdőt szemléltem, fehérlettek a ritkás hófoltok, én azonban a hóvirágok fehérjére voltam kíváncsi, azt vártam reménykedve, talán nem csökkent a populáció, idejébe született jogszabály tiltja szedését, és itt-ott látni is véltem kisebb-nagyobb szőnyegeit, ám egyszercsak szürkés-drapp, fölálló fülű állat meredt rám a bozótosból, pontosabban: inkább az elcsattogó szörnyetegre, a vonatra; hiúz – horkant föl hirtelen tudatom mélyéről, ám mindössze néhány másodpercnyi látomás volt, aligha elegendő, hogy megbizonyosodjam valóságáról, de mégis, de akkor is, hogyan tévedhetnék ekkorát?

voltaképpen tévedhetnék, mivel a közelmúltban számos híradás adta tudunkra, hogy az európai nagymacska visszatelepülése sikeresnek látszik, hogy netán már ötven példány kóborolhat nálunk is, ahogyan újfent van nádi farkasunk (aranysakál, már Toldi bátran csatázott vele; ugyan nem egészen tudható, miért), szaporodhatnak, egyelőre van hely számukra; elképzelhető, noha nem valószínű, a híradásokból vizi-onáltam ezt a csodálkozó példányt utazásom színesítésére –

ugyanakkor olvastam alfajáról, az ibériai vagy párduchiúzról; az pedig egyre közelebb merészkedik Madridhoz, ami már amiatt sem a legszerencsésebb „ötlet” tőle, mivel lankadatlan forgalmú autópályákon kell átkelnie, a legkeményebb csapdát kell kikerülnie, amit valaha a „legnagyobb vadász” kiötölt; mármint, ha mégis elérné a fővárost, vajon fölcsap kukabúvárnak, ahogyan a jegesmedvék teszik Észak-Amerikában? akkora bőséggel, mint az ember hulladéka, úgysem találkozhat mással; gyérünk urbanizálódni, csattanhat föl a friss biológiai parancs, amit kis idő múltán vélhetőleg genetikailag örökít át utódaira, ahogyan az indiai nagyvárosok elszemtelenedett, elűzhetetlen majmai;

(falumban a horgászto hattyúi; mihelyst valami zöld vetés, például: repce, fölélénkülve kibukkan a hóréteg alól, nyomban félszázuk telepedik ki rá – méretes bukkás „hófoltot” képezve; Istenem, én meg hogy irigyeltem a berliniektől a Wannsee színpompás mandarinkacsáit!)

itt és most viszont eltökélten, makacsul a hiúznak szurkolok (na persze, a barnamedvének, farkasnak szintén), kerüljön csak vissza egykori közegébe, azazhogy: a már réges-rég megbolygatott, de a továbbiakban az emberi érdek jelentősebb károsodása nélkül békén hagyható bozótosokba, lelje föl ott újra megélhetését, és ne a vonatot bámulja azzal a szánandó nosztalgiával, amivel mostanában a rókák teszik – úton, útfélen;

ha lehetséges, ne urbanizálódjék;

nekünk sem tett mindenben jót, akik egyáltalán rákényszerültünk az urbanizáció kétes áldásaira, sőt, újabban már alkalmi és végleges kibúvókat is keresünk előlük; ránk férne kevéske józan holizmus, aligha lennénk kergébbek tőle,,

*

természetesen tisztában vagyok vele, sorsunk az urbanizáció, ha egyszer ki akarjuk kerülni a túlnépesedés csapdáját; valószínű azonban, ahhoz hogy megússzuk, valamikét helyre kellene hoznunk az általunk hanyagul, felelőtlenül és szűkeszűen fölborított környezeti rendet, még nem is csupán a mértéktelen szén-dioxid-kibocsátás visszafogásával, noha azzal föltétlen, hanem az élővilág, tulajdonképpen társaink megbecsülésével, óvásával, és abba kéne hagyni az önáltató halandzsázást a fönntartható fejlődésről, ami – értjük pontosan – egyáltalán nem fejlődés, mindössze a mindent maga alá gyűrő tőkekonzentráció gyarapodási kényszere (ekként késztetése), fönntarthatónak pedig semmiképpen nem vélelmezhető, éppen ellenkezőleg: előre jelezhető lehetséges katasztrófa ketyegő bombája: fenyegetve a csipegető varjút, a szerelmes macskát, a báméskodó hiúzt, és bennünket, akik hallván a ketyegést is, engedjük...

APÁTI MIKLÓS

Önfel számolás

A FÉRFI hétköznapi személy
A SZÍNÉSZ, aki készül a szerepre
UJSZÁSZY tábormok
A Néma Nő

(A három férfi szerepét, ha megoldható, egy színész is játszhatja. A Néma Nő szerepéhez adtam néhány javaslatot, a rendező még tehet hozzá, mértékkel.)

A SZÍNÉSZ Jó estét kívánok. X-y színész vagyok, a rendező és az igazgató úr jóvoltából eljátszhatom Ujszászy tábormok úr szerepét. Már megvolt az olvasópróba, szinte semmit nem értek az egészből, azt mondták, hogy történelmi is meg monodráma is, aztán mégis három személyt kell benne játszani. A próba után hazamentem, s megkérdeztem az asszonyt.

A FÉRFI Sok olyan monodráma van, amiben három személy játszik. Ezért válunk, válaszolt az asszony. Azt mondta, ő nem bánja mi van a színházban, ő nem játszik, s az sem érdekli, ki mit játszik. Csak az érdekli, mi lesz a gyerekekkel. Én akkor majdnem pofán csaptam, de csak az ajtót csuktam be magam után.

UJSZÁSZY: Mindenki b en több személy lakik. Ha egyenruha van rajtam, akkor katonavagyok. A ruha jelzi a rangfokozatomat, tábormok vagyok. Horthy Miklós tábormoka. Nem volt ezzel semmi baj, amíg béke volt, de most háború van. Keletről az oroszok nyomnak, nyugatról, és ez tudható hónapokra előre, bejönnek a németek. Az én dolgom az, hogy tájékoztassam a legfőbb hadurat, mikor mi történik majd, s ha érdekli, azt is el kell majd magyarázzam neki, hogy miért. Ez a munkám, ezért vagyok kém is, meg persze kémelhárító is. A hazámnak kémkedek, és a hazámra támadó kémeket megpróbálok elhárítani. Nem túl izgalmas foglalkozás, nem túl izgalmas, mert minden úgysem tudható, és amit megtudok, abból se mondhatok el mindent a hadúrnak. Biztos vagyok abban, hogy szinte minden szavam félreértené.

A SZÍNÉSZ Ha nem értem félre a dolgot, itt arról lehet szó, hogy a rendező úr be akarja bizonyítani, az én drága közönségem számára, hogy alkalmatlan vagyok a pályára, hogy össze-vissza beszélek, hogy hol a házasságomról mondok valamit, hol meg a tábormok úr szerepébe bújva mondok ostobaságokat, hol meg egyszerűen csak színészként kell eljátszanom azt, hogy buta, ostoba, semmirekellő színész vagyok. Ebben a korban többet érdemeltem volna ettől a színháztól, eljátszottam mindent, amit kértek, voltam komédiás, király, koldus, meg mindenféle ember, akin lehet sírni

vagy röhögni, de ekkora bajban még nem voltam. Nekem a színház nem az otthonom, nem a hazám, nem a munkahelyem. A színház nekem az anyaméh. Ott vagyok benne, hallom a hangokat, boldogságra születtem, pedig még meg sem vagyok. De tudom, hogy meg fogok születni, s ez fájni fog. Mikor leszek boldog? Talán soha.

A FÉRFI: Az a baj, hogy éppen most válunk, pont most. Úgy kellene elválnom, hogy ne is vegyem észre. Hogy azért legyen közöm a gyerekekhez is, meg lakhassak is valahol, meg az asszony se érezze magát nagyon átverve.

A Néma Nő (*Odamegy a FÉRFIHEZ, megsimogatja az arcát, közben jól belerúg, feltesz egy Karády lemezt.*)

UJSZÁSZY A tisztí kar sehogy se értette, mi köt engem Karádyhoz. (*Ír.*) Attól tartok, az altábornagy úr se értené meg egyhamar, pedig önnek aztán mindent, de mindent leírtam. Már most tudom, az utolsó levelem önhöz, mélyen tisztelt Péter Gábor altábornagy úr ekképp fog szólni „Csatolom a 17. füzetet, mely tárgykör hiányában már nem telt meg. Nagyon köszönöm a szép nyakkendőt. Nem tudom, hogy lesz-e alkalmam személyesen búcsút venni. Engedje meg, hogy ezúton hálás köszönetet mondjak, azon korrekt szívélyes, előzékeny, magatartásért, amivel részesített. Nem szívesen válok meg altábornagy úrtól, akivel nagyon szerettem volna együtt dolgozni. Így jövőm és szabadságom irányában, bizonytalanságban és nyugtalanságban vagyok, Még egyszer sokszor köszönök mindent, őszinte tisztelője Fekete Iván.” Na, ez lettem én: Iván is meg fekete is. Az altábornagy kommunista volt, tanulni akart tőlem... Ő már az új világ embere volt, én a régié.

A SZÍNÉSZ A mélyen tisztelt altábornagy úr – a rendező szerint – Péter Gábor volt Rákosi legfőbb bizalmasa, egykori szabósegéd. De azt már nem mondta meg a tisztelt rendező úr, hogy hogyan és miként lett Ujszászy tábornokból Fekete Iván. Hogy Iván, azt még csak értem, mert 1948-ban már itt voltak az oroszok, sőt, utána még nagyon sokáig. De hogy miért pont Fekete, ezt már az én nagyon okos, nagyon művelt, nagyon tájékozott, nagyon zseniális rendezőm sem tudta tudomásomra hozni. Igaz, hogy akkoriban a schwarzbokból feketék lettek a weiszekből fehérek, de hát Ujszászy, egyáltalán nem volt zsidó ember, neki semmiféle szüksége nem volt a névmagyarosításra. Tetszett a nőknek? Vagy csak az egyenruhája ragadta el őket? A pénze?

UJSZÁSZY: Nem kell udvarolni a nőknek... hagyni kell őket beszélni. Most már mindegy, mi lesz velem, úgysem tudtam elképzelni magam öreg embernek. Így utólag már azt sem tudom egészen biztosan, kint voltam-e egyáltalán a fronton, vagy csak a bevonulásra voltam alkalmas. Minket, katonákat ugyanis nem tanítottak meg például verset olvasni sem. Így aztán hiába írta Petőfi azt a sok szép csatadalt, mi inkább az operetthez tartottuk oda a fülünket „szép város Kolozsvár”, na, ezeket szeretjük és értjük. A katonának a halál nem nagy ügy, amíg van fegyvere, és benne egy kis

golyó. A halál? Azt mi szeretjük önkéntesül adni is, kapni is. Erre képeztek ki, ez a mi különleges képességünk.

A FÉRFI Különleges képességek? Ugyan! Bárki el tud számolni tíz évesen egytől tízig, de csak egyesével. Ám ha úgy próbálna meg számolni, hogy hetet mindig hozzáad az előző számhoz, kereken hét ilyen szám után megbolondulna. Hét év után válnunk. Nincs, nem lesz több hét évünk.

A SZÍNÉSZ Nálunk, itt a színházban senki sem zsidó, vagy ha kell, bárki. Mi itt kérem, színészek vagyunk, s a színész azért az ami, mert bármi lehet: hűvösen tárgyáló, szenvedélyes szerelmes, toporgó szerencsétlen, aki a végzete előtt vigyázban áll, mindegy.... A színpad örök világossága fényeskedik nekünk. Nálunk a legvadabb antiszemita is megszeliődik, a legnyomorultabbak is megdicsőülhetnek, hitre juthatnak. Legalább esténként... Hogy az Isten fényes napja alatt kivel mi lesz, mi történik majd, már nem a színházra tartozik. És ez hiba.

UJSZÁSZY Hibát követtem el, amikor katonáink bevonulása után elkísértem az én Katám Kolozsvárra. Neki ott fontos dolga volt, szép és nemes: segélykoncertet adott a Vöröskeresztnek, hogy gyorsabban, kevesebb fájdalommal éljék meg sebesültjeink a győzelmet, Kolozsvár visszavételét. Na jó, katonásabban is tudom mondani: a bevételét. Istenem, de szép volt! (*A néma nő hintára ül, kileng magasra, a nézők feje fölé is, lobog a kezében a magyar zászló.*) A fellobogózott város, a piros-fehér-zöld színek, és a felénk dobogó szívek végre kijöhettek az utcára, a terekre, megnézheték Fadrusz úr szobrát, az igazságosát, és dobogtak, mert doboghattak. Újra volt haza. Kata énekelt, gyűltek az adományok, én meg csak álltam ott, a zászlóerdőben, lobogtam én is. A szünetben Kata odafordult hozzám és azt mondta: „Magának itt nincs semmi keresnivalója.” Nem értettem, miért nincs semmi keresnivalóm, hiszen én miatta voltam ott, meg Kolozsvár miatt is, de mégis inkább miatta, ezért aztán a koncert végéig ott maradtam. Akkor Kata meghajolt, fogadta azt a rengeteg tapsot, amit csak ő tudott ép lélekkel elfogadni, elviselni, de mellém érve azt mondta: „Most vészett el végleg Erdély. Maga katona. Maga innen most nem hiányzott. De Erdély mindig, minden magyarnak hiányozni fog.”

A SZÍNÉSZ: Hiányzik is, hiányzik most is. Olyan ez, mint a levágott végtag fájdalma. Nincs, de fáj. Jó volt az egyik utolsó próbán, ahogy körbe fonták az arcom a lobogók, a székelyek lobogói, s letörölték a színházban egyébként teljesen feleslegesen ontott könnyeimet. Mert színész is voltam, meg ember is, láttattam az arcom és láttam az arcom kívülről. Ez a pálya csúcsa: Látni magam a szerepben, s gyönyörködni abban, hogy megint sikerült elhíttetni magammal és az emberekkel, hogy az vagyok aki. Aki Ujszászy tábornok is, meg én is.

UJSZÁSZY Azért is mentem vele, mert vele akartam kezdeni és végezni a napot. Akkor már este volt, feljött a hold... Ábrándozhattam róla legalább néhány percig, de neki este mindig dolga volt. A színház. A Prima Donna. Az első nő. Az utolsó... *(sóhajt)*. Az első. És elment, minden este elment, ő volt a sztár, én meg csak egy tábornok. Ha közlegény lettem volna, akkor mi lett volna? Semmi. Egy nagy semmi, aki a semmit teremti meg: öl vagy meghal. Ő mindig volt valaki. Én meg csak egy állampolgár, akinek az országa éppen hadban áll. Nem én akartam, nem az én háborúm volt ez. És ami ennél nagyobb baj, igazából nem volt Horthyé sem. És ha nem az övé, akire fölesküdtem, akkor az enyém hogyan legyen? Ez a háború egy örülté volt, aki örültté tett egy népet. Nem mindenkit, csak néhány magyart. És nagyon sok németet.

A SZÍNÉSZ *(miközben tanulja a darabot, a szöveget)* Mit dumál ez itt össze-vissza, nem értem. Hogy tábornok meg közlegény, meg Karády, meg este, meg háború, meg, hogy ki kié, és ki mennyire örült?

NÉMA NŐ *balettozik, kicsit mindhárom férfi „baját” eltáncolja*

UJSZÁSZY Engem tényleg nem lehet megérteni, engem semmitől nem ment meg semmi, de minden alól fölment, hogy mertem szeretni. Úgy akartam szolgálni őt, mint a hazámat: Halálig. A haza most ellenem fordult. Nem, dehogya haza, két világhatalom. És lett egy győztes világhatalom. Tudtuk a nevét, s tudjuk a nevét akkor is, ha már más neve lesz. De akkor is lesz egy változatlan nevű ország: Magyarország. Én mertem szeretni őt, merek meghalni érte. Végül is csak azt szeretjük, akiért meg tudunk halni, ha kell. Persze én könnyen beszélek, fogságban vagyok, s tudom, hiába teszek bármit, innen én már nem szabadulhatok.

A SZÍNÉSZ Így könnyű, a halálraítélt könnyen dobálózik a nagy szavakkal, ha tudja, hogy reggel úgy is vége van.

UJSZÁSZY: De kötöttem egy titkos alkut, hogy kivel, na, ez is titok. Az alku arról szól, hogy Karády kijuthat ebből az országból, kimenekülhet, ami most nem haza, csak egymást gyűlölő erők viaskodása, minden mondat vérre megy, egy bólintásért, egy biccentésért, egy fejrázásért is kötélt jár. Nem baj, ő megmenekülhet, ezt kialakítottam. A magyarokkal is, az oroszokkal is. Ennél többet nem tehettem érte, ennél többet nem akarhatok, és nem akarhat többet tőlem ő se. Hiszen az ítélet megszületett, meg kell halnom. De még élek. Az életem, mint egy hú kutya, árnyékként követ, néha vetek neki valami rágni valót: Emlékeket, szép pillanatok. Amikor hittem mindabban, amiket most az életem végén gondolok. Karády? Színésznő? Ugyan! Őt az ő világának professzionistái, a tőke, a pénzemberek állították elő. Még engem is be tudtak csapni, pedig megvolt a világhoz való eszem. Én is a színésznőbe szerettem bele. Most már, hogy nem játszhat, egyedül az enyém lehetne, hiszen emberré vált és vég-

telen gyönyörűséggel tölt el, hogy nem kell többé a szépségét a színpadról, a vászonról csodálnom. Igaz, egy vesztt háború árán, de megkerült Karády Katalin. Az ember. A nő. Aki az enyém. Csak az enyém.

Azt mondták, oroszul, hogy nem fog fájni, meg az is mondták, hogy utoljára. De hiába mondták, nem tudom kimondani, mit jelent oroszul: utoljára. Elfelejtettem, elfojtottam.

A FÉRFI Jó nem bánom, váljunk. Olyan ez kicsit, mint a halál. Nem tudok elválni a kerttől, nem tudok elválni attól a földtől, amire lépni szoktam. Kicsit túl szépen mondvá, igen mert ez a hazám. Ez a hazám, ez az én kertem, ez a rózsafa is az enyém, enyém a fűnyűvógép, amit undorodva hallgatnak a szomszédaink, és igazuk van, ennek a gépnek a zaja szörnyű.

UJSZÁSZY A repülőgépek zaja szörnyű, jönnek rád, s nem tehetsz semmit. Guggolsz a szerelmeddel a csupasz földön, és nem tudod más módon védelmezni, mint hogy, talán többször is, mint kellene, mondd neki: szeretlek, szeretlek, szeretlek. Közben egyre közelebb hullanak a repülőkről a bombák, vastagodik a hangok ereje, néha a hang erősebb és nagyobb, mint a kár, amit tárgyban, életben okoz majd. És akkor odabújik hozzád a szerelmed, az ország démona, és azt mondja, reszketi, sikoltja, akarva akaratlan bevetve minden tanult és ösztönös színészi eszközét, azt mondja: „István, meghalunk”.

A FÉRFI Arra, hogy meghalunk, nincs ellenérv.

A SZÍNÉSZ Mi vagyunk a halál ellenérve! Leszúrnak, felkötnek, aztán meghajolunk a függöny előtt, ez egy elég erős ellenérv.

A FÉRFI De hogy ezt a kertet elhagyjam, azt nekem senki nem tudja, senki sem tudja elmagyarázni, hogy ez nem hazaárulás. Mindent megtettem érte, ahogyan ő is értem. Szerettük egymást, és nem kértünk egymástól semmit. Na jó, néha ő egy kis vizet, egy kis tápsót, apróságokat. Nem sorolom, nem érdemes érvelni ezzel. Ahogy azzal a szoborral sem, ami a pesti Szabadság téren áll. Nem az a baj, hogy mit akar magyarázni, az a baj, hogy magyarázni akar. Hogy allegória... Az nem a szépség műfaja. S ami nem szép, az nem lehet igaz.

UJSZÁSZY: Nem akarok érvelni azzal, hogy nekem, aki egyszerre voltam kémfőnök és kémelhárító, hogy legalább nekem tudnom kellett volna, mikor és hogyan lesz vége a háborúnak. Hogy mikor jönnek be, egészen belénk a németek. Trianon miatt nem tudtunk elválni tőlük, úgy volt, hogy övék lesz a világ, és a miénk lesz az, ami a miénk volt. Nem tehattunk semmit. Fájtunk.

A FÉRFI Együtt, és fájni? Nevetséges. Külön menni, hogy ne fájjon, annak még van értelme, de nem tudunk válni. A bátrak túl korán, a gyávák túl későn válnak. Az okosok meg hiába tudják: nincs késő, nincs korán.

A SZÍNÉSZ Mindig késő van, és mindig korán van. Későn jön egy szerep, vagy túl korán csap pofán. Elbukunk, vesztesek leszünk.

NÉMA NŐ *elzuhan*

UJSZÁSZY: Hogy vesztesek leszünk, azt én tudtam a legjobban, és legelőször, hiszen minden hír birtokában voltam. De még Horthynak sem mondhattam meg mindent. Mi kémeek, soha nem árultuk el egymást, mi kémeek sokszor jobban tudtuk, mi lesz, mint aki meghallgatta a jelentéseinket. Jön felénk a jövő, és nem tudunk kitérni előle.

A SZÍNÉSZ Jön felénk a jövő, és nem tudunk kitérni előle.

A FÉRFI Jön felém a jövő, és nem tudok kitérni előle. Én szeretek élni, de már nem vele. Elválok és egy másik asszony mellett leszek majd árva. De a gyerek? Ő ezt nem érezheti. Rá vigyáznom kell akkor is, ha kiszeret belőlem, mert elhagytam az anyját. Ilyenkor vegytisztán tudok a halálra gondolni. Néha még az asszonyéra is. Arra is, akivel élni fogok.

UJSZÁSZY Azért halok meg aránylag boldogan, mert szerettem élni. Mert Katám lett a naplóm, beleírhattam magam: a bűneim, a félelmeim, az erényeim, a vállalásaim, a mulasztásaim. Az árulásaim. A szeretetem. Hogy mindent megtehetek érte, s hogy meg is tettem.

A SZÍNÉSZ Így menti magát a menthetetlen, mondta a rendezőm. Okos fiú, de az életet még nem tudja kívülről. Én már tudom. De nem akarok vele verekedni.

UJSZÁSZY Amikor vertek, olykor már szinte rutinosan ájultam el. A test és a lélek így védekezik az elviselhetetlen fájdalom ellen. De mindig felloccsoltak. Az első gondolatom mindig az volt: szomjan már nem halok. De étlen? Az még hátra van, azt talán még választhatom.

A FÉRFI Előfordulhat, hogy felfordulhatok. Hogy nem lesz hol laknom, nem lesz mit ennem. Vagy eljön értem egy repülőgép, s elszállhatok innen. Olyan messze, hogy ne is lássam az eddigi életem.

UJSZÁSZY Sokszor elképzeltem, hogy eljön értem egy repülőgép és kimenekít az örökkévalóságba. De nem jött, s ez azt jelentette, hogy megölnék, akármit teszek. Egyszerűbben: hogy meg fogok halni. Mint mindenki. De én legalább éltem és mer-

tem szeretni Karádyt. Az egyetlen, akitől megtanultam, hogy érdemes szeretni. S hogy a szeretet megtanulható. S ő nagyon jó tanító volt. Azért lehetett jó tanítóm, mert szeretett.

A FÉRFI Az lett a vesztem, hogy későn, túl későn tanultam meg szeretni. Kitől is tanultam volna? Apám évekig szánni valóan beteg volt, aztán meghalt. Anyám csak aggodni tudott értem. Meg magáért. Olyan szegénységből érkezett, amiből soha nem tudott kikeveredni. A halálos ágyán megkérdezte: fiam, hány éves is vagyok? Azt hittem, az ilyesmit tudja az ember anyja, próbáltam tréfával elütni a dolgot. De újra megkérdezte, most már követelően: hány éves vagyok? Megmondtam neki: nyolcvanhárom. És akkor azt mondta, s ezt soha nem tudom elfelejteni: fiam, te sose fogsz elélni eddig. Haza felé, és azóta sem tudom eldönteni: sokáig kell élnem, hogy tovább dacolhassak veled, vagy törődjek bele, hagyjam rá: legyen igaza neki.

A SZÍNÉSZ Az én okos kis rendezőm azt mondta, még a próbák elején, hogy amikor véget ér az élet, az utolsó órán végre elhisszük: nem történt semmi. Csak az, hogy élünk.

UJSZÁSZY A hazáért meg lehet halni. Ha kell. De meghalni a haza miatt? Ilyenkor összedóódik a történelem aktuális tévedése és az enyém. A miénk...

Tudta ő is, tudtam én is, hogy engem megölnék. A hazám miatt! Azt kérte tőlem, legyen egy utolsó kívánságom: kérjek olyan ítéletet, bármi áron, hogy ő megszabaduljon a további kínzásoktól, a sárba tiprástól, s hogy elhagyhassa az országot. Nem zaklatott túl sokszor ezzel, mégis azt kellett éreznem, hogy sürgeti az utolsó ítélet.. Ennyire el akart menni. Nem tőlem, ettől az országtól. Tudtam, lehet egy ilyen kívánságom. Nem sürgetett, mégis hajtott a kivégzőim felé. A nők nagyon akarnak élni, akkor is, ha már nem tudnak.

A FÉRFI A házasság olyan háború, aminek egyetlen komoly tétje van: ki éli túl a másikat. És hát, ugye, ismerjük a statisztikákat...

A SZÍNÉSZ Én szeretem a kolleganőimet. Ha fiatal, azért, ha érett, azért, ha szép-korú, jó szerepet kívánok neki, szívesen csókolok nekik kezét, nem érzem önfeláldozásnak.

NÉMA NŐ *táncol, kézcsókot remélve*

UJSZÁSZY Úgy döntöttem, segítek neki. Feláldozom magam. Segítek neki. Sietnem kellett, mert tudtam, ő már nem sokáig bírja. És elkezdtem az alkudozást, előbb a nyilasokkal, aztán a németekkel, végül az oroszokkal, a szovjetbarát magyarokkal. Pedig pontosan tudtam, hogy a kommunistákkal nem lehet tárgyalni, de azt is tudtam, hogy a kommunistákkal tárgyalni kell. Csak az oroszok értették meg, mit aka-

rok, mit szeretnék. Velük tudtam csak alkut kötni. És tudtam, hogy megölnek, de betartják az ígéretüket. Mert erősek voltak. Csak az erősek, a győztesek képesek arra, hogy megtegyék azt, amit megígértek. Ők voltak a győztesek és hagytak engem is „győzni”. Megértették, hogy én Karády Katalint a halálomig akarom szeretni. Megértették, hogy erre csak a valódi, az örülettel határos szerelem képes. És hagyták futni őt, hadd éljen. Hadd menjen el ebből a behódolt országból. Áadtam nekik minden információt, többet, mint amit a magyar kommunistáknak. Áruló voltam? Sokak szerint igen.

SZÍNÉSZ Szerintem is.

UJSZÁSZY Az oroszok számára hős lettem, ők a győzelem mámorában képesek tisztelni ezt. Persze ők könnyedén végezték ki a saját hőseiket. Áruló voltam? Én nem hiszem. Ha Karády, az én naplóm megmenekülhet, az mindent megér. E naplóban tovább élhetek, ha nem is örökké. Amíg ő él, én leszek. Csak kicsit és csak néha szorongtam, ha sürgetett. De fájt.

FÉRFI Fáj, hogy nem lesz családom. És fáj, hogy mégsem lehetek egészen magányos, mert mindig hiányoznak majd azok a percek, amikor még együtt lehettem a fiammal. Majd egy okos kis bírónő kimondja: ekkor és eddig lehetek vele.

UJSZÁSZY A történelem kimondta, meddig lehetek vele. Karády is tudta, érezte. Amíg tehetette, maga helyett is másokat mentett. Talán ebben segíthettem neki. De a megszállt országban senki sem tudta, mi történik holnap vele. Csak ezek a Péter Gáborok tudták. Még azt is tudták az oroszoktól, hogy velünk mi lesz. Én egy vesztes ország lefokozott, letartóztatott tábornoka voltam.

SZÍNÉSZ Nem szeretek tábornok lenni. Inkább csak szavalnék, akár Péter Gáborékról is. Faludy György versében minden benne van, amit arról a korról, meg az oroszok akkori kedvenceiről tudni lehet. Rövid, nem nehéz fejben tartanom a próbák alatt sem. Sokat segített, többet, mint a nagyságos rendező úr. 1991-ben írta, akkor még élt a nyomorult. Az Interneten találtam rá, nem kis munka volt.

NÉMA NŐ *mintha súgná a szöveget*

„Péter Gábor, az ÁVH parancsnoka

Még él, de harminc éve nincs, aki felpofozza.

Ott ült az íróasztal mögött, mikor behozták.

Előtte aktacsomó Faludy Gyé nevével.

„Olvasta?” – „Nem olvastam, de azért belenéztem.”

„Ön szerint mi a bűnöm?” – „Nincs bűn.” – „Szóval kidobnak?”

„Egy nyavalyát.” – „Mi okból?” – „Kit egyszer idehoztak, itt kell, hogy megdögöljön. Hülyékre nincsen szükség.”

„Miért hülye?” – kérdeztem. Ő felém fordult büszkén, ajkán ferde mosollyal: „Épp te nem volnál marha, aki Amerikából jöttél haza e szarba?”

Jól hallottam? Nagyon jól. Elhültem, hogy ezt mondja.

Közben, hogy elvitessen, a csengőgombot nyomta.

Ez a halálítélet. Nevessek-e, vagy sírjak?

Vagy kérdezzem meg tőle: Mondd, nem félsz, hogy megírlak?”

UJSZÁSZY Nem féltem leírni az elhárítás általam ismert rendszerét Péter Gábornak Fekete Iván néven. Nem féltem, mert Karádyt féltettem. Írtam és írtam, sok oldalon át. Csak így volt esély rá, hogy kiengedjék őt ebből a szarból Amerikába.

FÉRFI Legszívesebben kimennék Amerikába, de lehet, hogy nem kapnék vízumot, s ezt azzal indokolnák, hogy terrorista vagyok. Egy rohadt családterrorista. Felrobantottam a családom. S ezt a mindenre képes hivatalnokok mondanák, életidőm kegyetlen tábornokai, ezek a kukucskáló államosított pribékek. Még azt is megkérdezhetik, mikor és melyik volt életem legszebb napja. De nem tudnám se nekik, se magamnak bevallani. Mert jó volt családban élni, s jó most is, hogy döntöttem: eljövök onnan. S azt is honnan tudnám, mikor és hogyan élek majd Rékával, aki színésznő, aki tündökölni akar és gyertyákkal körülvett kádban fürödni a sikerben, én meg szürkülök tovább. Azt képzelem, s ezt kellene mindenkinek képzelnie, hogy a legboldogabb nap még nem jött el. Csak így lehet, csak így érdemes élni, amíg lehet, amíg hagynak.

UJSZÁSZY Talán még egyszer az életben boldog lehetek. Ott állok majd a kivégzőosztag előtt, rám szegezik a fegyvert, s érezni fogom, hogy élek. Akárhányan lesznek, én több leszek, mint ők. Mert az a néhány másodperc az enyém lesz, nem az övék.

FÉRFI Élni akarok, ez a bűnöm. Ezért hagyok el mindent, amiért eddig éltem.

Az az élet, amit Rékával vállaltunk, talán más lesz, mint a korábbi évek. Ő játszik majd, s én nézhetem őt. Láthatom királynőnek, szolgáló cselédnek, mások feleségének, akár mások kurvájának is, de tudni fogom: igazából ő az enyém. *(A Néma Nő felé tekintve, könnyörögve mondja.)* Ugye így lesz, drágám?

Néma Nő *leborul, némán zokog.*

UJSZÁSZY Az én drága Karádyim túlságosan is készen volt, amikor megismertem. Amikor beleszerettem. Már nem csak nő volt, de eleven legenda is. Filmek, színpadok sztárja, egyik hódolója a sok százezer közül. De találkozhattam vele, a személyével, a

hétköznapian is igéző tekintetével. A véletlen hozta ezt az alkalmat, csak később jöttem rá, hogy ezt a találkozót megszervezték. A szervezők szándéka a béke volt, a háború kellős közepén. Én egy tábornok voltam, aki a baloldal minden lépéséről tudott, s baloldal is akarta tudni, mire készülök én.. Karády üldözött embereket akart megmenteni, én egy egész országot. Neki majdnem minden sikerült, nekem szinte semmi.

Néma Nő *(rezzenetlen áll, se mozgásán, se arcán nem látszik indulat. Bábuként néz előre. Magába?)*

FÉRFI Rékának minden sikerült, jó szerepeket kapott, mégis jó ember maradt. Mert szeretni engem, s én is mertem szeretni őt. Ez a szeretet hatja át jövőnket, legalábbis az elejét, ezért a jövőért vállalom el mindent, a válást, az elszakadást.
(Néma Nőhöz fordul.) Ugye, drágám?

SZÍNÉSZ Nem bírom ki, ha a színpadon nem reagálnak rám. Ilyenkor azt sem tudom, minek beszélek. A rezzenetlen partner nem társ a játékban, s ha nem közös a játék, rossz leszek én is. Hiszen mindent csak tőle kaphatok vissza, amit én adhattam neki.

UJSZÁSZY Amit én adhattam neki, az sok is volt, meg kevés. Megmenthetett néhány zsidót, kommunistát, ellenállót, békepártit. Segítettem neki, de mindig tudtam, ez kevés. Kevés, mert az országot kellett volna kimenteni a háborúból, megmenteni a bolsevizmustól, a nyilasoktól. Mégis ő vigasztalt: hogyan tehetnél többet egyedül? Keres társakat! Nekem egyetlen társam ő volt, nem bízhattam meg senkiben.

FÉRFI Ha egyedül vagyok, velem az a baj, hogy mindig megnézem a nők seggét. Jó, finomabban is tudom mondani: az idomait. Mindegy, milyen ruha van rajtuk, látom őket. Azoknak, amik.

SZÍNÉSZ Velem az a baj, hogy csak a hangjuk érdekel, szólnak-e, vagy csak beszélnek. A hangnak zenéje van, a beszédnek célja. Engem a hangok érdekelnek, nem az emberekből kizúgó zaj.

UJSZÁSZY Én nem nézhettem a nők seggét. Ha tetszettek volna, tudtam: rám van állítva. Ha rossz, az legyen az ő bajuk. Karádyt sem ilyen szemmel néztem, csak az érdekelt, bízhatok-e benne, kell-e félnem tőle. Őt nem érdekelte, ki vagyok, csak a múltam. A családom, az apám, az anyám. Vidéki fiú voltam, volt miről meséljek, sokat tanultam közben önmagamról. Ő is elmondta az apját, azt a szerencsejáték függő barmot. Aki ha nyert, ajándékokat hozott neki, ha vesztett, verte az anyját, őt se kímélte. Túl közel laktak a löverseny pályához. Ott meg, ugye, minden megtörténhet. A csalás is, a jó tipp is bejöhethet. Egyáltalán nem izgatták az országos dolgok, azt sem kérdezte meg, ültem-e lovon valaha. Néha sértődött is voltam, de hát ilyenek a

magukat fontos tartó férfiak. De túl tudtam lépni ezen, ez volt a legjobb lépésem. Nem bíztam rá titkokat, kímélni szerettem volna.

SZÍNÉSZ Én soha nem kíméltem a partnereim. Ha túl jók akartak lenni, hogy lejátsszanak engem, az volt a baj. Ha rosszak: az volt a legrosszabb.

FÉRFI Mit kíméljek egy nőt, aki nem értem, hanem ellenem harcol? Aki csak túlélni akar engem? Anyámtól ezt tanultam: túlélni. Semmi más nem számít, csak a túlélés reménye.

UJSZÁSZY Az én túlélésem titka: Karády. *(A Néma Nő meghajol előtte, mintha megköszönné.)* Amit katonaként sokáig nem értettem, hogyan lehet egy férfi számára fontosabb egy nő, egy szerető, mint a haza. Karádytól kellett megtanulnom, egy katonának is lehet felesége, családja. Értük is kell élni. Hogy értük is kell élni, s ha kell, akár meghalni is.

SZÍNÉSZ Nem értem, miért kell meghalni egy nőért? Holnap egy másik szerepben egy másik nőért kell élnem, halnom. Egy színésznőért se élni, se meghalni nem érdemes.

FÉRFI. Most úgy érzem, Rékáért akár meghalni is tudnék. *(A Néma Nő felé.)* Érted. De te ezt úgyse érted, mert színésznő vagy. Játsszol, élvezed a tapsot. Én meg várom, hogy tapsoljanak neked. Szeretnél megszólalni? Minek? Úgyis nagyobb sikered lesz, mint bárkinek.

Néma Nő *(Táncol, balett.)*

FÉRFI Nekem kellene a szavak. Az ő szavai, meg az enyéim. Szeretetünk szavai, ilyenkor közel vagyunk Istenhez. Egymáshoz. Nyavalygás? Ugyan.

SZÍNÉSZ Most meg azzal nyomorgat a rendező, hogy nem vagyok elég katonás. Hogyan lehetnék az, amikor a németek elfogtak, a nyilasok lefokoztak, cukorbajom lett miattuk, beteg lettem, egy becsapódó bomba dörrenésétől is idegrángásom lett. Nem nekem, Ujszászsynak. Már majdnem egészen az vagyok, akit el kell játszanom. És épp most kezd elegendem lenni ebből az egészből, már ott tartottam, váltson le a rendező úr, adja másnak a szerepet. Kezdek többet tudni Ujszászról, mint ő maga. Nem értem magam, mert túlságosan sokat értek, s ez megroppant, mint színész.

FÉRFI Érték mindent, többet, mint az a bírónő, aki dönt majd rólam, rólunk. És azt is értem, mekkora rizikó beleszeretni egy színésznőbe. Mert ez történt velem.

(Néma Nő beleül a hintába, fehér zászló van a kezében, leng a nézők felett, azt lobogtatja.)

UJSZÁSZY Az lett a vesztem, s mint később kiderült, mind a kettőnk veszte, hogy megláttam az imádott színésznőben az embert, a nőt. A sztártól el tudtam volna szakadni, a nőtől, az embertől nem. Amikor együtt reszkettünk egy célponttá lett óvóhelyen, közösen mondtuk az imát: „Maradj velünk, mert esteledik, és a Nap már lemenőben van.” Egyszerre gondoltunk Istenre, az országra és egymásra. És tényleg este lett, egy ország estéje.

(Néma Nő leszáll a hintáról, ami üresen leng tovább, majd megáll. Csend.)

SZÍNÉSZ Esténként olvasok, Ujszászyról meg Karádyról. Néha én is azt érzem, amit a művésznő mondott egy korabeli interjújában: „Már nem érdekel, mit mondanak, mit írnak rólam. Nem is olvasom az újságokat. Én csak egyet tudok: legjobb lelkiismeretem szerint szolgálni a színpadot, egy-egy szerepembe egész lelkemet beleadom. Aki rosszat akar mondani rólam, csak azért, hogy rosszat mondjon, az ellen nem tehetek semmit, de nem is akarok. Arra is gondoltam, hogy visszavonulok a színpadtól, de innen már nincs visszatérés...”

FÉRFI Visszatérni a családhoz, ez is megfordult a fejemben. De visszavonulni, lemondani arról a színésznőről, akit színpadon korábban sohasem láttam, nem lehetett. Én csak az embert láthattam, én csak az emberrel, a nővel találkoztam. Ez ragadott el. Meg hát ugye, a szépsége. Meg mindaz, amit beleláttam, elképzelttem. Így lettem terrorista. Családrobbantó. Megérdemlem, ami vár rám.

SZÍNÉSZ Nem adtam vissza a szerepet. Megérdemlem, ami vár rám.

UJSZÁSZY Emlékszem Karády utolsó szavaira: Olyan földbe temesettek, ahonnan nincs ide visszaút, de van és lesz haza. Nekem ez nem sikerülhet. De megmentettem Karádyt. Megérdemlem, ami vár rám.

Függöny

A Néma Nő a függöny előtt elénekli Marlene Dietrich dalát: Hol vannak a katonák. Nem sanzonként, dübörgő zenekísérettel. A dalba később bekapcsolódik a FÉRFI, a SZÍNÉSZ és UJSZÁSZY.

ZILAHY LAJOS

Vers libre Illyés Gyula születésnapjára

Happy Birthday to you. – Hát Te is elsietted éveid,
És hatvanéves lettél. Kölyökidő. Neked még lesznek
Nagy éveid, – de nekünk már aligha itten. Hazát veszteni
Több, mint szülőt, gyermeket, testvért, hitvest:
Ők csak porrá omlanak,
A szép és végtelen nagy csendben
S az angyalok s a telekspekulánsok
Már be is zárták a Ridgwood temetőt. –
De a Haza nagy! Tomboló valóság.
Csibrikné írja: virágoznak, nőnek
A bombaverte fák az Áfonya-utcában
S ha új nótát fújnak is a rigók,
A Haza változatlan, változatlanabb,
Mint a Hármashatárhegy kékes vonala,
Ahogy az ablakomból, ablakodból látszott,
Hiszen szomszédok voltunk valaha
Budán a dombon. És tán más dombokon is...

By the way: – a domb: a dombok:
Az o betűben lágy kerekesség és a bé-ben
Emelkedés van, mintha kínai képjel lenne,
Csupa dallam a domb. A hill hideg, hegyes. –
Bocsásd meg ezt a kis kitérést.
De 40 évig voltam magyar író
S még irok néha magyarul. –
De csak afféle bökkverseket,
Vagy fordítgatok s még mindig keresem
Paul Elouard versében az utolsó nagy szónak
Magyar értelmét. (Liberté).
Vagy gyermekkorom rigmusát idézem:
Egyedem-begyedem bébicske,
Tengertáncom menyecske...
Ha már a should-would agyamat kimarta.
(Joseph Conrad se jól használta őket,
Pedig ifjúkorában tanult angolul).

És Benned először is
Elveszett anyanyelvemet köszöntöm,
A „Mérőföldkövekre kacsintó kaszát”,
Mihály haját, mit hűvös szél dobált”.
Vonaton című versed most is bennem zakatol,
Az a kis, papucsos, napsütötte barna asszony,
Ahogy kinéz a forró ozorai tájra
S gömbölyödő hasa rejt a magyar penna,
Ilyen igénytelenül remeket. –

Ozora:

Mondtam-e Neked valaha: anyai jutasi szépapám,
Ki látta még Napoleont, Kazinczyt, Berzsenyit,
Patikus volt Ozorán.
Patikusok vagyunk mi is. Keverjük tégelyünk:
Embert, hazát, világot patikálni,
S mesélünk ilyen régi, nagy meséket:
Százötven éve egyszer egy nagy skót herceget,
Ki avval hengegett, hogy neki Skóciában
Harmincezer juha van, így tromfolt le Eszterhazy Pál:
„Barátom, nekem juhászom van harmincezer otthon!”
(És bölintott a Puszták népe, hogy igazat mondott.)

Én napjaimat könyveim közt töltöm,
Könyvtáram neve: Central Public Library.
Itt farigcsáltam hét nehéz esztendeig
Metternich Bibor századát és Greville Titkos Naplóját.
Itt súgta meg nekem, hogy a Buchkingham palotában
Victoria, a hannoveri szépség,
A daliás férje, Albert, a Szász Coburg és Gotha
Diadal-pezsgőt bontottak a hirre, hogy a cár
Segesváron „leverte lázadásunkat”...

– Hja, Bird of a festher, flock together!
Egytollú bibormadarak összetartanak,
Toronybanülők ma sem szeretik a földrengéseket...

És azt Tőled, a Petőfiből tudtam meg,
Hogy Szkerjatyinnak hívták az orosz generálist,
Akit Bem kicsiny ágyúja a dombtetőről
Nagy látcsövével együtt elsepert. De aztán megindultak
Minden dombról a kozák pikák erdei

Azóta mindig jönnek, jönnek, jönnek
A Szózat gyászos jóslatát követve
És Oswald Spengler „Hanyatló Nyugat”-ját énekelve...
(S ha látnád most a felhőkarcolókat itten
Egymás zsiráfnyakába dőlnek ijedtükben...)

Oskolatársam Kiss professzor írja,
Hogy Petőfit, Te tudtad ezt?
A ’két nagy pennás embernek” hívták honvédei.

Itt vagy a Central Public-on Te is.
Acéldobozok Magastátrái rejtik
Névmutató kártyád Illyria előtt.
Itt van Zsiga is, Morish hegye mellett,
(Amelyen a kegyetlen isten megparancsolá
Ábrahámnak, hogy fiát áldozza fel).
Itt van Áron is, Tamarisk, Talleyrand közelében,
Itt van Németh Laci és itt van Péter
Verescsagin mellett, mindketten csizmásan.
Itt dicséri Goethét most is Szabó Lőrinc
(homlokába hull a ceruzányi hajtincs).
Itt forgatja botját Kodolányi János
S villogtatja Féja fokosát.

Itt alussza Dózsa-álmát Sárközi Gyuri
S az olvasóterem halott csendjében
Csak Kakuk Marci fütyörészget néha...
Itt vagytok Valahányan, mind a Tiborcok
(Ahogy Piroska csúfolt titeket...)

Itt vagytok mind – de az angol nyelvben
A neveteken nincs ékezet.
Én óvatosabb voltam nálatok:
Ékezet nélkül hoztam nevet ide.
Ötvenhat ósze óta mégis úgy megnőttem
(Áltatok és Veletek),
Hogy Miss Tong Lu
Mírólunk írja Columbia dektorátusát
„Magyar írók jelleme” cím alatt,
S engem nyaggat, hogy ki volt Czuczor Gergely
S nekem kell azt is megmagyarázni neki,
Hogy Sztójai, Gerő nevű magyar költő nem volt,

Hogy magyar író még nem vezetett soha
Idegen hadat hazája ellen.
– De mindezért ne nézd le Miss Lu Tongot,
Hiszen Te sem tudhatod, Li Pon Hu ki volt.

Általában világung történelme
Már Toynbee agyába sem férhet bele, –
Maradj meg Te is a Három öregnél,
Amely több, mint a Hárommillió magyar.

Ugy érzem mindig: könyvtáram nem a Fifth Avenuen,
De a Nemzeti Múzeumban áll,
Mert a márványcsarnok lépcsőfordulóján
Milton itt Munkácsy falat borító képén
Diktálja vak bitumen-alkonyatban
Fehérgalléros lányainak (s nekem),
Ahogy naponta felmegyek a lépcsőn
Az Elveszett paradicsomot. –

Neked Ozora ma is megmaradt, –
De nekem Szalonta már régen Salonta-Mare
S mióta sorsom és Sztálin Budán a dombról elvert,
Azóta itt, New-York külvárosában élek,
Ahol a néhány utcát Little-Hungary-nak hívják,
S 16 év alatt már megtanultam,
Hogy tévedtem, mikor azt irtam,
Hogy a lélek kialszik... Él a lélek még itt,
Van itt Magyar Művelődés Köre is,
Elnöke lelkes üzletember s állítólag
30 év előtt még beszélt magyarul. –
Az idő persze eljár: vedlett kabát a nyelv,
Amelynek gombja egyre hull...
De szerencsére 56-ban új gyerekek jöttek,
Kik üde, tiszta magyarsággal írják
Krétával a házfalakra a disznóságokat
És ébredő szerelmük barlangrajzait...
Van itt Magyarság. Van. A Botond-Hallban
Vitéz Endre Lászlónak hős emlékéét
Dicsőíti a nyilas hazafi.

Ahogy az őszi napok rövidülnek,
Ugy rövidül véleménye a világról.
Francois Babeuf mondata hiteles lett: Minden kormány
A Kevesek összeesküvése a Sokak ellen.
Szegény Babeuf! – Irói tiszteletdíja fejében
Fejét vette a Direktoire.

Mi hir van otthon?
Bibó István és akik már nem élnek?
Hallom, Domokos levéltári porszem, –
Emlékszel? – Mikor 43 őszén
Kállay a Várban a fülembé súgta:
„Kossuth filmet irjatok, nagyot! Fizetem.
Mutassuk meg a németeknek,
Ki volt Kossuth...”
Hazarohantam és még aznap délután
Ingújjra dobtuk magunkat mind a hárman,
Kosáry Domi, Te meg én. S röpült, röpült a munka, –
De már a Stúdióba nem juthattunk,
Mert 44 fekete tavaszán
Utunkat állta a két Adolf: Eichmann és a Führer
S ők másféle filmet irtak...

Minapában kezembe kerültek
A nagy Kossuth-film csorba tervei,
Ahogy Kossuth amerikai útja után (már 50 éves)
Londoni házak nyikorgó lépcsőit mászva „vigéckedik”...
(De ezt a Wlassich-ok Iskolái szegyellték tanítani)
Becsületének ezt a legszebbik csillagát,
Mert dolgozott, hogy családját eltarthassa,
Tűz ellen tisztogatott Ő, a legnagyobb Gyűjtogató...

Politikáról én itt semmit sem tudok –
Legfeljebb annyit, amit minden újság harsog,
Hogy a Fehér Házban éles a fordulat,
Mert a szép Jackeline fátyolos kalapját
Palakék Dior Bonnet-ra cserélte át. –
Mindebből nagyon biztatónak látom
Vietnam, Berlin, Kuba helyzetét.
S örülök annak is, hogy Khr... Hrcs...
Segitsetek az Istenért!
A Kennedy-nevet még csak le tudom írni valahogy...
De vannak nevek, amikbe minden tollam beletört. –

Félek, sokat fecsegetem önmagamról,
Amikor Téged kéne ünnepelni:
De úgy érzem, hogy életem fonákja
Sorsodnak színét jobban megmutatja:
Ha most én lennék királyod, elnököd,
Vagy ahogy otthon mondják: a Csúcsszemély,
Nagy rangot adnák születésnapodra
S imígyen szólna leiratom Hozzád:

Illyés Gyulának, a nagypennás Embernek
Persze ékezettel, –
S ékezetnek a Nobel-díj is kevés lenne,
Mert Te a nép vagy egykötésben a Puszták Népe,
De annyian idekint csak oldott kéve...
Jó volt Gyulám, hogy voltál és vagy,
Hogy voltatok és vagytok
Valahányan otthon, Ti pennás emberek
Euripidestől, Montesquieu-tól kezdve valahányan
Ti Dickensek, Sinclairek, Jevtusenkók,
Ti még tudtok javítani, menteni is otthon.
Valamiért és valahogyan kiállni,
Embert, hazát, világot patikálni,
Kiáltani törvényhozónak ódát, vagy átkot,
De a száműzetés se Ovidnek, se Turgenyevnek
Se Thomas Mann-nak, Zweignek nem tett sok jót...
Száműzött írók mindig elpusztultak
Nyeglén titkolt honvágy-rákjaikban.

Hát Ég Veled! – Csak annyit még:
Itt erre azt tartja a mondás,
Hogy búcsúzás nélkül távozik az angol,
De a magyar távozás nélkül búcsúzik.
(Történetében és költészetében is).
De most már mégis veszem kalapom,
És mondom, mint Arany a fényképiró úrnak:
Hogy melyik képet válassza: „A botost, kalapost!
Ez menni készül: én vagyok.”
Fogadd már Mrs Zii nevében is
(Könnyebb kiejtés csinált Zii-t a Zi-le-háj-ból)
Fogadd mindkettőnk jókivánságait.
Öleljük Flórát, mindnyájatokat.
(Közel-enyéink sorsával most nem zavarlak).

Add át üdvözetünket a rigóknak a fán:
Emelj kalapot helyettem is az öreg Gülbabának,
Ha sirjából kilép s a Rózsadombra sétál. –
És tolmácsoljad hódolatom, kérlek,
Az egyetlen nagy Csúcsszemélynek,
Ki túllát otthon a romokon:
A Jánoshegyi-kilátótorony
Öméltóságának.
S a csikorgó fogaskereküknek
Az új nevével ékeskedő
Szabadsághegynek,
Amelynek neve
Áldott legyen.

1969. február

DR. KULIN SÁNDOR JEGYZETE

A Zilahy-vers fellelésének a története a következő: Édesapánk íróasztala 45 évvel ezelőtti halála után a lakásban legtovább maradt Gábor testvérünkhöz került, aki azt nem nagyon háborgatta. A múltkor átmentem, s megnéztem, van-e benne olyasmi, ami érdekelne. Volt.

Sok régi irat, levél, családot érintő feljegyzés mellett ez a vers, amiről eddig nem tudtam. Eddigi tájékozódásom szerint nyomtatásban nálunk ez nem jelent meg, de ez ellenőrzésre vár. Egy Google-n szerzett információ szerint egy gépelt példányt árverésre kínáltak (valamikor), amiből Pécsi Sándor olvasta fel a verset. A vers címzettje, Gyula, akinek a lányával beszélünk: ő annyit mondott, hogy tudomása szerint az amerikai Népszavában jelent meg egyszer. Hogyan kerülhetett apánkhoz, nem tudom. Azt viszont igen, hogy mint nagyszalontaiak, jó barátságban voltak, s nekünk gyermekkorunkban gyakran olvasott fel a verseiből. Zilahy Lajos 1947-ben ment ki az USA-ba. Elutazása előtt összehívta a Pesten élő Kulin-fiúkat: apánkat, Gyurkát és Pistát, s régi emlékeket idéztek fel. Akkor írta regény trilógiáját, s ehhez tájnyelvi kifejezéseket keresett, amiket már nem tudott felidézni az emlékezetéből pontosan. Egyik ilyen volt, amit apánk többször elmesélt később társaságban, hogy hogyan is mondtuk azt fiúk, amikor szaladtunk a szekér után és a hátra kinyúló rúdjára felcsimpaszkodtunk? Egyikük tudta: ez volt a „kinkíngózás”. Nagyon örült, s azonnal fel is jegyezte.

ALEXA KÁROLY

Bujdosó magyarok, bujdosó mondatok

(RÉSZLETEK)

Borbándi Gyula (1919–2014)
emlékére

AZ ÚTON LÉVŐ

A „bujdosó magyar” (a „bujdosó kuruc”, a „bujdosó haramia”, sőt akár: az „eltévedt lovas” stb. Hozzájuk „társulva” a költöző madarak: a gólya, a daru, a fecske) mint a nemzeti önazonosító kódok egyike természetes mozdulattal válik kultúrtörténeti idollá, a nemzet önmagának és önmagáról megrajzolt tablóján fontos szereplővé. A bujdosó nemcsak emlékeztető szó, hanem testet öltött „mentális valóság” is: ők vagyunk mi – mi is ők vagyunk. A „néptudalom” számos hősenek viselt dolgai, jellegadó vonásai összegeződnek a nemzeti irodalom legnagyobbjainál egy-egy szimbolikus alakban. Aki lehet igazi hős, mint Toldi Miklós, vagy akár kedélyes zsáneralak, miként Hány János. (Megjegyezhető, hogy mind Toldi, mind az „obsitos” erőteljes referenciákkal is rendelkezik a magyar történelemben. A Toldié közhírt, a Garay-féle alak humoros életképeit pedig érdemes együtt olvasni annak a hadfinak, bizonyos Hegedüs Istvánnak a verses önéletrajzával, aki 23 évig katonáskodott a napóleoni időkben, s aki Hegyes-Kis-Somlyóról származván Berzsenyinek volt osztálytársa. Életünk, 1982. 3. és 4. sz.) Mindenesetre mitizálódott hőseink mögött, azaz inkább tudatunk mélyén mindig ott mozognak a régi népmesék motivikus „rekvizitumai” is: a Jancsi és Juliska, a Fehérlófia, Tündér Ilona, a „volt egyszer két vándorló” (Krisztus urunk és Szent Péter), a próbatételek elé állított vándorlásba kényszerülő legkisebb fiúk (csillagszemű juhászok, kiskanászok), az útra kerekedő szegény, de talpraesett parasztember, a sok-sok „rengeteg erdő”, Óperenciás tenger stb. Az „úton lévő” alakja – mondani sem kellene – nem magyar különlegesség, nem hungarikum: természetes része az egyetemes-globális szimbolikának is. Toldi mögött ott állnak a Biblia, a régi görögök és a keleti mítoszok félisteni alakjai, az örök bujdosó ösképe Ahasvérus, minden nép történelme ismeri a kirajzásokat, a száműzetést, a kalandvagy megtestesítőit és így tovább. Ezúttal elégedjünk meg 3 jellegzetes magyar alak (és a hozzájuk kapcsolódók) említésével.

ZÁGON RODOSTÓBÓL NÉZVE

Elsőként azzal az íróéval, aki – sejtve-öntudatlan – önnön sorsát emelte jelképpé, akiben a későbbi századok magyar száműzöttjei szívesen látták a maguk előképét –

az 1849 utáni emigránsok éppen úgy, mint az 1956 után kialakuló diaszpóra hagyományhoz kötöttebb irodalmárai. Természetesen Mikes Kelemenről van szó. Akinél minden részletmotívum együtt áll. Aki egy nagy történelmi személyiség sorsának tudósítója..., akinek morális vezérelve a hűség..., (valahol) ő az utolsó magyar..., aki egy nagy történelmi fellángolás elcsitultának elégikus nyugtázója..., akinek olyan idegen világban kell élnie évtizedeken át, amelynek nem bírja nyelvét, amelynek kultúrájához nincs köze, teljes idegenség a sorsa..., családalan magány az osztályrésze..., aki ráadásul erdélyi származék, azaz annak a magyar tájegységnek a szülöttje, amely a legkitettebb az idegen (barbár!) betöréseknek és a kivándorlásra készítő nyomorúságnak, ahonnan a kivándorlás szünet nélkül tart századok óta..., akinek műfaja a levél, a válságos kommunikáció egyik legerőteljesebb megnyilvánulása..., aki egyes szám első személyben vall és mesél... – és bizonyára akadnak még idesorolható tulajdonságai. Mikes alakja a XIX. század elején bukkan elő a magyar költészetben, alig félszáz évvel azután, hogy leveleskönyve előkerült, a romantika legnagyobbjai figyelnek fel rá, Vörösmarty, Arany. Lévy József a Mikes-verssel lett halhatatlan („Egyedül hallgatom...”), azzal a verssel, amiben a remekül etalált, s az egész költeményen végig vitt méltó modor képes felszívni magába a bujdosás mítoszának minden fontos tárgyias elemét. Egyes szám első személyű és önmagának mormoló a verses előadás: a bujdosó mindig alanyi elbeszélő, azaz gyónó, panaszkodó, sorsfaggató és helyzetnyugtázó lírikus. Tárgyilag nézve: itt a lebírhatalan távolságot érzékeltető „tenger”, a haláláig szolgált fejedelem „nagy lelke”, az „őszies” idő, a „vándormadár”, a hajdani szűkebb (Zágon) és tágabb „haza” (Erdély) emléke stb.; ám – és ez a mozzanat majd Márainál és Borbándinál, majd az 1956-os emigránsoknál lesz meghatározó – a nyomorúságokkal terhes bujdosó lét paradox módon egyben a szabadság világa is – az elnyomatásban szenvedő hazához képest.

A későbbi Mikes-idézések egy részét kielégíti az allegória lehetősége: párhuzamot vonni két korszak között a hasonló sorsképletek jegyében. Ki-ki eldöntheti, hogy melyik szerző milyen érzékenységgel és találatkonysággal. Kányádi Sándor és Veress Dániel, Ignác Rózsa, Komáromi János és Szabó Gyula, Tamás Menyhért és Moldova György (zömükben ugye erdélyiek) stb. – „Mikes” hol pusztá klisé, hol személyesen újraélt-újraírt archetipusa a hazafiságnak és a „néma” önfeláldozó heroizmusnak. Moldovánál (aki ezért Sánta Kutya díjban részesült) – sajnos – egy politikai pamflet gyalázatos (meggyalázott) ürügye. Azért érdemes azonban még futó pillantást vetni az újabb emigráció Mikes-utalásaira, mert ezek az emigrációs mentalitás „modernizációját” – ha szabad ezzel a félironikus szóval élni – eléggé híven illusztrálják. Pláne, ha Wass Albert 1947-es Apám című versét vesszük kiindulópontnak. Amely – személyes hitelét kétségbe nem vonva – tudatos rájátszásnak mondható a Mikes-, sőt még inkább a Mikes–Lévy toposzra. Jellegzetes ellentmondás, hogy a Hollandiai Mikes Kelemen Kör (1951) egyik vezetője, Kibédi Varga Áron egy teljesen újszerű megközelítésben veszi szemügyre Mikes emlékét, elutasítván a romantikus költőmítoszt, a „nyelviséget” tarja kulcsnak életművében; mindenesetre különös Borges meg Proust nevét olvasni a rodostói remete kapcsán. Vagy Kassákét, aki egy Nagy Pál-

féle avantgárd szövegekben (kollázsban) szerepel, amely Zágoni Mikes Kelemennek címeződik. De említhetjük Horvát Elemér posztmodern „utóiratát” (Kegyelmi kérvény Mária Teréziához) és Cs. Szabó Lászlót is. Utóbbi nemcsak egy erős reálpolitikai üzenethez „használja” elődjét, hanem egyik régebbi versében szintén felülírja a hagyományos emigráns haza-képet („Almáskertekben / Chartres alatt / Magyarországom! Zágrábtól Zágonig / francia fákon virágozik, / mint a fohásra fakadó Kölcsey versekben...”) Zágon egyébként súlyos mozzanata a Mikes-mitológiának. 1942-ben, az újabb „magyar időben” idelátogat Márai Sándor is, aki szinte ugyanazzal a mozdulattal idézi meg a legendát és teszi azt zárójelbe, s maga is az irodalmi nyelv megteremtőjéhez futtatja ki mondanivalóját, szinte egészen oda, hogy a számkivetettséget magát tételezi örök írói szerepnek.

És Mikes maga? Nem az ikon, a legenda, a hívószó, hanem az élet és a mű? Mikes a „bujdosás” szót vagy félszázszor, ha nem többször, leírja a 207 levélben. Talán a leghangsúlyosabban a 36-ban: „A bujdosásban is bujdosnunk kell.” Ez a leveleskönyvnek álcázott napló tudva-öntudatlanul összegezi mindazokat a „híreket”, amiket a korábbi magyar századok küldenek a mindenkori jelen felé a bujdosásról, de Mikes művé formálódó személyisége mindenképpen kellett ahhoz, hogy a bujdosás a nemzeti kódba bekerüljön.

A BUJDOSÓ ÁLMA

Mikes kapcsán kell nyitnunk két fontos zárójelet. Egyfelől saját kora elmitizálódott identitásképlete felé, másrészt azokhoz a fentebbi elszórt jelzésekhez kapcsolódva, amelyek az erdélyi magyarság önképét illették. Az elsőhöz még egy személyes szál is kötődik. Mikes nem láthatta soha apját, az sem őt, mivel a Thököly-felkelésben játszott szerepéért kivégezték. Ha még emlékszünk rá, ha nem, tény: a régi magyar („kurucos”) történetírás az 1670 utáni két évtizedet egyenesen a „bujdosók korának” nevezte. Az évszámokat bizvást tágíthatjuk: a Zrínyi fellépése és a Rákóczi-szabadságharc bukása közötti fél évszázadra. 1856-os datálású Madarász Viktornak az a képe, amely a levert magyar történelmi időknek mintegy „emblémája” lett: A bujdosó álma. A cím a cenzúra következménye, eredetileg Thököly álma lett volna. Az Erdélyben bujkáló száműzöttek atyja, István jelenik meg az éjszakába, aki valaha részt vett a Wesselényi-féle szervezkedésben.

Ez a kor a „kuruc költészet” kora, a győztes ütközetek és az állandó vereségek ideje, amikor is megszületik a „bujdosó kuruc” alakja, válik nemzeti emlékeztetővé a tárogató, írodik rá véglegesen a nemzeti földabroszra Eperjes és a Hegyalja, Zernyest meg Munkács. Kusza hadmenetek sora hálózza be Észak-Magyarországot, Erdélyt és a Partiumot, diadalmas napok és a lappangás hónapjai váltakoznak, és ezek emlékét viszik majd tovább a lenyugodott XVIII. század további évtizedei. Meg a nagy morális dilemmáét (amivel az örök csapdahelyzetben kínlódo kis nemzeteknek mindig szembe kell nézni, ha mindig változó szerepfelállásban is): lehet-e a pogánnyal kényszerűségből szövetkezni, ha a katolikus uralkodó éppen a pusztulásba küldi fajtánk legjobbait? A „szép, selymes lóding” egyfelől, a tatárok, kóbor katonák, „sok elegy-

belegy nemzetségek” dúlásai másfelől. A nép éppúgy menekülésre, kóborlásra kényszerül, mint a vesztett csaták katonái. Egy 2004-es karcagi kiadvány gyűjt össze egy erős összeállítást a paraszti emlékezet darabjaiból. „Csak bujdosás volt életünk...”, „az föld népe elrémült, széledett”, „sír a föld is utánunk”... – csupa ilyen emlék. Ugyanilyen elemi forrásgyűjtemény az, amit a jó emlékezetű Deák Farkas adott ki 1883-ban a Teleki-család marosvásárhelyi levéltárának irataiból A bujdosók levéltára cím alatt. „Ezek a házuktól, tűzuktől tábori életre menekülő fegyveres csapatok nevezték magukat bujdosóknak” – olvassuk a meghatározást. (Akkortájról, amikor a nemzet már készülődik a nagy bujdosók, Rákóczi, Thököly, Zrínyi Ilona hamvainak hazahozatalára, hogy eltemessék őket a magyar Kassán. Amely szertartást alighanem végignézte a hatéves Márai Sándor is, hogy pár évtizedre rá maga is felkerüljön a magyar bujdosók tablójára. Az ő hamvai hazai földbe nem kerültek, a távoli „tenger mormolását” hallgatják örökre.) Úri levéltár ez, írástudó tisztéké, akiknek azonban a beszédmódja aligha különbözik a kor póriasabb verselőitől. „Bujdosó nemzetként” titulálják magukat, „Isten dicsőségéért és édes hazánk lelki, testi szabadságáért bujdosok...”, keserves számkivetést szenvedő... magyarság”-nak.

Ez az időszak lesz a történelmi hátországa Thaly Kálmán „kuruc-korának” az önkényuralom éveitől egészen a XIX–XX. század fordulójáig. A hars rézdobok és a búsan rikoltozó tárogatók költészete... Az ember maga sem tudja (ha utána nem néz), hogy kései kitaláció-e az oly szívmengető „Nagy Bercsényi Miklós sírdogál magában...”, vagy a „Sebes víz a Garam, siet a Dunába...”, az meg kit érdekel, hogy „rézdobot” éppen nem ütögettek a nagy fejedelem menetelő-mulatozó katonái... A Thököly Bithyniában, 1705 című vers – ha csak a hangnemére figyelünk – lehetne éppen igazi is, noha ez bevallottan szerepverse Thalynak: „Fúj a szél, zúg a tenger habja, / Iharfa a lombját zizegve hullatja... / Fönn az égen, távol / Nagy-Magyarországból / Éneklő darvaknak költözik csapatja.” És ha a Bujdosó kuruc dalát olvassuk („Késő éjjel, hullanak a csillagok, / Hazájokból bujdosnak a magyarok, / Elbujdosnak szabadságot keresni, A rab hazát szabadokul szeretni.”) – ez már Ady előzménye, Adyé, aki minden „modernitása”, „polgári radikális antifeudalizmusa” dacára mosolygón megbocsátó rajongója volt Thalynak, sőt egy „kései kor Mikes Kelemenének” mondta őt – Ady, akinél senki mélyebben nem nézett a magyar múlt mítoszokat kavargató lenti századaiba. A bujdosás magyar kódja itt, nála teljeseedik ki és véglegesül. És nemcsak a deklarált „kuruc-versekben”. Itt van a Krúdynak ajánlott (ő is mennyi mindent tudott a bujdosó magyar férfilelekről!) A menekülő lovas, („... nagy erdők aljain, / Bujtató lópokon”), A ló kérdez („Kocogok, lógok követlen úton”), Az eltévedt lovas, A kék tenger partján („Elvágyom onnan, ahol bolygok”), Hazavágyás Napfény-országból („Hajh, Erdélyország határszéle”... ahol a „lantosféle”: „Volt, amíg élt országút vadja”), Páris, az én Bakonyom, Pénz a remeteségben („Én, a bús erdő foglya”), Hazamegyek a falumba („Falu még nem várt kegyesebben / Városi bujdosóra”), Vitéz Mihály ébresztése („Ő volt honjában legbujdosóbb magyar”), Fájjalom a fajtám („Be jó vón, ha magunkat vernők, / Örök tekergők. / Nem látom a bujtató erdőt”) stb.,

stb. Ady személyes és nemzeti „önazonosításának” valóságos enciklopédiája szedhető rendbe a bujdosás ősképe körül.

A TÜZES TRÓN „ÉPOSZA”

És itt megint kell tennünk egy zárójeles kitérőt: a magyar kurucosság legrégebb felbukkanásához. Ez pedig a Dózsa-felkelés, a „keresztesek” keserves zendülése, dúlása és pusztulása, mártíriuma. A magyar romantika nagy felfedezése, azután Adyé, a népi íróké, s hagyománya hallatlanul felerősödik majd a hatvanas évek végén (Szervátiusz Tibor: Tüzes trón, 1968–70, Kósa–Sára: Ítélet, 1970). Ennek előzménye – s talán inspirálója is – az utolsó nagy magyar eposz (költője szerint: éposz): A tékozló ország, 1954. Juhász Ferenc verse az apokalipszis, a végítélet látomása, de úgy, hogy elhitei: egy magyar történelmi tragédia nemcsak egy ország teljes pusztulása, nemcsak egy nemzet végzetének beteljesedése, hanem az emberiségnek magának visszahullása az alvilági biológiai létezésbe. A vers minden tárgyi eleme hiteles, minden eposzszervező technikája ismert – Vörösmartytól és Aranytól – , ideológiai-történetfilozófiai üzenetének minden elemét számon tartja a magyar hagyomány, ám a látomás ajzottsága démonizálja a megszokott tárgyat, látványt, mitológiát. A rejtkehelyért nyüzítő menekülés, amely bujdosásba vált át a csöndesülő erdők mélyén, a lápvilág otthonos védettségekben, ez itt a pokolra szállás. Nem valami istenítélet során és nem valami infernalis hatalom győz itt, hanem a létezés alvilági mélységének közönye a teremtő tudattal bíró emberrel szemben. Már az első oldalon: „Magányos ordasok vagyunk, ködös őszi eső vándorai, / ki-kicsapunk még a síkra rikoltva, kócosan, szakálosan.” Azután: „Hol az ember e tájról? Kihalt. Ha él, hát önmagába rejtve.” Majd: „Hol az ember? Magányos lovas, ha néha itt elrobog.” És: „Üvegbörtönné finomul a bujdosók, a bujdosók rengő, zöld magánya.” Majd: „Van, ki csak magányosan, végső-bőszen bújja a sűrű nádast, / ha zörejt hall, odasújtja a dárdát az izom-pántokkal sovány kar...” „De kutya csahol, cserje ropog, kutya üvölt a bujdosó szagára...” Igen: „...élni így rettenet, e lázongó zöld szerelembe rejtve, / megadni magunkat a legcsöndesebb, fegyvertelen, növényi lázadásnak...” Istenem: „... undorodik a légy, s a fehér hullabogár, csömörig jóllakott már, / s a medve fölborzolódik a zsíros, emberszagú erdei méz-illatától, / a sujtásos, hímzett palástú lepke kábul a virág hulla-szagától: / bűzös abrosz ez a föld, a haza barbár áldozati oltár.” „...barlangba bújva borzasan siratom hazámat.” Végezetül odalent a mocsár fekete mélyén: „förtellem, medúza-nép..., csupa-száj szörny..., csillag átok, az áldozatra szájadon kitért gyomrodát ráhúzod, mint a zsákot...” „...látszik a gyomrodban fél Magyarország.” Jeremiás szavai, Grünwald képeihez. Ez is „magyar bujdosás.”

A MAGYAR GÉNIUSZ

Mindazonáltal – visszatérve a Kárpátok alatti huszonegy északi magyar vármegyéhez – érdemes most fölteni Hamvas Béla Öt géniuszának megfelelő lapjait. Ez a felföldi – azaz: szülőföldje vesztett – luteránus valószínűleg mindenkinél pontosabban ismeri tájhazája lelkivilágát. „A magyar Felvidék jellegzetes történelmi megnyilatkozása a

kuruc háború volt, ez a különös, csaknem szektariánus mozgalom, amelyben egyéni hőstettek és melankolikus bujdosás legendává szövődtek és amelyben alig volt realitás. Nem szabadságharc, nem forradalom, nem lázadás, nem felkelés, a kuruc háborúnak tulajdonképpen nem volt határozott célja. A kuruc primitív individualista és melankolikus fantaszta és anarchikus vidéki. Maga sem tudja miért, csak úgy felkelt és bánatában csapatokba verődve harcolt... Csupa búskomorság és képzelődés, alaptalan remény és bujkálás, üldözöttség, irreális vágyak, rossz helyen alkalmazott szenvedély, túlméretezett aktivitás és elhibázott erőfeszítés, amely soha senkiben egy pillanatra sem keltette a győzelem lehetőségének reményét.” Ám...: „a magyar történetben a kuruc háború az egyetlen mozgalom, amely mély költészetet és zenét teremtett.. Mintha a magyarságnak ez lett volna a szent háborúja.”

Ez a harc maga „a konok és mélabús és makacsul ismétlődő nemzeti sors...” Azaz nem a „Felföld” magánügye. Amikor Hamvas az Alföld szegénylegényeiről beszél, vagy amikor a Dunántúlt ferdén átmetsző (hajdani) Bakony nagy mítoszáról, a szabadság kultikus rejtező helyéről, ugyanarról van szó. És ha ebben a vázlatban most a „bujdosásnak” mint nemzeti kódnak a számon tartását kívánjuk javasolni, akkor a magyar géniuszok közül mégis elsősorban az „erdélyit” (ide értve most a székelyföldit éppen úgy, mint a partiumit) kell megjelölnünk. És éppen Mikes szellemének hagyományát követve.

AZ ERDÉLYI EMBER HA BUJDOSÁSBAN

A bujdosó erdélyi ember képe olyan képlet, ami nem alkalmi esetekkel, hanem sok százados folyamatos történésekkel írhatók le – itt csak szűk vázlatban, egy-két illusztráló névvel.

Erdély... – már maga „tér”: oly zárt és egyben oly esendően nyitott! Hát még helyzete (sorsa) a magyar századok során! Elzárkózás Hunniától és ugyanakkor létközösség Hunniával, szellem és lélek szembenállása – és az állandó kiszolgáltatottság délnek, meg keletnek, az invazív ázsiai sztyeppének és a sötét monolit Bizáncnak, ha görög, ha török. Innen mindig kibujdosik az ember, ha menekül, de akkor is, ha tanulni indul. Az erdélyi magyarság migrációja ki és be, és „bévül” mindenfelől és mindenfelé ebben a rendkívül tagolt térségben, jószereivel követhetetlen, mondhatni a legendák hunjaitól, a nyugati gyepe hun-székelyeitől egészen napjainkig. Állandó hadakozás, szakadatlan „törzsi” viszályok, éhínségbe torkolló természeti állapotok, a sunnyogás mögött az elfekető szemű gyűlölet, valami atavisztikus vadság az államhatalom jellegzetes instabilitása, a fajtakülönbségek szorongató megoldhatatlansága stb., stb. – nincs egyetlen százada Erdélynek, amely ha nem is katasztrófák láncolataként volna leírható, de amelyben egynéhány menekülésre-bujdosásra kényszerítő esemény ne lett volna. Gondoljunk a Mohács utáni látszat-fejedelemségre, Martinuzzi bizarr, vértől izmos játéktérére, a Báthoryak évtizedeire, magára a Rákóczi előtti „bujdosók korára”, a XVIII. századi tatár és osztrák, majd a XIX. századi oláh vérengzésekre, azután ami Trianon után következik, majd a második világháború végóráiban és azt követően, valóban máig. Máig, amikor már Magyarország is meg-

szűnt célállomás lenni, s nem ejthetsz ki úgy magyar szót valamelyik stockholmi lakótelepen, az edinburghi egyetemen, gőzgombócodra várva valamelyik hófedte hűtőben helyi „bergenwohnernek” társaságában, egy világvégi spanyol narancsültetvény mellett baktatva, egy olasz építkezés aljában vagy egy miami patikában, a derék lipovánok közt horgászatva a Duna-deltában vagy a Siratófalnál merengve, hogy egy csíki, szilágysági, háromszéki torokköszörülés ne jöjjön rá. És gondoljunk az írástudókra, egy Bethlenre, egy Jósikára, Orbán Balázsra meg a többire tucatszám, földközeli grófokra és bárókra akár, akiknek az életében áttekinthetetlenül keveredik-kavarodik a peregrináció, a börtön, a bujdosás, a követjárás, a nyelvi elnyomorodás, a nyelverteremtés rögeszméje, a száműzetés, sőt akár az útrakelés-túlélés góbs rafinériája.

És ezek a sorok éppen akkor íródnak, amikor 250. évfordulója van a Siculicidiumnak. Amelynél jelképeesebb esete aligha gondolható el a bujdosásra kényszerítő erdélyi sorsnak. A határszéli székelyek maradék autonómiájának felszámolási kísérlete hozta a zendülést, erre rá vagy félezer székely halálát és ezrek menekülését át a Kárpátokon. A madéfalvai mészárlás előtt is már vagy 5-600 család indul Keletnek bujdosásba, utána meg rögtön – úgy tudni – már mintegy 7-8000 székely él Moldovában. A következő két évtizedben a birodalom kebelébe vont Bukovina a helye az új honfoglalásnak: öt színmagyar falu, 702 székely család. Köztük Andrásfalva, a talán legszebb bujdosó keserves megszólította („Este van már, este van, este van, / Andrásfalva messze van, messze van...”). A remek Lükő Gábor (komáromi születésű színmagyarként Bukarestben jár egyetemre...) A magyar lélek formáiban nem bírván nemzetföltő indulataival (1942-t írunk) így ír: „Tudományos és szellemi életünkben ma is császári és királyi Bach-huszárok basáskodnak, s máglyára küldenének minden walesi énekest, ahelyett, hogy a 67-es kiegyezés értelmében átadnák helyüket a magyarságnak. Amíg ez meg nem történik, nincs számunkra más megoldás, mint a kivándorlás, az egyke vagy az oláhosodás... A bujdosó székelyek örökös jobbágyorsort vállaltak Moldovában... Nem a könnyebbik végét fogták ők meg a dolognak, hanem a nehezebbiket, mikor ellene szegültek a nyugatról importált feudális gazdasági és monarchikus katonai rendszereknek... A magyarságnak mindig erős volt a jogi érzéke, s jogaiért, függetlenségéért mindig feltette egész életét és jövőjét. Ha alulmaradt a küzdelemben, inkább elbujdosott idegen országba, de saját hazában nem szolgált idegen uraknak. Az ellenállásnak ez a passzív formája mindig hatásosabb volt, mint az aktív fegyveres felkelés...” Érheti kétségeskedő megjegyzés ezt a – kuruckodást rezisztenciába oltó – gondolatmenetet, de a vitatkozásnál a konkrét körviszonyokat mindenképpen számításba kell venni. Amihez érzelmi és intellektuális nyomatékként ott áll Németh László kemény bírálata a „habsburgiánus” Szeffküröl és Szabó Dezső – ha lehet még brutálisabb iróniájú – kritikája ugyancsak róla: Ede megevé ebédem (1937).

Azután 1883-ban újra megindul a népvándorlás egészen 1941-ig, le Hunyadba, a Bácskába, az Al-Duna mellé, a háború végén meg az újabb genocídium elől a magyarnak maradt Dunántúlra. Honfoglalási eposzt kívánó történet. Tamás Menyhért,

a belőlük kiszakadt költő versesköteteiben ilyen címek állítanak meg: Bölcsős Bukovina, Zágoni levelek, Batsányi jegyzőfüzetéből, Koponyák völgye, Az út üzenete, Szervátiusz Tibor: Székely piéta; meg a versajánlások Kallós Zoltánnak, Sütő Andrásnak, Tamási Áronnak, egy alcím: „ami fődönfutásunk keserveseiből kimaratt”... És ki tudná elfelejteni Sára Sándor négyrészes filmjét, a Sír az út előttem címűt 1987-ből. (Eddig kellett várni rá...), hogy a még élő fiak, unokák mesélni kezdjenek, hogy a maradék szerényke tárgyak megszólaljanak. Bukovinában már egy lélek magyar nincs. Csak arrébb a csángók, akik nem bujdosnak, csak jönnek-mennek le Havasalföldre, vagy ha nyugatra, csak egy pillanatra időznek el Csíkszeredában, aztán tovább olaszba, ott jól jönnek a román nyelvi alapok.

TAMÁSI, SZILÁGYI DOMOKOS, SZŐCS GÉZA...

Cédulák, címek, kivágatok... Kányádi Sándor verse: Invokáció. Lászlóffy Aladár – az örök avantgard – így kezdi a Bécsi magyar litániát: „Hazám, ki bennem vándorolsz, / ingázol most is, mint tavaly: / ’halálnak halálával holsz.../ Rodostó – postahivatal.” Szilágyi Domokos: Szegénylegények („tocsogó”, „zsombék”, „szegénylegények-véreim”, „vadonerdő édesfiai”, „farkas”...) És az emlékezetben ott pusztulnak Bodor Ádám azonosíthatatlanná vált (örök határszéli) alakjai, nevek sors-történetek nélkül, valami „lehetetlen” terekben, ki tudja mitől megkötözötte és mitől függetlenül, és nem tudni honnan és merre, csak a halálban mozdulatlanul. Szőcs Géza kitépelt verslapja egy hajdani ellenzéki közlönyből: Kompromittálás 1. „avagy retorikusan szólva: / száműzöttként saját hazájában”. És hát Szőcs Géza élete maga, és az „egész” életműve, nem bujdosás? Ő az, aki az „erdélyi” és az „egyetemes” magyar bujdosó sors hatásos közös képzetét az örök üzetésben, lappangásban, halálos helyállásban az „indiánban” találja meg (Csingacsanak látogatása a világosi villamos-sági üzletben, Indián szavak a rádióban). Itt egy irdatlan könyv 1943-ból, II. kiadás, Bácsjózseffalváról (ekkor már alighanem Horthyvára a neve), Száz ezer szív sikolt cím alatt. A színes borítón egy határsorompó keresztjére felfeszített-megroggyanó székelyharisnyás ifjú, fölötte a nyíl: „Bukowina”. A könyv alcíme: „Hazatért és hazavágyó magyarok verőfényes Golgotája”. 518 oldal. Tartalomjegyzék helyett ez áll: Számadó lap. Szociográfia vagy a hiányzó eposz? Vajákos vallomás – fotógyűjteményhez pá-szított realista lázalom. „El lesz olvasva” – noha nem könnyen. Ez az első bekezdése: „Könyvet írtam forróságból az Istenhegyi fehér kolostorban. Minden lapja úgy születik ennek a könyvnek, ahogyan az oltárok HÓFEHÉRKÉJE, a friss ostya születik sütéskor, az ostyasütő vasnak sistersgő, két vaspárnáján. Dózsagyörgyi izzó ágyon születik ez a könyv is, két tűz között. Egyik tűz az apámtól örökölt magyar izzásom. Másik tüzem a láz... Törött bordával szóttem kényszerpihenőben ezt a visszatekintő könyvet, bukovinai tenyérsebek és moldovai piros Krisztus-rózsák igaz történetét.” De persze itt hever és persze végigolvasva Tamási Ábelje is, mindhárom felfedezett-belakott-odahagyott terepével: „a rengetegben”, „az országban”, „Amerikában”. És talányok sorával – hogyan, miféle áttételekkel nyomul be ez a vidáman mélázó, a sorssal komázó szövegvilág a „bujdosó magyar” nagy erdélyi önportréjába? Elég, ha

a szóban és a józan erkölcsben otthon tudunk lenni? Micsoda is inkább az állandó jövés-menésben az életünk: menekülés vagy megismerés? És hát mit lehet tartani ama híre utolsó mondatról, ezeréves erdélyi „mögöttessel”: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne?” Ám azért tegyük csak a nagy könyv mellé Tamási Áron amerikai (meg egyéb) cikkeinek némelyikét. Például a Mikes modorában írt hét levelet 1923–24-ből („Kedves Ángyom”, „Ángyomasszon lelkem”, „Édös-aranys Ángyomasszon”), vagy a Székelyek között Amerikában címűt, ami így kezdődik: „Mindenüvé jut belőlük, csak éppen oda nem, ahol valamit ingyen osztogatnak.” És eszembe jut, hogy valamikor mekkora állampárti hördülés követte Illyés Koszorújának megjelenését a Kortársban (Új Írásban?) emiatt: „kassai zugárus, bukaresti cselédlány, / beiruti prostituált szüle-hívó nyelve...” Kassán – magyarul, Bukarestben – magyar cselédlányként..., micsoda – ma így mondanák a hajdaniak ijai-fiai: nyelvi rasszizmus... És itt a Székelyföld 2014. júniusi száma, benne majdnem félszáz lapon egy könyvrészlet és a kommentárja: Hencz Hilda (románul kiadott) könyvéből egy fordítás-részlet: A magyar Bukarest; és utána Gáll Erwin hozzászólása. Népesedési adatok és (elképesztő) helytörténeti érdekességek helyett elég csak arra utalni, hogy még Mikes Kelemen is megfordult itt (egy szerencsétlen hazatérési kísérlet során): leírja a várost és találkozik egy csíki származású franciskánus atyával is... Alighanem érdemes elgondolkodnunk újra azon a réges-régi bon mot-n, mely szerint volt idő, amikor Bukarest volt a második legnagyobb magyar város – magyar uraival, művészeivel, kalandoraival, sikeres magyar vállalkozóival – és a személyes nyelvhatáron lappangó csíki cselédeivel és partiumi prolijaival. És itt meg a cédulák sora Reményik Sándor verseivel 1920 után. A bujdosó hang, Az álorcás magyar („Sziklák közt folyt véres bújócska-játék...”), Darvak („A Királyhágón sűrű köd gomolygott...”), Elhagyott harangláb („Sátorfáját fölszedte, innen / Mint költöző madár, az élet...”).

SÜTŐ ANDRÁS, SZILÁGYI ISTVÁN

Két „archivált” Sütő-interjú, már a forradalom utáni „szabad” román időkből, amikor az írónak csak egyik szemét sikerült kiveretnie. Az egyik cikk 1991-es, ez a Magyar Nemzet egyik ünnepi számából való, a címe ez: „Nemzeti létünkben bujdoklunk”. A másiké fölött meg (Magyar Fórum, 1994.) ez áll: „Aki menekül, gyermekét félti, a nyelvében bujdosót”. S ha már Sütő András neve idekerült – hány meg hány művét kellene elemezni „ebből a szempontból”..., meg elbeszélni az ő személyes meneküléseit, bujdosásait (ide át „Magyarba”, vagy föl a Hargitára, kertje mélyére, szövegekbe) – a másik mai erdélyi írók „legnagyobb” is kerüljön ezekre a lapokra. Szilágyi István mindkét „legnagyobb” regénye leírható a bujdosás mitológiájával – mint mitoszi emlékeztetőkkal és konkrétumokkal, amelyeknek minden eleme élő erdélyi (regény)valóság. Konkrét (regény)valóság és káprázat minő keveredése Szendy Ilka „emberének” alakja: íme, egy parasztember, akit helyzete kivándorlásra indít, messze az Óperenciás tengeren túlra, ugyanakkor az alakja az ágyastárs leány álmodozó lélekvalóságában azonosul a réges-régen menekülésre kényszerülő fejedelem olajnyomatós alakjával. Melyik a valósabb: az útra induló nagy ember képe a falon vagy a halott férfi elnehe-

zült teteme az ágyon? Mindkettő bujdosni indul és mindkettő végleg megérkezett. És a kettő – egy. Dénes nem tud beszélni, neki a hallgatása ékesszóló, a fejedelem meg kép, giccses ábrázolat, „német ruhás zsidóruhások” martaléka (N.B. Ma is kapható, ha utánajár az ember.), aki attól lesz élő, hogy valaki a tekintetével hívja nászra, az ő beteg vonzalma ad neki szavakat. „Talán ott, annak idején, a bujdosás kilátástalanságában kellett volna reávirulnia e leánytekintetnek, oszlatva, hasogatva körülötte az idegenség gomolygó köd-idejét. Akkor bezzeg még nem írtak képet róla. Minek is megörökíteni késői korokra – egy bujdosót?” Minek is? A másik nagy regény, a Hollóidő a XVI. század regénye, amikor a nemzeti létforma maga a menekülés, kényszerű kalandozás, bujdosás, de főként a lappangás és a kóborlás. „Lappangva járok én, mint a garabonciás...” Vagy: „Úgy járunk münk, mint a lüderc...” „... a világgá szaladtunk, csakhogy ne tartozzunk sehová, senkihez.” Amikor nincs otthona senkinek – csak úttalan utak vannak. És nincsenek célok. S ha nincs cél, akkor megérkezés sincs. Legfeljebb a pusztulásba, a zűrzavaros tudatba, a személyiség elvesztésébe, a rettenetbe. „...már magunk sem tudtuk, valójában kik és mik vagyunk.” Amikor a zsoldárok szavaiba kapaszkodik a bibliás protestáns: „És bujdosanak az ő fiai és kolduljanak, és elpusztult helyeiktől távol keressenek eledelt.” Pedig a hely, Erdély: „Kurva kicsi ország, élni való hely, emberre szabott. Bármerre fordulsz, zöld dombok követnek arra kifele is... Most hát mehetek. Ki innen. El innen. De hová megint?” A regény legvégén felbukkan egy nagyúr, akit alighanem Ecsedi Báthory Istvánról mintáztott az író. A XVI-XVII. század egyik legkülönösebb magyarjáról. Aki történelemformáló alak volt, ám ugyanakkor az első „modern” hasadtelkű írástudóink egyike, akinek „igazi” élete nem más, mint lelki bujdosás, amiről meditációnak kuszán izzó mondatai tudósítanak. Ezek a „bujdosó mondatok” is ott lüktetnek a Hollóidő szövege alatt: „Izraelnek tábora körül sokat búdosom, bélpoklos lévén bűnnel, kirekesztetvén...”

A MAGYAR KARRIER

A fentebbi szakaszok a „bujdosó magyar” idolját Mikes Kelemen alakjában próbálták felmutatni – de teheték volna ezt Szenci Molnár Alberttel vagy Máraival is, sőt akár a nagyok nagyjaival, Rákóczival és Kossuthal is. Márairól lesz még szó, a többiekéről viszont érdemes lenne külön-külön tanulmányokat írni ebből a megközelítésből. De hogyan is állunk az irodalom teremtette alakokkal? Itt is széles a skála. Vehetnénk metaforikus alaknak akár a „betyárt”, akár a „bujdosó kurucot”, sőt – ha felidézünk Krúdy regényeit – az írónak szinte bármelyik alteregóját, például a Napraforgónak szinte teljes szereplőgárdáját, férfit, nőt vegyest, Kálmánt és Evelint, Álmos Andort, Maszkerádi kisasszonyt és Pistoli Falstaffot (Bujdoson kerülnek össze mindahányan...); de elgondolkozhatnánk akár olyan – nagyon is másféle ... – elbeszéléseken, mint a Fili (Mikszáthtól) az Álmodó (Asbóthtól), A feleségem története (Füst Milántól), az Utas és holdvilág (Szerb Antaltól) vagy a Mint oldott kéve (Sárközi Györgytől) stb. – és ezek csak véletlenszerű példák. Elégedjünk meg most két klasszikus hősünkkel, akiknél a romantikus költői ihletettségben együtt áll a történelmi és a népi hagyomány. János vitéz és Toldi Miklós.

A leglényegesebb közös vonás: mindkettő mesei karrier. Mindkét hős mély szociális állapotból emelkedik fel a királyi szférába. Ám közben mindkettőnek el kell időlegesen veszíteni szociális státusát és bele kell kényszerülnie – bujdosóként – a természeti létezésbe. Ez a bujdosás egyben próbatétel is: alkalmasak-e morális elkötelezettségük és fizikumuk (öserjük) révén arra, hogy felemelkedjenek. Természetesen különböző módon – szerzőik művészi alkatának megfelelően. Petőfi a fantasztikummal is kedvvel élő „népköltői” szerepben, Arany a történeti hagyományokra is aggályosan ügyelő „krónikásként” ábrázolja választott hőse útját.

A BUJDOSÓ ÁRVASÁG (PETŐFI)

Petőfi életműve (valamelyest leképeződéseként a költő vagabund hajlamainak és vándorlási kényszereinek) nagyon árnyalt képét adja az otthon ilyen-olyan okból történő elvesztésének – már legkorábbi darabjaitól. Mély személyesség működik tehát itt, az alkalmi közhelyesség ellenére is. Sajátos programos-pózos tény az, hogy az egészen korai A bujdosó (közhelyes vers valami szerelmi megcsalás után) éppen a Hazám-ban című darab után következik. Ugyancsak keresett szerelmi közhely az, amit a Vadonban bujdosó kulisszái között észlelünk, amiként híres dala (a Racka Jam által brutálisan átértelmezett) Fürdik a holdvilág az éj tengerében..., amely a korban oly népszerű betyár-illúzió egyik legkorábbi „petőfis” alakváltozata („... Méláz a haramja erdő közepében...”). Van csavargó-verse („Csavargónak születtem, / Csavargó vagyok én... / Betérek Debrecenbe / Bolond Istók gyanánt... – ez is egy közös pontja Arany János életével és életművével), házasulandóként dicséri a vándoréletet (Oh, mi szép...), mély lelki dráma tünete a Száműztem magamat, megemlékezik a bukott harcról A majtényi síkon („És a hősök, kik itt a hazáért vívtak, / Hazátlan bujdosók, földönfutók lettek...”), a pusztába vonuló koldus és a hazátlan szegénylegények szerepkettőse áll előttünk A koldus sírjában stb.

Egy Petőfi-kutató vagy egy etnográfus valóságos enciklopédiáját állíthatná össze azoknak a hagyományelemeknek, amelyek oly gazdag jelentésűvé teszik a János vitézt. De ugyanilyen izgalmas motívum-katalógus kerekedik ki, ha csak a „bujdosást” mint egzisztenciális motívumszerkezetet elemezzük. Kezdve már a „bűnbeeséssel” vagy inkább a „tragikus véletlennel”: a szétszéledő, ismeretlenbe vesző nyáj képe mintegy megelőlegezi a két szerelmes búcsúzását: „Ha látsz száraz kórót szélvészttől kergetve, / Bujdosó szeretőd jusson majd eszedbe.” Nyoma nincs itt kalandvágynak, felfedező kíváncsiságnak – ez a bujdosás valóban az – ami: kényszerű menekülés, sodródás, tehetetlen kiszolgáltatottság, az alul lévők helyzetének pusztulásba küldő reménytelensége: „indult, nem nézte egy szemmel sem hol az út, / Neki úgymintegy volt, akárhová jut.” Daru az éjszakai égen, rónaság, nádas, hazug-hitető délibáb, álom, vihar, erdő, „ballagás”, a történet második felében a csodák tájai és állatai, az emberfölötti hőstettek sora – mindazok a rekvizitumok, amik az efféle mesékben megszokottak. Nincsenek célok, emberi kapcsolatok, nincs életterv – csak az erő van meg. És az erkölcs – ezért van szükség a haramia-jelenetre, hogy ez is megnyilvánulhasson. És a felbukkanó „gyönyörű huszárok” egyrészt lehetővé teszik az önmeghatározás

kimondását („Én a kerek világ bujdosója vagyok – és azt, hogy „magyar vagyok”), másrészt végre megadja a kitaszított mesehős számára a karrier képzetét. Amivel élni lehet, de ami – kiderül – nem ad írt a lélek nyomorúságára, számára nem jelent igazi felemelkedést. A önkép kiteljesítéséhez majd még hozzájárul az is, amit a Kukorica Jancsiból János vitézzé rangosodó hős magáról vall a nagy győzelem után: se apja, se anyja. Mint az irodalom mitológiai alakjainak általában: felbukkannak a sehoból és vagy oda tűnnek vissza (emlékezzünk csak – kapásból véve a példát – a kortárs Jókai arany emberének árvaságára és polgári létének teljes felszámolódására a mű – bujdosása – végére...) – sorsáról csak annyit tud érdemben mondani: „Bujdosva jártam a világot széltére.” Főlöszleg tovább mondani a mesét. A bujdosás, látjuk, Petőfinél az egyetlen „realitás” a faluvégi szegény árva (a „kiskondás”, a „legkisebb királyfi”) számára, a kitaszítottság kényszeres állapota, „valós” következménye, amit csak a csoda képes áttemelni a boldogságba, a csoda, ami a gondviselésnek (jóvátételnek, jutalomnak, a sorssal való kiegyenlítődéssnek) egyetlen hiteles megjelenési formája. A János vitéz mint elbeszélés: elemi epikai forma. Valaki valahonnan valahová eljut, hogy a benne felhalmozódott értékeknek teret, megnyilvánulása kereteket találjon. De Petőfi csak az útról tudhatott mesélni, a bujdosásról és annak befejeződéséről, ami utána következhet, arról már nem – a mese soha nem mondhat semmit azután, hogy elhangzik: „és boldogan éltek, míg meg nem haltak”.

BUJDOSÁS A LÉTSZFÉRÁK VÉGLETEI KÖZÖTT (TOLDI)

Arany Toldijának pályáíve sem hagyományos polgári karrier, legfeljebb ha szociális üzenetként értelmezzük: nem egy mélyből induló hős története, aki ambíciótól hajtva módot talál képességei érvényesítésére. Toldi története a személyében jogtalanul megsértett világrend helyreállítására. Még hozzá erőteljes drámaisággal (és biztató céllal): nem oda kerül, ahova való (ahonnan galádul letették), hanem magasabbra, ám ehhez előbb meg kellett tapasztalni a legnagyobb mélységet. Ez a mélységben bejárt út a bűnbeesés következménye és egyben a bujdosás stációinak sora. Természetesen beleszőődik ebbe az emancipációs kalandba a menekülés és a vándorlás is. De a lényeg a mélyre szállás. A bujdosónak itt egy alvilági utazás stációin át kell haladnia. Pár évtizede már felvetődött, hogy Toldi története titokzatos táltos-történet: időleges azonosulás az animális lét küldötteivel, a farkassal és a bikával – saját mitikus megfelelőivel. Ennek az alvilági kalandsorozatnak része még az álom (a temetőben...) és a kocsmái megmámorosodás (más tudatállapotba kerülés) is. És mély történelem előtti allúziókkal telített a végső párbaj, amely szintén a civilizációtól elzárt helyen – egy szigeten – megy végbe. A „bujdosik az éren, bujdosik a nádon” a magyar költői beszédben toposzá vált, amiként a „Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá” is. Arany-nak a bujdosás sztereotípiáihoz való vonzódásában szerepet játszhatott természetesen mélyen biblikus reformátussága, a Fiamnak című versében közvetlen zsoltáridézet található: „Bujdosunk e földi téreken”. Ahogy a Toldi szövegalakításában ott van Illosvai hajdani versezetének emléke is: „Kiert réten, nádon Miklós bujdosik vala”, „Gyilkosságért hazul elbúdosott volna”, „Bolyog és búdosik, mégsem jó Budára...” stb.

Van azonban Toldi bujdosásának egy mélyen tragikus eleme, ez pedig a személyiség felbomlásának, az önazonosság elbizonytalanodásának tragikus lehetősége. (És ennek veszélye tetten érhető szinte minden bujdosó esetében – legyen irodalmi alak vagy legyen „igazi” emigráns, száműzött, kivándorló.) Az első Toldiban és a Toldi esetében is jelen van az álöltözet, az alakoskodás, az önmaga időleges elrejtésének motívuma, ám igazából – a sok tekintetben már-már lélektani „regénynek” mondható – Toldi szerelme fejt ki a bujdosói létnek ezt a következményét. A valóban lovagiatlanul, lovaghoz nem méltóan viselkedő hős menekülni kényszerül, s közben a sorsa a merő inkognitó. Az alakoskodás, legyen időleges, legyen kényszerűség, mindenképpen személyiségtorzulás. (Egyébként ez a kései Toldi más szereplőire is érvényes. Sőt nem lenne erős belemagyarázás Lajos király egyre kuszábbá, értelmetlenebbé váló itáliai hadmenetét is bujdosásnak mondani. Nézzük meg, hogyan indulnak a magyar seregek és hogyan érkeznek haza.) És ennek következtében a művet záró „feloldódás” sem a heroikus-lovagi („királyközeli”) állapot visszaállítódása, hanem valami csendesen elégikus megnyugvás egy alacsonyabb lét- (azaz: karrier-) szinten, távol attól a hatalmi központtól, ahova a hős hajdan kisémmizettként önerőből (de a gondviseléstől támogatva) eljutott.

Nem állom meg, hogy legalább egy utalás erejéig ne hozzam szóba a „bujdosó Toldi” alakjának egy különös „emigrációs” vonatkozását. A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 1975-ös tanulmányi napjain hangzott el a (magyarországi szakmai figyelemben különösebben nem részesülő, jóllehet) komoly felkészültségű olaszországi irodalomtörténész, Fáj Attila előadása, Hazai tárgyú irodalmi alkotások az emigrációban címmel. Ennek egyik példája Arany Toldija, amelynek ősi forrása a különös hipotézis szerint egy XIV. századi itáliai monda az ott vitézkedő magyar zsoldos katonáról, aki egy angol magyar „szocietas” vezére volt. Itt és ekkor születik a tetteit megörökítő hőstörténet (magyarul?), jórészt az olasz Boccaccio és a brit Gamelynhistóriák hatására. Ezt hozzák haza a „mesélőkedvű zsoldosok”, hogy kétszáz év múlva Ilosvai, majd újabb háromszázat követően Arany művészi kíváncsiságát fölkeltsse. Lehetnek kétségeink ezzel a felvetéssel szemben, de azt a megjegyzést bizvást nyugtázhathatjuk, amely a Toldit „a modern lélek lelkiismereti zavarait tükröző” műalkotásnak ítéli, s amely így vagy úgy (két szálon is) „beköti” ezt a klasszikus magyar elbeszélést a külhoni magyar kultúra vérkeringésébe is.

BUJDOSÁSBÓL KIBUJDOSÁS

Petőfi és Arany korszakos művei a XIX. század közepén egyszerre visznek tetőpontra egy költői irányt és zárják le – pár későbbi kivételtől eltekintve – egy műfaj történetét. Megjelenésükkor senki nem gondolhatta, hogy nem telik el egy évtized, amikor újra történelmi ténnyé válik a „bujdosó magyar” toposza. Ráadásul olyan ténnyé, amely nemcsak a társadalom egyik-vagy másik szegmensét érinti, hanem össznemzeti érvényességű, miközben – természetesen – a bujdosás hagyományos jelentéstartalmai újabbakkal bővülnek, árnyalódnak. Elmondható, hogy ebben a korban, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukását közvetlenül követő időben válik a „bujdosó ma-

gyar” képe nemzeti önképpé, ami nemcsak megélt valóság, hanem a kulturális-művészi kánonnak is részese lesz, műfajteremtő erővel.

A világot fegyverletételt követő hetekben-hónapokban mondhatni az egész ország a bujdosók hona lesz, arról nem is beszélve, hogy a politikai-katonai elit jelentős hányada külföldre menekül. És ne feledjük az erőszakkal idegenbe kerülteket sem: a kényszer-besorozottak tízezreit, meg a bebörtönzötteket. A passzív rezisztencia mint a leghatékonyabbnak gondolt ellenállási technika maga is értelmezhető bujdosásnak (elég ehhez elolvasni Jókaitól Az új földesúr első lapjait). Az országon belüli bujdosás természetesen nem tarthatott sokáig – egyrészt mert az elnyomó hatalom rendészeti szervei tettek róla, másrészt mert a Kárpát-medencében kevés hely alkalmas a hosszabb rejtőzködésre. (Kemény Zsigmond ezt a földrajzi tényt is említi, amikor a magyar karaktert elemzi – hogy a magyar nem összeesküvő fajta, „nem orv”). Különös kivétel ebben a tekintetben Táncsics Mihály esete, aki a vidéki bujdosását váltja fel a pestivel, az akkor még falusias jellegű Külső-Üllői úti fertályon. Emlékiratában a bujdosást a bujkálás és a rejtőzködés terminusa váltja, mindenféle szénatárolókban, padlástéri zugokban, kertvégi odúban, mígnem felsége saját – a hatóságok által állandóan ellenőrzött-vegzált – lakásukon belül alakít ki számára búvóhelyet („remekmű volt, melyet emberész még nem alkotott soha”), ahol nyolc évet tölt, írással, de a gyermeknemzésről sem feledkezve meg. Táncsics kései és rendkívül aprólékos-részletező szövegében plasztikus kép rajzolódik ki az üldözött körül emberi közegről – a legmélyebb aljasságtól a legéteirbb önfeláldozásig.

Mindenesetre a hangsúly az emigrációra tevődött át és ez megjelenik a szóhasználatban is: a „bujdosás” helyett mind gyakrabban találkozunk a „kibujdosás” szóval. A bujdosók nyomorúságának tapasztalatai az emigránsokról hazaérkező kétes hitelességű hírekkel együtt sajátos legendáriumba szövődnek, amit az irodalom is támogatni fog. Az eltávozott Kossuthról dúdolt népdalok együtt alakítják a köztudatot Arany balladáival és Tompa allegóriáival. Nem mellékes körülmény az sem, hogy a hangadó emigráció egy-két évtizeden belül hazatérhet és közölheti a maga sajátos emlékeit az itthon maradtakkal, azok pedig velük. És ne feledjük: ekkor már a társadalmi kommunikációs háló jószerivel „lefedti” az országot (minden hatalmi beavatkozás ellenére), a hírek mindenhova gyorsan eljutnak, ezért nem meglepő, hogy az 1850–60-as években bámulatosan egynemű a „tudás” a legközvetlenebb múlttól. Forrásaink tehát: ami a korabeli közbeszédből így-úgy megőrződött, a bujdosás személyes emlékeinek törmelékei, az emigrációs mozgalmak írásos hagyatéka, valamint a szépirodalom a kortársaktól Krúdyig (aki nagyapja révén személyes-családi tapasztalattal is rendelkezett), és tovább Németh László Görgey drámájáig (1954), amelyben az emigrációs-bujdosó lélektannak fontos képletei fogalmazódnak meg, majd az 1980-as évekig, amikor mintha reneszánsza lett volna ennek a korszaknak: emlékezhetünk (a kicsit korábbi) remek Bódi Gábor-filmre, az emlékiratokra is építő, Amerikai anizsra, ekkori az egyrészt külföldi konspirációs terepeken, másrészt a somogyi erdők mélyén játszódó emlékezetes Dobai Péter-regény, a Vadon, és ekkori Sára Sán-

dor filmje a 80 huszár meg a megrendítő Szirmok, virágok, koszorúk Lugossy Lászlótól.

A magyar emigráció, illetve a korábbi és későbbi honi közélet egyik legkülönösebb alakja, Kászonyi Dániel, német nyelven írott emlékezéseiben a forradalom előtti „aranykor” és a kiegyezés utáni „papíroskorszak” között „ólomkornak” nevezi a bukás utáni éveket. Ő az, aki a száműzetésből megtérve a honi viszonyokkal elégedetlenül újra az emigrációt választotta, s ő az, akit napjainknak a remek Szörényi László fedezett fel, 2010-es tanulmánykötetének egy – a mi itteni jegyzeteinkhez is igencsak illeszkedő – eszelős Kászonyi-kijelentést választva: „Új-Zélandot választottam ki új hazámul.”

A LAPPANGANI KÉNYSZERÜLŐ SZABADSÁG

A magyarországi terepekről kevés olyan korabeli szöveget idézhetnénk, amely nemcsak fontos információt közöl, hanem egyben széptani értéket is nyújt. Az említhetők közül Vajda János cikke, A bujdosás 1869-ben jelent meg, amelynek legemlékezetesebb eleme a magyar nép szolidaritása a menekülők iránt. Mednyánszky Cézár emlékiratának a kezdetén is olvashatjuk, hogy „Rejtegetőink közt nem akadt áruló.” Ő az a bujdosó, akinek elképesztő életútja nemcsak érdemelne regényt, de az a regény meg is íródott: Sárközi György: Mint oldott kéve, 1931. Érdemes emlékeztetni a szintén bámulatosan izgalmas sorsú (és szintén papi hivatású) Rónay Jácintra, akinek magánfeljegyzései csak halála után kerülhettek „nyilvánosságra” (tíz példányban...). Írásában az itthoni bujdosói emlékek minden különösebb stílári fordulat nélkül váltanak át a menekülés, majd a határon túli évek megörökítésébe. Nemes pátosz sugározza be alföldi tájrajzát, mondhatni, a magyar tájmitológiák jeles darabjává emelve azt. „A tanya termékeny síkságán nem volt egy halom, melyről körülnézhettem volna; nem volt egy fa, melynek árnya alatt megpihenhettem volna... Naphosszat jártam-keltem, a Hortobágy partjain, a nap hevében megviselt réteken, a jobbadán letarolt földeken, néha-néha a dolgozó cselédek közelében, kik közt nem egy szabadlábra kelt honvéd lappangott. Ők is, mint mi a házban, bukásunk fölött merengtek, de nem reménytelenül, mint mi, a kaputosfélék. A nép nem adta fel az ország ügyét, a nép nehéz gondjai közt mindig keres, mindig talál vagy képzel magának megváltót, s ebben bízik, ettől várja üdvét: 'Kossuth él, ő felszabadítandja az országot!' – hallám nem egyszer a munka e bizalmas fiai közt. 'Nemcsak él – veté közbe egy katonaviselt napszámos –, hanem az a híre, hogy Ázsiában megtalálta a szittyamagyarokat, s már úton van hazafelé huszonnégy sátoraljával!' Nagy volt erre a lelkesedés, az én bánatos arcom is felderült, nem a híre, hanem az eredeti ősmagyar kifejezés hallatára, a huszonnégy sátoraljára, minek emlékét annyi századon át a nép szava híven megőrzé!” Talán nem blaszfémia, ha megjegyezzük, hogy Rónay neve eredetileg Leitzinger volt. Ez a szittya-mítosz is megérne egy hosszabb elemzést és dokumentációt, különösen annak fényében, hogy nem sokkal ez idő után indul be a (ma a „czuczor-fogarasiszták” által oly vehemensen kárhozott) kritikus-szkeptikus-labanc „hunvalvizmus”. Egyébként Rónay szomorúan értesül rendtársa, Czuczor Gergely várfogságáról.

Ha van a kisszerűségben vigasztalanul és reménytelen drámai sors, az nem az övék, hanem Sárosi Gyuláé. Nem írta meg bujdosásának történetét, azokat csak néhány verse alapján rekonstruálhatjuk: Bujdosó („Mint vérkutyák / Üldöznek a gazok.”), Hol vagy, Isten? („Honában a nép szolgál, bujdosó...”), A honvéd álma, Drótos tót (ebben magát Bitó Lajosként mutatja be...) stb. Egy másik versét Árnycs Pál név alatt közli. Őt egyébként egy ál-bujdosó adta föl Gyöngyösön 1852 novemberében. Utána több év börtön, halálos ítélettel a feje fölött. Azután a lassú vég: pénze nincs, családja elhagyja, ő is magát („mint Falstaff Jankót, felfújta a bánat”, látja cimborája, Lisznyai Kálmán), az elmekórodától megóvta a korai halál. Sárosi élete is egy „bujdosó-képlet”, mert nem ő az egyedüli megtévelyodott, öngyilkos. Ha az idézett példákhoz hozzátársítjuk Tompa Mihálynak olyan verseit, mint A gólyához, a Hűvös szél fú vagy a Levél egy kibujdosott barátom után („ha itthon fáj, ott is fáj a kebel”), vagy Aranyinak olyasféle a – kortársak számára sokat mondó sorait – mint a „Mély vadonban, zizegő levélen / Ki az, aki bujdokolva mégyen” (A lantos), „Keresd fel őt... de, kérded, merre? hol? / Azt nem tudom... valahol a világban” (Emléklapra), „Oh, ha megtaláltok egykor az útfélen, / Adjatok egy szűk sírt hazám szent földjében” (Koldusének), „Beszél azokról is – szemei könnyben úsznak – / Kikkel más hazába bujdosott... koldusnak” (Családi kör), az V. László – az alakoskodó történelmi téma „alatt”, „mögött” – valóságos bujdosás-szövegtár: „Vonúl egy kis csapat; / oly rettegve lép, / Most lopja életét...”, „Az alvó aluszik, / A bujdosó buvik; / Ha zörren egy levél, / Poroszlót jönni vél...”, „Az alvó felvirad, / A bujdosó riad; / Szellő sincsen, de zúg, / Felhő sincsen, de bűg” – nos, akkor meglehetősen hiteles benyomásunk lehet arról a tudatállapotról, ami a Bach-korszak elnyomott magyarjait áthatotta – ebben a bujdosó-képletben, sok minden mellett, ott a reménytelenség és a remény, a dac és az önsajnálát.

AZ OLDOTT KÉVE

Az 1849 utáni emigráció története – mondhatni – nyitott könyv a korszak iránt érdeklődők előtt: elmondható, hogy bizonyos elemeiben őrzik még a történelem által hitelesített bujdosó-sztereotípiákat, bár már inkább a modern politikatörténet részesének tekinthető. Különösen azért, mert maga szerény – és esendő – módján számos ponton kapcsolódott az ekkori nagyszabású (lényegét, strukturáját illetően: máig érvényes) európai politikai mozgalmakhoz – keleten, a lassan visszahúzódó török birodalom és az emancipálódó balkáni államkezdeményeknél éppen úgy, mint az osztrák–olasz–francia küzdelmekhez, némileg az angol belpolitikához és sokban az Újvilág geopolitikai megerősödéshez. A számtalan emlékiratnak talán a legfontosabb egybehangzó lélektani üzenete: az emigrációs kiszolgáltatottság; ez olyan permanens és kivédhetetlen kényszerűt jelent, ami elnyomja alkalmanként a legnemesebb szándékokat és célokat is. És ez azért szomorú, mert a magyar politikai elit legjáva kényszerült kívülre a hazán, ráadásul egy olyan reformidőszak, forradalom és szabadságharc után, amely alighanem a magyar történelem legnagyobb korszaka volt. Kossuth és Szemere, Pulszky, Teleky, Eötvös, Jósika, Horváth Mihály, Klapka stb., a

Döblingben őrzött Széchenyi, az internált Görgey stb., stb. Szegénység, politikai kiszolgáltatottság, csillapíthatatlan ambíciók, bezártság, ármánykodás, befülledt kapcsolatok, bűnbakkeresés, elszomorító légvárépítés, árulkodás és árulás, téboly, öngyilkosság, balekság, egyedüllét, méltatlan szerepek – és sorolhatnánk. (A hangulat érzékeltetésére érdemes elolvasni Eötvös Károly Csernátony-nekrológiát a Magyar alakok című kötetben.) A „hajdani” (tegnapi) hősiességnek az emigrációban nincs „piaci értéke” (emlékezhetünk Szekfű Rákóczi-könyvére, de akár az 1945 vagy 1956 utáni évek tapasztalataira). „Azt hittem, hogy hazámfiat a közös szerencsétlenségben a barátság és testvériség egygé fűzi, s a kölcsönös bizalom és becsülés oly testületté szilárdítá, mely már rég kivívta az idegenek tiszteletét. A barátságbontó hiúságot, a jellemrontó szegénységet s az erkölcsrontó tétlenséget kifeleltem számításaimból.” Így ír a megrökönyödött Rónay Jácint Hamburgból, akinek mint egyleti jegyzőnek első napi feladata mi más lett volna, mint az, hogy egyik tagtársával közölje kizáratását a menekültek testületéből. Felejthetetlen képeket őriztek meg magukról ezek a bujdosó magyarok, amelyekben hol a fellengzős szerepjátszás, hol a mélabú, hol az öniróniával enyhített gúny határozza meg a modort. Vagy éppen a megfigyelés élesége. Érdekes, hogy az anekdota, amelynek egyik legvirágzóbb szakasza és terepe éppen az önkényuralom (ez is meg a későbbiek) kora, amikor a kurucos szavaknak és gesztusoknak tág tere nyílt, (de csak azoknak...), az emigrációról is tudósít, olykor szinte testközelből. A távollétében is rettegett Kossuth pl. ott van még a divatlapokat is ellenőrző cenzori vízióban. A Hölgyfutár szerkesztője beküld egy ártatlan szerelmes verset Prottmannhoz, a magyar irodalom vértét ivó Polizey-Chefhez: „Elbujdosott az én szerelmesem” – így kezdődik a költemény. „Micsoda?” – harsog a K. K. Zensur-Abteilung: „Nicht bewilligt! Dea Pujdoscho Szerelmesch ist dea Kosut Lájosch!” A másik kis történet a londoni emigrációhoz kötődik. Főszereplője Pulszky Ferenc, aki az emigráns segélypénztár kezelőjeként olykor bizony el kellett utasítson némely kérelmeket. Az egyik kudarcos kérelmező becsületsértő kijelentésekre ragadtatta magát, amit párbajnak kellett követni. Elsőnek az elutasított ügyfél lőtt, és nem talált. Pulszky, végigmérte, leengedte a pisztolyát és sarkon fordult. Amikor a segédei kérdezték, hogy miért nem élt a lövés jogával, csak vállat vont: „Ugyan, csak nem vagyok bolond, hogy a saját kabátomra lőjek...”

Szemere Bertalan fogalmaz talán a legpontosabban, de már a téboly felé közeledve, Párizsban: „E világvárosban száműzött társaimon kívül senkit nem ismerek. A múlt változhatatlan, a jelen örömtelen, a jövő egy beszorított marok, mi van benne, nem tudni.”

A PORSZEM NAPLÓJA

A – mondjuk így – „klasszikus magyar” bujdosás utolsó megnyilvánulásait ez a kor mutatja föl, ekkor épül be végleg a magyar emlékezet kódjai közé a bujdosó; és ekkor rajzolódik meg a levett, a szabadságküzdelemben elbukott országban bujdosásra kényszerülő magyar hazafi utolérhetetlen portré-remeklése is: Jókai – Egy bujdosó naplója. Novella- és rajzgyűjtemény a bukást közvetlenül követő napokból-hetekből,

a Forradalmi és csataképek gyűjteményének folytatása. A bevezetés bámulatos retorikával vonja meg az elbeszélés koordinátáit, igazi jókais párosszal, de a lázbeszéd olyan nemzeti tablót tud felvázolni, amiben ember és táj, a sorsok és a körülmények együtt mondják ki azt, hogy mi volt az a haza, ami elveszett. Az első bekezdés: „Az óriás elesett, meghalt, porrá lett. A forgósél felkapta hamvait, szétszórta egyik országszéltől a másikig, a poratomok repültek ide-oda, sok kihullott a külső országokba, jutott belőlök a tengeren túlra is, úgy szétszórták őket a viharok. Ez elesett óriás hamvának egy atomja voltam én is.” A névtelen krónikás szerepe az íróé, aki – szomorú és veszélyes heroizmus – nem mehet el idegenben, mert az ő dolga, hogy elmondja a halott jelennek és láthatatlan jövőnek, amit csak ő tud elmondani – bujdosva nádasban és erdőben, meghúzódva tanyán, faluvégen, őszi kopár szőlőhegyen, szekerezve és gyalogolva, csárdában és kormos romok között, friss sírhalmokon át botladozva. Milyen is Magyarország 1849-ben... Ez a szerepfelfogás fogja szervezni majd az elbeszélést és víziót – láttuk – Juhász Ferenc Dózsa-époszában is. Az előszó utolsó bekezdése ez: „Titkos fájdalomban sorvadoz ez a nép, ha elmondom betegsége egyes kórjeleit, tán lesz orvos, ki azokat meggyógyítsa, vagy tán mindaz, mit le fogok írni, nem egy beteg kórjelei többé, csak egy bonckés alá jutott halott anatómiája?” A következő másfél száz oldal azt bizonyítja, hogy Jókai eleget tud tenni egy kórisméket feltáró belgyógyász feladatvállalásának, ám aligha véletlen, hogy a bevezető szavak kérdőjellel zárulnak és egy végítéletes nemzeti állapot „hidegsebészi” beszámolójának lehetőségét vetik fel.

A LÉTBE VETETTSÉG TRAGIKUMA

Van ennek a kis gyűjteménynek egy rövid, de nagyon hangsúlyos szakasza: A bujdosó tanyája bevezetése. „Nincsen maradásom. Vágyat érzek menni-menni-menni – elbujdosni. Embertelen lakatlan pusztákon végigbarangolni, utat törni ijedős berkeken keresztül, vándorolni messze, messze kéklő hegycsoportok felé, sehol meg nem állni, nem pihenni, mint kinek az idő drága, felkapaszkodni meredek hegyormok csúcsára s ismét lekúszni hallgatag sötét völgyek sűrűjébe, s ismét tovább menni sietve, sietve! A távoli helységek tornyait kerülni, hátra-hátranézve, mint tűnnek el egyenként a láthatár alá, futni reggeltől estig, s ha elnyom az álom, repülni messze, hol az ég a láthatárra hajlik, honnan a felhők feljönnek, hova a csillagok leszállnak, és azokat is elhagyni, és mégsem érni el titeket soha, én lelkemnek messzetűnt vágyai.” És íme a vándorló madár útra készülődve – „miért nem vagyok és is az?” Itt a csermely, fut a tengerhez, felhőként visszaszáll – „miért nem vagyok én is az?” És a temetőkert – „miért nem vagyok én is ott?”

Ha nem tudnánk milyen szövegelőzmények után és miféle történetek várható elmondása előtt íródna le ezek a mondatok, csak azt látjuk, hogy a menekülés, mint magánbeszéd olyan kulisszák között zajlik, ahol „összeérnek” a lélek és a természet legtágabb dimenziói, amiből teljesen hiányoznak még az afféle magasztos „szűkítő”, „motiváló” elemek is, mint ...a nemzet. Az európai romantikának (vagy a romantikából fejlődő modernségnek?) legjobb pillanatai közé tartozik ez a Jókai-futam. A ma-

gára maradt vagy eleve a világba vetettség élményétől űzött személyiség „élménybe-számolója”, akinek léthelyzete mindig a vándorlás, bujdosás, zarándoklat, száműzetés, a céltalan – és meghatározható ok nélküli – menekülés. És annak ellentéte a megpihenés, mint vágyott állapot – a halálban. A romantikának ez a felismerése a totális veszteségérzet pszichés következménye – totális a veszteség tudata, mivel semmi olyan reális vagy transzcendentális kapaszkodó nem mutatkozik, ami az egyén létezését valamiféle harmóniának a jegyében rendezné el, tenni a pillanaton túlián távlatossá: érvénytelenekké váltak a nagy eszmék, nem kínál megoldást a közösségi lét, elzárkózni látszik a gondviselő Isten. És természetes gesztusa a monológra kényszerülő lírai alanynak, hogy öntudatlanul vagy szándékos szerepvállalásként a mitológiai ősképek felé tájékozódjon.

A magyar nemzettudat ekkor, a szabadságharc bukása után, azaz amikor a százados nemzeti eszmények és megelőző évtizedek alatt biztató jövőnek álmódott társadalmi ideálok is elpusztulni látszottak, amikor a veszteség érzete áthatja a mindennapokat, nos, ekkor időlegesen, alkalmilag, mintegy véletlenszerűen egy-egy mű kilép a kötelező, ám őszinte hittel vállalt nemzeti keretek közül és az egyetemesebb létélmények jelzésére is vállalkozni mert. Ennek a fajta „totalizáló” romantikus érzékenységnek a megnyilvánulására a korábbi, 1848–49 előtt időszakból alig van példa, az egyetlen Vörösmartyn kívül. A Csongor és Tünde viszont – elég most csak a „bujdosás” motívumára gondolnunk – nagyon is markáns irodalmi emlék(ezettő). „Minden országot bejártam...” – ezekkel a szavakkal lép elő Csongor, hogy aztán előttünk játszódjon le a létezés paradicsomából kitaszított romantikus hős boldogságkereső vándorlása a mindennapi lét csalálmái között, hogy valami mesei térben megnyugodjék. (Mint János vitéz.) A sárból és napsugárból összegyűrt félisteni lény az ember: „De föld szerelme vont a szívedet, / A fényhazából földre bujdosál” – mondja ki Vörösmarty az Éj szavaival.

1849 után a legjobbakat – Aranyt, Vörösmartyt, Keményt, Madáchot, Jókait – sarkalló dilemma tehát az, hogy a nemzeti elkötelezettséget hogyan „egyeztessék” azzal a romantikus szkepszissel, ami ott lappang az európai lélekben már a napóleoni idők után (és óta), minden nagyobb forradalmi esemény bukása után fel-felerősödve. Nem luxus-e, vajon nem a pőre alanyiség bűnös túlterjeszkedése a nemzeti korkíválmak körein, ha a költő „magánlírát” művel? Azaz – esetünkben – hogyha a „bujdosó magyar” képe át-átjátszódik a „nemzetfölötti” és „nemzetalatti” dimenziókba, pl. az örök bujdosásra kényszerülő „bolygó zsidóéba”, Ahasvéruséba (távolabbról: Ádáméba); vagy Odüsszeuszéba (távlatosabban: a romantika minden heraklészi félistenébe), akikben a „vándort” adta az európai civilizációnak a görög mitológia. Jókai beszélni, vallani megtorpanó bujdosója – az „örök zsidó” alakmása. És nem sokkal ezután Arany János foglalja drámai monológba ennek az egzisztenciális „alapsetnek” a lényegi elemeit – kemény küzdelemben a maga honfiúi elkötelezettségével. Az örök zsidó című vers, az utóbbi évtizedekben sokkal nagyobb érdeklődést kelt, mint korábban, amikor a reményt keltő, honfiúi ellenállást sugalmazó balladák voltak az 50-es évek Arany Jánosának a jellegadó művei. Arany, ez a – frusztráltságában is

elkötelezett – modern lélek nem tehetta meg, hogy ne vállalja a Petőfi által megfogalmazott ars poétikus parancsot: „Ha nem tudsz mást, mint eldalolni / Saját fájdalmad s örömed: / Nincs rád szüksége a világnak, / S azért a szent fát félretedd.” Így kezdődik a XIX. század költői 1847 januárjában. S véletlen-e, hogy a második versszak a bujdosás klasszikus ószövetségi képét idézi fel, Mózes új reinkarnációjaként a nép élén álló poétát emelve föl: „Pusztában bujdosunk, mint hajdan / Népével Mózes bujdosott...” Arany úzött „zsidója” (csak a cím szerint az, a szövegben magában semmi konkrét utalás!) nem egy kiválasztott nemzet nagy álmának felidézésével biztat, hanem egy minden kötöttség nélküli, megnevezetlen, emberi alak megindokolatlan létezési kényszerét vizionálja, egy „örök” emberi szerepet beszélget egyes szám első személyben, aki úgy bünyös, hogy mit sem tudunk vétkéről, aki tehát magában önnön létében vétkes a mindenséggel szemben. „Pihenni már. – Nem, nem lehet: / Vész és vihar hajt engemet, / Alattam a föld nem szilárd, / Fejem fölött kétélű bárd... / Tovább! Tovább!...” A vers 1860-ban íródik és ugyanazokat a környezeti-természeti elemeket vonultatja fel, mint Jókai tíz évvel korábbi naplójegyzete és ugyanúgy a halálban látja a lélekben „mégis” felidézhető Gondviselést, mint író társa. Ennek a világgépnek egy „lehetséges” modern vallási élményként való felfogásáról Kulin Ferenc beszél egy remek tanulmányában, amit utóbb azzal is megerősít, hogy párhuzamba hozza a verset „hírhedt” világgjáró honfitársunk, a „legeuropéerebb” magyar zseni, Liszt Ferenc 1853-as H-moll szonátájával, annak is szokatlan zárlatával. Akár igaz ez a tudósi sejtélem, akár kérdéses, az biztos, hogy a lelki bezárkózással leplezett egzisztenciális válság mint korélmény éles határt von az efféle alkotások és a nemzeti kánon által igényelt tárgyak és műformák között. S hogy visszautaljunk egy korábbi hivatkozásra: a Jókai-szöveg és Thoreau klasszikus Walden-jének beszédhelyzete is bizvást hasonlónak ítélnélhető, eltekintve persze attól, hogy alapvető motivációs különbségek vannak a kétféle „kivonulás” hátterében.

(Nem akármilyen eszmefuttatás tárgya lehetne, ha az ötvenes éveknek ezt a nagy tragikai dilemmáját az „egzisztencialista” korérzés és a kisnemzeti korkívánatok között szembesíteni próbálnánk a bujdosás toposzával. Az ember tragédiájában is: abban a műben, aminek ihlettségében ott van ugyan a leveretett patrióta fájdalom, ám ott van a megismerésre, a végső emberi kérdésekre választ kereső fauszi lélek vándoröszöne is. A Paradicsomból kiűzetett Ádám a darabban színről-színre „emigrálni” kényszerül a társadalomból is, a mindig nemzeti, vagy – mondjuk – kultúrtpológia keretek között működő emberi világból. Végső soron ugyanúgy Ahasvérus ő, ahogy az „örök zsidó” misztikumba burkolt bűnbeesése is megfélemlíthető az „első embe-rével”.)

ÉS MEGINT JÓKAI...

A bujdosásnak, mint létformának ez az eltávolodása a „bujdosó magyar” ősi toposzától, innentől folyamatosnak mondható, noha az idevágó művek száma nem túlságosan nagy (legalábbis a nagyepikában), ha sok is az átmeneti – a bujdosót a vándorral vagy a száműzöttel vagy a zarándokkal kontamináló – mitikus alakzat.

Megint csak mutatóban emlékeztessünk két régebbi példára, azt azonban sugalmazva, hogy az „ilyesféle” alkotások létrejötte némileg árnyalja azt a közkeletű vélekedést, amely a magyar szépirodalmat valamiféle konzervatív, a korszerű lélekelemzéstől és európai ideológiai „nyitottságtól” elzárkózó, nemzeti meghatározottsága és anekdotikus szövegalakítása miatt értékeli a modern európai (és orosz) törekvések mögé.

Természetesen minden szóba jöhető regény: válságtermék. És a két most idézendő mű mintegy azt is mutatja, hogy a generációs eltérések sem jelentenek elhatároló különbséget, ha az írók elkötelezettek az egyetemes korélmény radikális kinyilvánítására. Ezért szoros a rokonság az egymástól minden tekintetben független Jókai-mű, *Az arany ember* (1872) és Asbóth Jánostól – majd’ egy évszázadra az irodalmi emlékezetből kiiktatott regénye – az *Álmok álmodója* (1878) között. Jókai „a régi világ” embere, akit azonban egyszerre tesz alkalmassá elhivatottsága a nemzeti ethosz képviselésére és érzékenysége arra, hogy a modern-romantikus európai ember dilemmáival szembenézzen. „Bujdosó” is, ha úgy hozza az alkotói pillanat és „vándor” is, ha nem tud ellenállni a lélekmélyi késztetésnek.

(Sőt valószínűleg ő az utolsó magyar elbeszélő, aki a „peregrinus” alakját is megidézi, egy 1898-as munkájában: értvén rajta a világból kikopó, szupplikáns „bujdosó” deákat. „Peregrinus Cicero nyelvén annyit jelent, mint idegen vándor, a tanodák műnyelve pedig azon szerencsétlen embereket szokta így nevezni, kiket a viszontagság iskoláikból, állomásaikból elüldözött; itt kitétek, ott elcsapták; amonnan maga szökött el, egy napig sem lakosai semmi városnak, csak úgy bolyonganak faluról falura... irtóznak minden kötöttségtől, jobban tetszik nekik az országút, örökké menni, menni, menni...” Nincs neve a figurának és nincs semmi konkrét helymegjelölés sem a kis beszélyben – tehát egyszerre van itt dolgunk egy adomai típussal a magyar múltból és egy talmi ahaszvérszi szerepváltozattal. Apróság, de talán egy utalást megérdekel, hogy Jókai írásának Széchényi könyvtári példánya egy kolligátumba van kötve (*Jó könyvek a magyar nép számára*) Arany Első lopás című népies okító elbeszélésével, amely eme bibliás hangzattal indul: „Ki ruházta föl a mezők liliomát... / Útlan bujdosónak ki vezérli nyomát?”)

Az arany ember népszerűsége megjelenése óta töretlen a magyar olvasók (majd a mozinézők) köreiben, bár az nem lehet véletlen, hogy – miként erről Krúdytól több helyről értesülünk – különösen az első világháború táján erősödik föl az irodalmias közbeszédben a „hasadt lelkű” férfialak midászi mitológiája és a „senki szigete” romantikus víziója. A bujdosás mint az üzöttség és mint a melankólia kettősségének egysége mesteri regényszerkezetben bontakozik ki – telis-tele romantikus klisékkel és modern lélektani tapasztalatokkal. A sodró lendületű meseszöveg szinte észrevenni sem engedi, hogy az író, milyen következetesen kerül a nemzeti irodalom megszokott kereteit, formáit, hivatkozásait, beszédmódjait, kulisszáit. A regény tere természetesen Magyarország, de majd minden elemében a periféria – az Al-Duna messzi tájai, középpontban egy „országokon-államokon kívüli” szigettel, a „rác” Komárom, az elhagyatott téli Balaton stb. Schol egy udvarház, seholy egy falu, seholy a kisközösségi

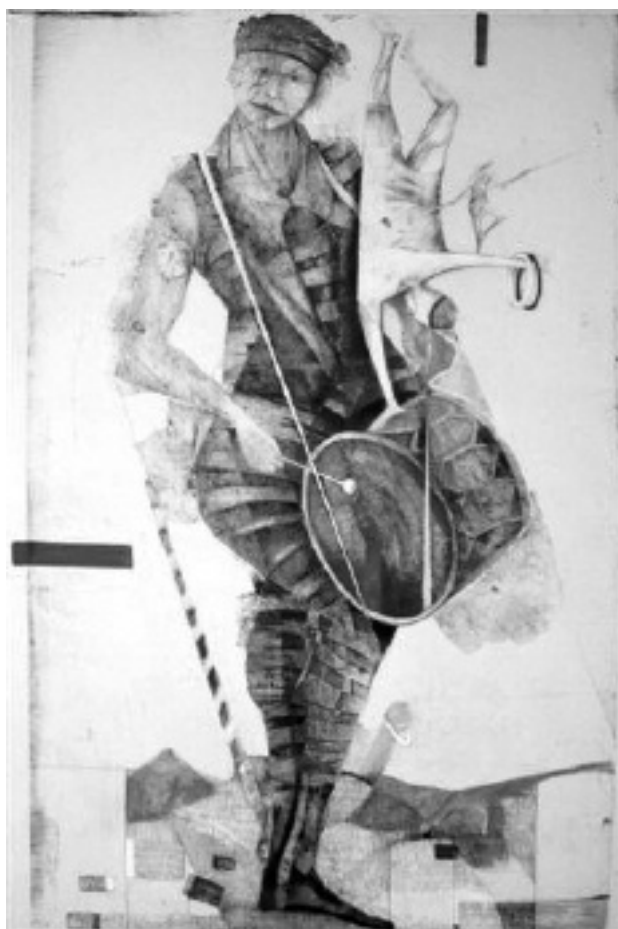
lét megszokott stilsztikuma. A regényidő sem valami heroikus történelmi szakasz, hanem a nemzeti „eseménytelenség” egyik jellegzetes kora, I. Ferenc ideje (amit Mikszáth is olyannyira kedvelt): Kelet-Közép-Európa Napoleon után. A szociális irány sem valami magasztos nemzeti ügy, hanem a kereskedelem és az ingatlanpiac eseményei – tele korrupcióval. Sehoh egy megjegyzés, utalás a korabeli magyar életre. A szereplők zöme is nemzetileg definiálhatatlan vagy merő egzotikum, többségükben a bujdosás kényszerítettjei: száműzetésben elhaló török úr, bécsi hivatalnok, elűzött kisgyermekes anya, hajózó kereskedő, szerb pópa, osztrák katonatiszt, kalandor. A regény főszerepét vivő férfi bujdosása mondhatni a meghasadt személyiség két „fele” közötti állandó ide-oda mozgásnak felel meg. S bár e regény nem egyes szám első személyben íródik, a főhős lelki drámája többnyire – egyszerre romantikus és modern – „beleképzelés”, alanyi grammatikájú. A megnyugvás (a „pihenni”) véghelyzete itt bekövetkező – némileg mesei-mitikus – valóság, ám Jókai határozottan érzékelteti, hogy a személyiségghasadás felszámolása (a magánemberi boldogság érdekében) együtt jár a személyiség társadalmi státusának teljes elvesztésével. Ami annyit jelent: hogy az, ami bujdosásnak, menekülésnek, száműzetésnek látszik, az előbb-utóbb a társadalomból való kivonuláshoz vezet. A „belső” és „külső” emigráció nem választható el egymástól. A bujdosás alapmotívumainak gazdag nyelvi megjelenítésére példaként idézhetjük a szigeten rejtőző Teréza szavait a felbukkanó Tímárhoz: „És most mit gondol ön felölünk? Ugyebár azt, hogy minket valami nagy, megnevezhetetlen bűn terhe száműzött erre a világból kiesett szigetre? Vagy hogy mi itt valami napvilágot kerülő keresetet folytatunk, melynek szüksége van a hallgatásra és a nem ismeretetésre? Vagy hogy mi itt valami hírhedett név bujdosó örökösei vagyunk, kik rejtőzünk a hatalmasok szeme elől?” És a főszereplő? mondatok tucatjait írhatjuk ki. „Azt akarta, hogy nyomát veszítsék...”; „Ez irtatlan, gazdátlan bozótton keresztül réveteg gyalogösvények bujdosnak át...”; „Lehet az ilyen kunyhó szalonkaeső vadász, bujdosó zsvány vagy fiadzó farkas tanyája...”; „Azzal elkezdett utat keresni a bozótban. Ott aztán eltévedt...”; „Kétfelé kell osztanod életedet. Hazugsággal töltened meg mind a kettőt...”; „...Hová lehetne az embernek saját maga elől elfutni...”; „Futni, hisz ez az ő folytonos ösztöne... Mikor utazás közben delelőre megállapodik, nem bír a vendéglőben várni, míg a lovakat etetik, elindul gyalog előre az országúton. Úgy sarkantyúzza valami...”; „... azon este észre magát, hogy a ködben eltévedt...”; „...ő nem tudott Istenhez fohászkozni...”

(Több más szóba jöhető XIX. századvégi példa említése nélkül, azért a másik nagy mitológiai vértzettségű Jókai-regényre mindenképpen utalni kell: A jövő század regénye hatalmas utópiájára. Bemutathatatlanul tágas a könyv ösképeinek rendszere, egy azonban ezek közül oly mélyen beágyazott az évezredes magyar kulturális kódba (napjainkban is feltűnő érvényességgel), hogy emlékeztessünk rá. Az „utolsó magyar”, aki a nemzet végső pusztulásának is szimbóluma, csodaűrhajóján az égben röpködve rábukkan Ázsia mélyén egy varázslatos völgyben az ősi magyarok hátramaradott törzsére. Emlékezhettünk az őskereső „utolsó magyarral” azonosított „bujdosó magyar” nagy mitológiájára, aki a nemzeti sors minden reménytelennek látszó

pillanatában szerephez jut az életben (Kőrösi Csoma, Bálint Gábor), meg a művészetben (Pálóczi Horváthtól Arany Jánoson át Kodolányiig és tovább).

A SZÁMŰZÖTT MINT DANDY

„Harc előtt verve. Reményeimben megrabolva. Hová levétek nagy álmaim, ti mind?” Asbóth Jánosnak a maga korában szinte észre sem vett regénye, egy évszázaddal később találta meg a maga helyét a – mondjuk így – „premodern kánonban”. A kiábrándult ifjúság könyve ez, ami ugyan szinte eseményről-eseményre mutatja a kapcsolódási pontokat a mitologikus hagyománnyal, ám a bujdosást nagyon is pontos motiváció hitelesíti. Az alanyi emlékekkel megrajzolt főalak annak a generációnak a részese (még hozzá a javából), amelynek a szabadságharcból csak az emigrációs utójáték jutott ki, összes talmiságával, groteszk távlattalanságával, a mindenkori vesztesek erkölcsrontó zsákutcáival és a kiszolgáltatottságával. Az emigráció mint „atyai” háttér, a világba vetettség kulisszája itt éppannyira kulcsfontosságú, mint Asbóth kortársának, Arany Lászlónak a verses regényében, A délibábok hőseiben. Az egyes szám első személyben beszélő főszereplő a nagy illúzióvesztések után tűnik el Európa civilizációjának külön világában és száll mélyre a megváltással kecsegtető szerelem illúziójában. „... olyan vagy, mintha nem is e világra való volnál” – monda Velencéről, és vallja önmagáról. „otthont lelni képtelen bolyongó, aminő vagyok...”; „A modern élet rohamában és ezer igényeiben a velőt és ideget sorvasztó szakadatlan küzdés a lét, küzdés, melynek apróbb győzelmeiben nincs öröm; mert hiszen akkor vívjuk ki rendszerint amiért küzdöttünk, amikor élvezésre vagy érzékünk vagy erőnk nincs többé, vagy tovább-tovább, mint a bolygó zsidó...”; „...szíved megfagyna tőlem” – írja anyjának – „élő halottól...”, „kérlelsz, hogy végre-valahára hagyjam abba a bolygást, melyet évek óta folytatok nyugtalan és céltalan; kerülve hazát, anyát, múltat és jövőt; ez önkéntes számkivetés...” Erdemes hangsúlyozni még egyszer, hogy az örök bujdosó szerepébe „vetettség” alaposan motivált történet: egy olyan sokszoros illúzióvesztés eredménye, amelyben kitüntetett szerepe van a hazától (vagyis attól, ami lett belőle az önkényuralom alatt) való elidegenedésnek. Nem egy kozmopolita ficsúr, nem valamiféle Kárpáthy Abellino-alakmás, hanem egy nemes lélek veszi magára a dezillúziós dandy maszkját. Ama bizonyos – futást befejező – „végső megnyugvás” itt nem a „pihenés”, nem a halál, vagy a teljes önfeladás, hanem a hazába való visszatérés – illúziótlanul, de a feladatvállalás, a „munkálkodás” erkölcsi felhívásának engedelmeskedve.

EX LIBRIS PÓLAY ISTVÁN

G Á L J Ó Z S E F

A grafika mestere

BESZÉLGETÉS KAMPER LAJOS

GRAFIKUSMŰVÉSSZEL

„...a grafikusnak minimum két lelke van: az egyik nem törődik az idővel, csak érzel, szemlélődik, tapasztal – átéli a világot. Lehetőleg minél mélyebben, hogy aztán a finoman megmunkált alkotásban testesülhessen meg az élmény. Viszont a grafikus másik lelke – az „alkalmazott” – annál pontosabban érzékeli az idő múlását: a határidőket be kell tartani az elvárt munkát el kell végezni különben nincs több megbízás. Kamper Lajos két lelke úgy látszik a legteljesebb harmóniában él egymással.” (Ölbei Livia)

A különböző képességek – nemcsak a művésziék – egyes családoknál generációról generációra öröklődnek. Czeizel Endre a különböző tehetségfaktorok kutatása után azt tapasztalta, hogy a költői tehetség (Petőfi, József Attila, Kosztolányi) általában gejszrszerűen, minden előzmény nélkül tör föl. A zenei és a képzőművészeti képességek azonban egy-két generáción át is (Bach-család, Breughel apa és fia, Ferenczyek, Markó familia) jelentkezhetnek. Persze ez nemcsak a klasszikussá érett művészek esetében. A Te felmenőid között akadt művész hajlamú ember?

Nem tudom, hogy lett volna bárki is, aki művészettel foglalkozott vagy különösebb művészi képességet mutatott volna. Nagyapám művezető volt a kőszegi Posztógyárban. Igen jó kezűességű emberként emlegették. Mindent megcsinált, ha kellett játékot, ha kellett cipőt. Én sajnos nem nagyon ismertem.

Hol jártál iskolába? Fölfigyeltek kiváló rajzkészségedre? Részt vettél-e valamilyen városi, megyei rajzpályázaton?

A kőszegi Balogh Ádám Általános Iskolába jártam. Itt kiugró rajz tehetséget nem mutattam. A kőszegi gimnáziumban pedig, ahol tanulmányaimat folytattam nem volt órarend szerinti rajz. Viszont működött Németh János festőművész, rajztanár vezetésével egy rajzsakkör. Ide jelentkeztem, mert kedvet éreztem a rajzoláshoz.

Ő biztatott, hogy jelentkezsek a Képző- vagy Iparművészeti Főiskolára. Jelentkeztem – kétszer is – de az utolsó rostán kiestem, így nem végeztem főiskolát. Viszont jelentkeztem a Vas Megyei Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalathoz dekoratőrnek. A napi munkához szükség volt a szakirányú végzettségre, amit a budapesti Dekoratóri és Kirakatrendezői Iskola biztosított. A Vállalatnál együtt dolgoztam Unger Károly fes-

tőművésszel, aki javasolta ennek a szakiskolának az elvégzését. 1970-ben vettek föl. A kétéves képzés fontos időszaka volt az életemnek. A heti két nap gyakorlat mellett négy nap elméleti képzést kaptunk. Nem csak a mesterség legfontosabb elemeit (például betűrajzolás, tipográfia, tervezés) tanultuk meg, hanem művészettörténetet is természetesen. Kiváló tanáraink voltak. Például Szentirmay Zoltán, Dombi Károly, akiknek hatása még inkább elmélyítette bennem a grafika iránti szeretetet. A vidéki élet után nagy változást jelentett nekem a fővárosi életforma is. Rácsodálkoztam a világra, rengeteget jártunk színházba, kiállításokra, operába. Megismertük Budapest környezetét is – például Szentendrét – a kirándulások alkalmából.

Hogyan és hol kezdted meg tanulmányaid befejezése utáni munkádat?

A gimnázium után, ahogy mondtam – már a szakiskolába főlvelelem előtt – az Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalatnál dolgoztam. Munkánk a megye egészére kiterjedt. A 70-es 80-as években nagy jelentősége volt a városképek alakításában a kirakatoknak. Verseny alakult ki a városban működő dekorációsok között. A kirakatokban akkor még megjelentek a politikai ünnepek – április 4, május 1, november 7 – „köszöntői” is. Országos versenyeket hirdettek ezek megünneplésére, a versenyprogramokban illett részt venni. Akkoriban volt a reneszánsza a politikai plakátoknak, és ilyeneket szinte minden grafikus készített.

Négy év után munkahelyet változtattam. A vasi Vendéglátó Vállalatnál helyezkedtem el. Itt inkább már csak alkalmazott grafikai munkákat, belső tér kialakításokat végeztem. Étlapokat, emblémákat, díszokleveleket, dekoratív térelemeket terveztem és készítettem különböző technikával. Ez utóbbi kettőt azóta is csinálom, ha erre föl-kérést kapok.

Mikor mondtál búcsút a munkahelyi munkának? Miért vállaltad az önálló tevékenységet? Milyen biztosítékot láttál arra, hogy „szabadúszóként” meg tudsz élni?

1989-ben lettem önálló vállalkozó, mert folyamatosan igény jelentkezett a munkámra. Ekkor már új szelek fújtak a politikában. Megismertek, egyre több megrendelést kaptam cégektől, hivataloktól és magánemberektől is. Jobban megérte vállalkozónak lenni, mint állami vagy szövetkezeti munkahelyen dolgozni.

De más változás is történt az életemben. A hivatalos munkám mellett egyre jobban feléledt bennem a rajzolás vágya. Ekkor még csak tusrajzokat készítettem, amelyekből időnként beadtam néhányat a megyei tavaszi és őszi tárlatokra. Így kerültem kapcsolatba a szombathelyi művészeti csoporttal, a Vasi Műhellyel.

Mindnyájunk életében fontosak a találkozások. Fontosak a szakmai, bivatásbéli kibontakozás segítésében és fontos a magánéletben is.

Ilyen találkozást jelentett nekem a Vasi Műhely, amelynek tagjai és az ő munkáik inspirálóan hatottak rám. A közös kiállítások, az éjszakába nyúló, elmélyült beszélgetések, a borozgatások, amelyekre ma is szívesen emlékszem vissza.

Az egyik első – biztosan sorsdöntő – szakmai találkozásom Pittmann László tanárral történt, aki az 1960-as 70-es évtized grafikai gyűjtőinek egyik jelentős személyisége volt. Ő nemcsak gyűjtötte ezeket a grafikákat, hanem olyan kiváló szinten sokszorosította azokat, hogy a hazai grafikusok sora kérte őt a sokszorosításra. Az ő segítségével ismerkedtem meg a rézkarcolás technikájával, ami a számomra legtöbbit használt kifejezési forma lett. Az ő barátsága révén ismerkedtem meg a korszak grafikus kiválóságaival: Stettner Bélával, Gácsi Mihállyal, Kass Jánossal, Rékassy Csabával, Banga Ferencsel. Ezek a találkozások még inkább elmélyítették bennem a grafika iránti „szerelmet,” ami azt is jelentette, hogy a grafika újabb ágának, a kisgrafikának is, elsősorban az ex librisnek a művelője lettem. Közel százat terveztem. Az ex libris révén pedig kinyílt számomra a világ, hiszen a hazai kiállítások mellett több országban (Ausztria, Bulgária, Németország, Olaszország, Hollandia, Brazília, Japán) is láthatták munkáimat az érdeklődők. Emléklapok, katalógusok őrzik ezeknek a kiállításoknak az emlékét. A kétévente megrendezett nemzetközi szakmai találkozókön alkalmanként személyesen is részt vehettem.

Azokban az években külföldre csak kétévente lehetett utazni. Ezt a lehetőséget a feleségemmel együtt a nemzetközi grafikai találkozókön való részvételre használtunk föl. Ezek több száz fős rendezvények voltak, ahova a világ minden tájáról érkeztek grafikusok, alkotások és gyűjtők.

Lenyűgözőek voltak a szomszédos országok grafikusainak – cseh, lengyel, litván, grúz – alkotásai. A találkozókra pályázatot is hirdettek. 1982-ben az én ex librisemet is Lido di Jesoloban első díjjal jutalmazták. Ezeken a találkozásokon lapok százai cseréltek gazdát. Több száz darabos, kisgrafikai gyűjteményünket ezeken a találkozókön cserélt, ajándékozott lapokból teremtettük meg.

Az ex librisek mellett – főleg a 70-es, 80-as évek fordulóján több alkalmi (karácsonyi, újévi) lapot is terveztem. A kőszegi várszínházi bemutatók első éveinek plakátjait én készítettem. A Vasi Műhely kiállításainak – több alkalommal – plakáthíradásait is én terveztem.

Az elismerés azért is fontos a pályafutásom szempontjából, mert ebben az évben (1982-ben) a Megyei Tanács megbízásából (bizonyára közrejátszott a kiküldésben az olasz díj) egy hónapot egy bulgáriai alkotótáborban tölthettem el.

Munkásságod két részre válik – művészi és egzisztenciális.

Igaz, hogy kettéválik, de minőségben – legalábbis remélem – ugyanolyan igényességgel készítettem/készítem az egzisztenciámat biztosító, fölkérésre készített alkal-

mazott lapokat, mint a saját gondolataimat kifejező művészi alkotásokat. Az alkalmazott grafikának különböző műfajait készítettem: emléklapok, díszoklevelek, amelyek zöme rézkarcolással, dombornyomással készült.

Ebben a sorozatban 16 éven át készítettem a Vas Megyei TIT által szervezett Savaria Nyári Egyetem zárásakor átadott emléklapokat. Tervezésükkor arra ügyeltem, hogy emlékeztesse a megajándékozottat részint az eseményre, részint idézze meg Savariát, az esemény helyszínét. Örülök, hogy ezek a lapok eljutottak a különböző országokból érkezett hallgatók révén a világ különböző helyeire.

A grafikai sorozatodban fontos helyet foglalnak el a falu- és város címerek.

A címerek tervezése új feladatot jelentett. Az önálló településcímerek 1949-ben voltak érvényben. Akkor a politika megszüntette ezeket a régi címereket, s olyanokat rendelt, amelyek nagy része tudomásul sem vette a heraldika elemi szabályait. A legtöbb településen pedig meg is szüntették, s helyébe az állami címert tették kötelezővé. Az 1990-es rendszerváltás azonban felszínre hozta a hajdani címerek újbóli megjelentetésének az igényét, és sorra készítették el a falvak, városok vezetői azokat, amelyek igyekeztek átmenteni a régiékből a megőrzendő elemeket. Több falunak azonban régebben nem is volt ilyen, ezért ezeket meg kellett alkotni. Ebben az egyik legfőbb mozgató szakember Feiszt György, a megyei levéltár igazgatóhelyettese volt, az ország egyik legjelentősebb heraldikai szakértője.

A rendszerváltással megjelenő önkormányzatiság zöld utat adott e törekvéseknek, és a megyei települések zöme (gondolom az ország más részén is így volt) megalkottatta a saját címerét. A 2010-es évek közepén a megye 216 települése közül talán csak 20-nak nem volt címere. Lehet, hogy azóta sincs.

Kit, mit ábrázolnak a címerek?

Az általam készítették nagy része természetesen a település történetére, hagyományaira alapozódik. Ennek egyik formája a hajdani nemesi község címeréből egy-egy elem – mint például címerpajzs – átmentése, amely aztán kiegészül a település egy-egy jellegzetességével. Ez lehet egy épületmaradvány vagy akár a falu védőszentje. Érdekes a falu nevére utaló jelkép, ilyen Megyehíd község jellegzetes hídjá. A természet világát a települést átszelő patak, folyó jelzi. Szívesen használják az állatokat, a madarakat, vízi szárnyasokat címerelemként. Ezek a jelképek, csakúgy, mint a korona, az egykori nemesi községek pecsétjének, címereinek elemei voltak. Ha a falunak nincs semmiféle megkülönböztető jellegzetessége, akkor használom a beszélő címeret: ilyen a búzakéve, búzaszál, ekevas, csoroszlya.

Milyen grafikai specialitást követel a címerkészítés?

A heraldikai grafikával a rendszerváltásig egyáltalán nem foglalkoztam, ezért az új feladatot meg kellett tanulnom. Más megjelenítési formát kíván, mint a hagyományos grafika. Erősebb koncentrációt igényel. Megkeresem ezért a legjobb festékeket, a legjobb ecseteket. Olyanokat, amelyekkel szép felületet lehet készíteni, hiszen nem hagyhatok foltos részeket. A tiszta, homogén felület alapkövetelmény. A festékek közül azokat választom ki, amelyek jól élnek: szép kékek, pirosak, hogy általuk is tisztábban csillogjon az arany és az ezüst. A számítógépet tisztellek, de a címerkészítéshez nem használom, mert túl mechanikus, túl szimmetrikus lesz. Ha a címerkészítéshez merített papírt használok, hagyományos értelemben is igen szép képpé alakul.

A szakmai pályafutásod során fontos szerepet kaptak a különböző művésztelepek, amelyeknek részint résztvevője, részint vezetője voltál – egyedül vagy társakkal.

Talán a legemlékezetesebb a tokaji művésztelepen való részvételem – úgy emlékszem 1980-ban. Nemcsak azért, mert itt sajátítottam el a borzolás és az akvatinta technikai fogásait, hanem azért is, mert itt találkozhattam a hazai grafikai élet két kiválóságával, Kéri Imrével és Prutkay Péterrel. Elsősorban az igényesség, a technika alapos ismerete és tisztelete, műveltségük és emberi tartásuk jelentett élményt nekem.

A tokaji tábor mellett fontos volt és maradt számomra az Ajkai Grafikai Műhely – amely már több, mint 30 éves – ahova a 80-as évek második felében jutottam el. Az Ajkai Műhelynek napjainkban Magyarpolány ad otthont. Már a hely nyugalma, hangulata munkára ösztönöz. Vezetője Csabai Tibor, de szakmai irányítóként Kéri Imre is több alkalommal bekapcsolódott a munkába. Itt éreztem meg igazán az együttműködés, a közös tevékenység örömét, élményét. Jó minden évben újra találkozni a kollégákkal, megfigyelni, ki milyen irányba halad munkásságában.

Az Ajkai Műhely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Szombathelyen létrehozzak valami hasonló közösséget, mint aminek élményét magammal hoztam Ajkáról. Igaz, ez a tevékenység másként indult, mint egy alkotó tábor, és nem is vált klasszikus alkotótáborrá. 1992-ben szerveztem meg Hajnal Ágotával és Lendvai Istvánnal a Weselényi utcai Szociális Szolgáltató Központban (mai neve Pálos Károly Szociális Szolgáltató Központ és Gyermekjóléti Szolgálat) egy olyan foglalkozássorozatot, mondhatnánk szakkört, amit *vizuális stúdió*nak neveztem el.

Később csatlakozott hozzánk, foglalkozásvezetőkhez Pajor Andrea, Hidegné Margit és Sztranyák Zsófia.

A stúdió elsődleges célja az volt, hogy olyan, magatartási problémákkal küszködő gyerekekkel foglalkozzunk, akiknek – úgy véltük – a különféle elfoglaltságok mérsékelik a magatartászavarait. A működés anyagi hátterét teljes egészében a Szolgáltató Központ biztosította. Különböző technikákkal ismertettük meg a gyerekeket. A rajz mellett kerámiáztak, bőriztek, tojást festettek, varrtak, gyöngyfüzést gyakoroltak. És – bár került ki közülük kirakatrendező, belsőépítész, keramikus – nem kis művészek nevelése volt a célo, hanem azt szerettem volna, hogy a vizuális kultúra iránt fogékony, nyitott, harmonikus emberek kerüljenek ki innen. Mi nem mértünk telje-

sítményt, itt nem volt mérce, aminek meg kellett felelniük. Eredményeik változatosak voltak, szerények vagy jobbak. Ez utóbbit igazolják azok, akik képzőművészettel vagy vele rokonságban álló foglalkozást választottak. A foglalkozásokon megjelenő gyerekek egy részének azonban a kitartás nem volt a legfőbb erőssége, elmaradoztak. Viszont megjelentek olyan középiskolák, akiket érdekelt a rajz, a grafika. Így a tevékenység fokozatosan áttevődött az ezekkel a fiatalokkal való foglalkozásra, akiket megtanítottam néhány grafikai technikai eljárásra. Természetesen a technika mellett sok minden más is szóba került. A gyerekek jól érezték magukat. Híre ment városzerte és egyre többen jöttek. A jelentkezőket két csoportba kellett osztani, az egyik csoport csak grafikával foglalkozott, a többiek pedig a felsorolt technikák közül valamelyikkel. Minden év végén kiállításon is bemutattuk az elkészült munkákat, nyaranta pedig Kemenesmihályfán alkotótáborban tevékenykedtek.

Aztán a Vizuális Stúdió megszűnt, a helyszín pedig áttevődött a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központba. A helyszín változása magával hozta a munka jellegének változását. A tevékenység „beszűkült”, pontosabban mélyült a grafika alaposabb megismerésére. Változott a résztvevők köre is. Jártak ide is általános iskolások, de a hangsúly a középiskolás korosztályra, illetve a középiskolát néhány éve befejezőkre terjedt ki. Itt próbáltam – talán nem is sikertelenül – megszerettetni a grafikával kicsiket és nagyokat. A név is megváltozott: Kamper Grafikai Műhely-re.

Ott a „nagyobbakkal” olyan mag alakult ki, amely megteremtette számomra az együttalkotás örömét, a közös kiállítások lehetőségét.

2008-ban Sztranyák Zsófia és Berecz Angelika kiállítását én ajánlottam a közönség figyelmébe, 2010-ben pedig együtt állítottam ki Sági Krisztinával. A fiatalok lendülete, frissessége visszahatott az én látásmódomra is. Egyre jobban elmélyültem a grafika technikájának változékonyságában, véletlenszerűségében, de azért irányíthatóságában is.

Munkánk nyilvánosságot is kapott.

A Berzsenyi Dániel Könyvtár lehetőséget biztosított arra, hogy velem vagy önállóan is bemutatkozhassanak a tanítványaim. A Művelődési és Ifjúsági Központ Élőtér Galériáján pedig évente bemutató kiállításokat rendeztünk. A Grafikai Műhely 2013-ban megszűnt.

Az együttműködés élményét jelenthette a Vasi Műhely is. Vagy ez csoportosulás másfajta élményt jelentett? Neked mit jelentett a Műhelyben való részvétel?

Én nem tartoztam az alapítók közé, csak a 70-es évek végén csatlakoztam a csoporthoz. A Vasi Műhely nem csak az én pályafutásom, hanem az egész megye képzőművészeinek, képzőművészeti életének fontos intézménye volt. Az évente kétszer – tavasszal és ősszel – megrendezett kiállítások ösztönözték az embereket a megújulásra, az igényes munkára. Serkentette az embereket az is, hogy díjazták a legjobb alkotásokat. Jobban megismerhettük egymást, együtt dolgozhattunk. Én Rasival (Rasperger József) és Marosits Jóskával dolgoztam együtt.

Hasonló, tartós csoportosulást azóta – 1988-tól – sem sikerült megszervezni. Igaz, különböző próbálkozások akadtak – például a K 18 – ezek azonban rövid életűek voltak. Véleményed szerint, mi az oka?

Az okot abban látom, hogy nincs támogatás. A Vasi Műhelyt a megyei tanács támogatta. Ma ilyent nem tapasztalok. Próbálkozások persze akadnak. Ilyen volt a K 18 is, aminek én nem voltam tagja. Igaz, ez a csoport hasonló életkorú és érdeklődésű művészek csoportja valójában kiállításokra szerveződött. Ugyancsak egy-egy kiállításra szerveződött az Ars Pannonica nevű, kétévente jelentkező kiállítássorozat is. Ez a program igazából az 1960-as évek végétől, még a 80-as években is megrendezett Pannonia Biennálék főlelevenítése volt. Akkor elsősorban a határ közelében élő magyar, osztrák és jugoszláv (jobbára szlovén) művészek találkozásának alkalma és helyszíne volt, „otthona” a Savaria Múzeum. Az alkotásokat bemutatták mindhárom országban. A találkozók „felújítása” 2008-ban kezdődött. Meghívásos formában működik, és már szinte az egész országból jönnek a kiállító művészek.

Miért a grafika lett a Te műfajod? Miért nem a festészet?

Mint említettem, a kőszegi Jurisich Miklós Gimnázium rajzsakkörébe jártam, és ha visszagondolok ezekre az évekre, eszembe jut, hogy már akkor is a ceruzával való ügyködés vonzott, így festő semmiképpen sem akartam lenni. A szín akkor – és még sokáig – kevésbé érdekelt. Technikában a rézkarcot műveltem, amely ma is fontos a munkásságomban.

Aztán megjelent a collográfia, amellyel sikerült egy sajátos, egyéni stílust kialakítani. Ezek már méretben is nagyobb lapok lettek. Kialakításukhoz nagy mértékben hozzájárult az is, hogy a különböző alkotótáborokban hiányoztak azok a technikai eszközök, amelyekkel – például – rézkarcokat készíthettem volna. Így a collográfia szinte megkívánta, hogy a hagyományos grafikától távolodjak, és színes világával közelítsek a festészethez. Ezek a megszínesedett alkotások valójában a grafika és a festészet határán mozognak, néha feszegetik azokat.

Kiállításaidon gyakran találkozhat a szemlélő illusztrációiddal is.

Szeretem az illusztrációkat. Szeretem egy másik művész más műfajban kifejezett gondolatait a képzőművészet nyelvén megjeleníteni. Illusztráltam irodalmi műveket. Például Balló László *Fakult veduták* című verseit, Ágh István Dani uraságról, Berzsenyiről írt munkáját, a fiatalon meghalt Holdosi József cigánymeséit, egy irodalmi antológiát. Illusztráltam József Attila-verseket is. A TIT egykori – művészet iránt is elkötelezett – titkára, Pungor János egy József Attila-rendezvényre kért tőlem illusztrációkat. Ekkor ismertem meg jobban a költőt. Ezután készítettem egy József Attila-sorozatot, amelyben igyekeztem megjeleníteni finom, lírai világát.

A Kékszakállút, a Fából faragott királyfit és a Mandarint egy pályázatra készítettem.

A Szombathelyi Képtárban, 2013-ban rendezett életutadat bemutató kiállításod címe Kényes egyensúly. Mi az a kényes egyensúly?

Témáim középpontjában mindig az ember áll esendőségével, érzelmi dilemmáival, kényes egyensúlyával. Képeimen mindig kitüntetett szerepet kaptak a nők, akik a szépséget, könnyedséget, finomságot testesítik meg. Álmodok, vágyakat, emlékeket idéznek. Szeretem ábrázolni az alternatív helyzeteket, például, hogy meddig terjed az ember szabadsága, az ember és a környezet viszonya. Mi ez, ha nem a kényes egyensúly?

Egy önvallomásodban azt írod: „Témáimat a lírai-absztrakt jellemzi.” Mit jelent a lírai-absztrakt?

Én nem rajzolok csendéleteket, tájakat, portrékat. Nem ábrázolok naturalisztikus módon semmit. Részleteiben talán igen, főleg a női aktok esetében, ám inkább álomszerű áttűnésként jelennek meg a collográfiákon. Gálig Zoltán, a kiállítás kurátora találóan fogalmazta meg ennek a kényes egyensúlynak a lényegét. „A képek egyrészt jól meghatározható geometrikus rendszerre épülnek, ugyanakkor a végtelenségig feszíti ezt a keretet organikus formákkal. Ez az igazi mutatvány. A szó szoros értelmében formában, színben, témában. Egyensúlyozó artisták, zenélő bohócok – de nem mostaniak, talán a reneszánsz korból. Ősi mutatványosok, talán a reneszánsz korból. Abból a korból, amikor új módon fedezték fel az embert és a nők szerepe is lassacskán megváltozott, mert egyik fő témája a Nő.”

Még egy sorozatomat említem: a rovásírást. A betűk, minden betűfajta, akár a kínai akár a japán, az arab világban használatosak, és a mi latin betűs írásunk is önmagában is nagyszerű grafikai alkotás. 2000 májusában mutattam be – a ma már csak kevesek által ismert – rovásírást ábrázoló lapjaimat, amelyek a millenniumi ünnepek alkalmából születtek.

Milyennek látod a megye képzőművészeti életét?

A helyi képzőművészeti paletta elég változatos, de a művészek egymáshoz való viszonyát eléggé „mértéktartónak” látom. Hiányoznak a közös célok, a pohár bor melletti beszélgetések.

Hol a helyed a hazai képzőművészetben?

Én nem tudom a helyemet meghatározni, de ez nem is az én dolgom.

Mit jelent Neked a kiállítás? Fontos?

Persze, hogy fontos, hiszen az alkotási folyamatban nagyon ösztönző a szerepe. Meghatározza a bemutatót a hely és az idő is. Az alkotó számára is egy összképet ad, és itt találkozhat a közönségével és kaphat visszajelzéseket.

A megyén kívül is jelen vagy a képzőművészeti életben. De nemcsak a megye-, hanem az országhatáron túl is láthatók alkotásaid. Szinte minden évben megjelenesz egyéni vagy csoportos bemutatókon.

Az első önálló kiállításumat a régi Ifjúsági Házban (Kisfaludy u. 2.) rendeztem meg. A feleségem ajánlotta az érdeklődők figyelmébe. Aztán már említettem, a 70-es évek végétől rendszeresen részt vettem a megyei tavaszi és őszi tárlatokon.

Az Ajkai Műhely minden esztendő őszi bemutatója az ajkai Nagy László Városi Könyvtár és Szabadidő Központban a Műhelyben készült alkotásokat. Hozzájuk csatlakoznak persze azok a környéken élő amatőrök is, akik nem vettek ugyan részt a Műhely munkájában, de alkotásaik figyelemreméltóak. Néhány év óta Vonyarcvashegyen egy magánszemély rendez évente olyan kiállítást, amelyen – ha nem is mini – kisméretű (általában 10 cm nagyságú) alkotások láthatók. Talán ellenpontja ez a mostanában divatos, igen nagyméretű táblaképeknek, amelyek bizony szakmailag nem minden esetben nevezhetők jó képeknek. Hasonló kiállítást rendeznek hamarosan Kaposváron is, ahova én is küldtem anyagot.

Szívesen szólok az ausztriai útjaimról. Egy társaság, a Répcementi Régiófókuszkulturális programokat szervezett, ahova osztrák művészeket is meghívtak. Két alkalommal szervezték meg az alkotótábort, az elsőt Dénesfán a másodikat Kapuváron. Aztán ez a kezdeményezés kimúlt. Viszont volt számomra egy fontos hozadék. A táborban találkoztam egy osztrák festőművésszel, Harro Pirchhel, akinek egy szép kis osztrák faluban, Unterrabnitzban van egy barátságos kastélya, ahova rendszeresen meghívja képzőművész kollégáit. Magyarországról engem, Mészáros Szabolcs festőt és Szabó Gábor fotóst évente hosszabb-rövidebb időre vendégül lát, és természetesen bemutatjuk legújabb alkotásainkat is. De nemcsak a kastélyában dolgozhatunk, hanem elvitt már az észak-olaszországi Borgo Valsuganába (2008) és Törökországba (2009) is. Az új „termést” is elviszi más országokba is. Észak-Olaszország és Törökország rendszeresen fogadja munkáinkat. 2009-ben Törökországban személyesen is részt vettem ezen a sok-sok alkotót és alkotást bemutató rendezvényen. Örömmel néztem végig a kiállított számtalan ex librist, amelyet világszerte készítenek a művészek. Nem is értem, nálunk miért sorvadt el ez a műfaj.

A másik ausztriai program, amelynek részese lehettem, a kőszegiek két testvérvárosához, Vaihingenhez és Mödlingenhez kapcsolódik. Ide a városok kulturális kapcsolatai révén jutottam el. Előbbi városkában 2013-ban, utóbbiban 2014-ben mutathattam meg alkotásaimat. A program szervezője Lőrincz Zoltán művészettörténész professzor volt.

Örömmel emlékszem vissza a 2010-es és 2011-es romániai utamra is. 2010-ben egy uniós pályázat révén jutottunk el Kaczmarski Ágnes fotóssal és Oroszy Csaba

festőművésszel egy havasalföldi város – Targu Jiu (Zsilvásárhely) – közelében lévő alkotótáborba. A második alkalommal már személyes meghívás – a megismert művészbarátok révén – alapján jutottunk el. Ekkor Sztranyák Zsófia grafikus is csatlakozott hozzánk.

Az út „eredményét” *A román anyag* címmel mutattuk be a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központban 2010-ben.

Elégedett vagy-e az elismertségeddel?

Igen. 1989 óta tagja vagyok a Képzőművészeti Alapnak, illetve a jogfolytonosságot jelentő Magyar Alkotók Országos Egyesületének. A megye és a város is megadta azt a megbecsülést, amit a munkámért itt, a szülőmegyémekben kaphatok. Szombathely 2003-ban Kiemelkedő Kulturális Munkáért kitüntetéssel becsülte meg a munkámat. A Kiss Gyula Kulturális Egyesület két alkalommal, 2002-ben és 2013-ban közösségi munkámat ismerte el. Vas Megye Önkormányzata pedig 2007-ben Batthyány Emlékérmet adott. 2002-ben pedig az akkori egészségügyi miniszter a Vizuális Stúdióban végzett munkámat dicséretben részesítette. Nem titkolom, nyilván örülnék egy Munkácsy-díjnak.

A kitüntetések tárgyasult formája az érem és az oklevél. Te számos oklevelet is terveztl. Lehet, hogy az általad tervezettek egyikét vissza is kaptad?

Úgy gondoltam, ha valakit általában több évtizedes tevékenységért jutalmaznak meg – jobbára a hivatalos szervezetek – akkor az ezt igazoló dokumentumnak szépek kell lennie. Remélem szépek is. Az okleveleim általában egyoldalusak. A „kisebb értékűeket” keretbe kapják a kitüntetettek, a fajsúlyosabbakat – életműdíjak, díszpolgári címek – mappában.

A mappa anyaga leggyakrabban bársony, ritkábban bőr. Erre a bársonyra helyezem el az adott település címerét vagy a munkásságot szimbolizáló jelet.

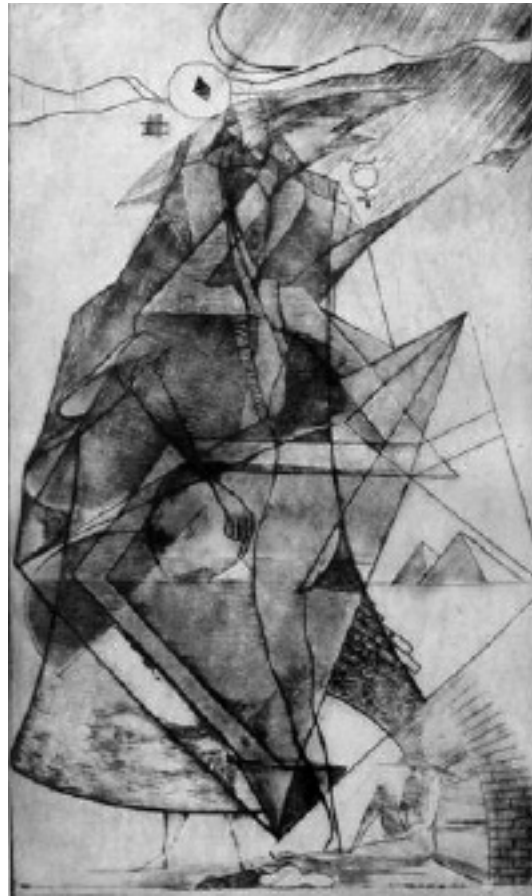
Az oklevélen gyakran használok valamilyen grafikai ábrát is, a betűket pedig igyekszem úgy megválasztani, hogy az harmóniában legyen az oklevél témájával és a grafikával.

Mi a képzőművész dolga?

Számomra a művészet lényege: rátalálni a szépségre. A véletlen hozta, apró szépségekre, amelyek váratlanul kerülnek az ember útjába, és amelytől egyszerűen jól érzi magát. Ahhoz persze, hogy ezeket az apró szépségeket észrevegyük, az állandó rácsodálkozás állapotában, gyanútlanul, tiszta lélekkel kell járnunk a világban.

A művészetre gondolni boldogság, művelni gyönyör, átadni küldetés. E három fontos dolog jellemzi az „örök újrakezdők” szellemével vezérelt munkámat, életemet.

MOLNÁR MIKLÓS

Három történet a Kutyakaparó csárdából

L A T R I N A M E S Z E L É S

„Nemrég a közeli antikváriumban szóba elegyedtem egy középkorú nővel – mesélte Apagyi, az Alkoholista Antikváriusokat Adoptáló Alapítvány kuratóriumi elnöke a Kutyakaparó csárdában a cimboráknak. Sok egyéb közt azt font köztük szoros baráti köteléket, hogy amennyire csak lehetett, mindnyájan fittyet hánytak a jelenkornak: igyekeztek fölötte és kívüle élni. Mérhetetlen közönyt tanúsítottak a lakosságra löcsölt „hírek” iránt, napisajtót egyikük sem olvasott, tévét sohasem néztek, nem használtak se számítógépet, se mobiltelefont, nem volt bankszámlájuk, biztosításuk, gépkocsijuk, orvoshoz nem jártak, patikaszerket nem szedtek, képviselőválasztásokon nem vettek részt – nem érezték magukat se elég tehetségesnek, se elég tehetségtelennek, hogy politikával foglalkozzanak, tudván tudva ezenközben, hogy a politizálásról való lemondás nem óvja meg őket mások politizálásának következményeitől. Messziről elkerültek mindenféle tömegrendezvényt, és rá se hederítettek, ha a zenei ízlésüket némelyek mélységesen felszíneseznek bélyegzik, mivelhogy dzsessznek, rocknak, popnak, rapnek s a többinek minden válfajától cefetül viszolyogtak, sőt osztrák módi szerint magát a *jazz* szót is *jacc*nak ejtették, hogy rímeljen a *zaccal*... Hajdanában III. Richárd eltökélte, hogy megjátssza a gazembert. Egyiküknek sem sikerült hössé vagy szentté válnia, így aztán inkább azt tökélték el, hogy megjátsszák a bohócot, elvégre a kíméletlen és megingathatatlan kajánságuk nem engedte, hogy forradalmárkodásra adják a fejüket; a Vezúv kráterében alszüllyedő Titanicon különben sem érdemes már forradalmat kipattintani... Nagyúri nemtörődömséggel tengtek-lengtek, mint az állatkerti fogságra vetett oroszlánok. – Valami lehetetlen nevű firkásztehén, mondjuk »Hosenschlitz Bubulina« egyik *phantasy* (magyarán *agyrem*) regényét kereste – folytatta Apagyi –, mégpedig a lánya részére, aki, miként az asszonyság rögvest az orromra kötötte, »szintén írónő«. Remélem, mondtam, a lánya nem ilyen szörnyű írói nevet választott magának. Ó, nem, felelte az anyuka, és megmondta a lánya nevét (»Homoki Helga«), és nem késlekedett hozzátenni: »a családban mindenkinek nagyon tetszik, amit a kislányom ír«. Nem rossz név, mondtam, most már csak 99% tehetség, 99% ülögumó és 99% szerencse kell hozzá, hogy vigye is valamire az írói pályán. De hajtani kell ám, mint a meszes!

Ekkor követődött el a drámai vétség: az antikvárius beleszólt a diskurzusba, és elkötyantotta, hogy az úr (mármint én) »szintén író«. Ennek a későbbiekben roppant súlyos következményei támadtak. Egy későbbi alkalommal a szóban forgó anyuka újfent beállított az antikváriumba, és a kilétemet elkottyantó antikváriuson keresztül üzent nekem: az iránt puhatolózott, hogy volnék-e szíves elolvasni a leánykája dolgait,

és véleményt mondani róluk. Visszaüzentem neki, hogy ilyesmit nem szoktam vállalni, de üsse kő, ez egyszer kivételt teszek, föltéve, hogy az elolvasandó anyag nem haladja meg a tíz nyomtatott oldalt.

Postán kaptam meg hamarosan az ifjú szerzőnő rettenetes irományait – egy szappanoperákon fölcseperedett, minden tekintetben éretlen kamaszlány szárnalmas fércműveit. Néhány mondatban megírtam neki a véleményemet, szépítgetés nélkül, ahogy hasonló esetekben eljárni tanácsos, jól tudva, hogy ilyenkor kíméletlennek kell lenni, nehogy hamis illúzióknak essen áldozatul egy tán jóra való és többre hivatott ifjú teremtés, no meg azért is, mert éppen elég féltehetség és fölpuffasztott dilettáns van rászabadulva a magyar társadalomra:

»Egy ifjú költő megmutatta a verseit Naszrudin mesternek.

– Mi a véleménye róluk? – kérdezte izgatottan néhány nap múlva.

– Száz százalékosan jók – felelte Naszrudin.

– Kifejtené részletesebben is? – dadogta az örömeiben fülig vörösödő poétajelölt.

– Kilencven százalék ordas közhely, kilenc százalék bágyadt utánérzés, egy százalék eredetiség...

Magánál kissé rosszabb a helyzet, Helga: az eredetiségnek írmagját sem fedeztem föl az írásaiban. Élettapasztalata nulla, az összeolvasott bűn rossz *agyré*m-irodalmat (meg talán a mérték nélkül fogyasztott tévé-szappanoperákat) bőfögi vissza. Minden szava hamis. Már a neveitől ('Raimondo Dopplereffekt', 'Vagina Discordante', 'Maledetto Ginfizz', 'Anticiclone Quadriga', 'Paco Peco Chicorico') égnek áll a szőr a hátamon. Hol él Maga, Helga? Valami idiotikus zombivilágban?

Életemben nem olvastam ennél rosszabb írásokat. Menjen férjhez, és szüljön gyerekeket – az irkálást pedig felejtse el! És ne hallgasson azokra a családtagjaira, akik írásra buzdítják: annyit értenek az irodalomhoz, mint hajdú a harangöntéshez, tyúk az ábécéhez, sündiszó az integrálszámításhoz...

Higgye el, mindezt a legnagyobb jóindulattal írom Magának.«

Kíméletlen jóindulattal írtam, amit írtam – az ellenszegülésre és cáfolatra provokálás szándékával. Mert ha van vér a leányzó pucájában, föllázad ellenem, mindenképp azonban lóhalálában kimenekül a mindenbe belekotyogó tyúkanyuka fojtogató szárnyai alól. De sértődés lett a dologból, nem is kicsi. Nem ő, hanem az anyja válaszott, és »kikerlte magának«, hogy letehetségteleneztem a lánykáját.

Pedig – Isten látja a lelkem! – igen mértéktartó voltam véleményem papírra, jobban mondvá képernyőre vetésekor. Például elhallgattam Bubulina II. elől, hogy íróember ellen nem lehet nagyobb merényletet elkövetni, mint holmi kocaskriblerek irományait nyomni a kezébe, és »szakvéleményt« kérni róluk; mintha arra kérnél egy festőművészt, hogy meszelje ki a latrinádat. Mintha az írófélnék különleges öröme telne rossz mondatok, zavaros bekezdések, közhelyektől hemzsegő fogalmazványok átnyalázásában! Az pedig már gyilkossági kísérlettel föléro gyalázatosság, ha még azzal is megtetéződik mindez, hogy »ha már el tetszik olvasni, ugyan tessék

már kijavítgatni a helyesírási és stilisztikai hibákat«... Félig kész irodalmi szövegek megszerkesztésének munkája a legnehezebb fizikai munkák közé tartozik, egyenértékű és azonos nehézségű azzal, amit a gyöngyhalászok, az uránbányászok, a berepülő pilóták, a kikötői rakodómunkások, a kohászok, a latrinakotrók vagy a bérgyilkosok végeznek, a szellemi része pedig sokszorosan meghaladja az említett munkák nehézségfokát.

A suszter ugyan megteszi baráti szívességből, hogy megtalál egy pár félcipőt, no de beállítani hozzá ötven-hatvan darab nyers disznóbőrrel, hogy dolgozza ki, vágja méretre, és varrjon belőle divatos félcipőket, merő baráti szívességből... A firkászember általában lágy, feminin lelkülettel van megáldva, így aztán jámbor balek módra átveszi a szőrös, bűdös disznóbőröket, s utána szenved, mint a kutya, megpróbálkozik a lehetetlennel, ahelyett, hogy az elején kerek perccel kijelentené: – Drága barátom, én csak a saját bőrömet viszem vásárra, csak abból bírok valamit suszterolni, másokéval nem tudok, de nem is akarok foglalkozni. Pont, punktum, kampó, konyec filma, fogd a disznóbőröidet, és vidd, hogy ne is lássam... – fejezte be történetét Apagyi, majd hozzátette: – Uraim, a következő kört az fizeti, aki bizonyítani tudja, hogy soha életében nem vetett papírra vagy püfölt képernyőre egyetlen sort sem, és nem is forgat a fejében ilyen alávalóságot.”

Ekkor egy sötét álarcos martalóc lépett az asztalukhoz, kurta süveg a fejében, fehér fátyol a nyakában, cifra bunda a vállán, aranyrojtos gatyka és rézsarkantyús csizma a lábán, kezében Smith and Wesson karabély, és fenyegetően rájuk mordult:

– Paco Peco Chicorico a nevem. Most pedig az urak szépen kipakolják az értékeiket az asztalra, aztán libasorban és pisszenés nélkül hazatakarodnak, és otthon háromszázszor leírják az ellenőrzőjükbe: „Soha többé nem figurázom ki a *phantasy* irodalmat.” Ellenőrizni fogjuk, vagy én, vagy valamelyik munkatársam: Raimondo Dopplereffekt, Vagina Discordante, Maledetto Ginfizz vagy Anticiclone Quadriga. Jaj maguknak, ha nem engedelmessé válnak!

De nem úgy történt, ahogy Hosenschlitz Bubulina vagy Homoki Helga szerint történnie kellett volna. A Kutyakaparóbeli cimborák nem pakolták ki az értékeiket az asztalra, nem takarodtak haza pisszenés nélkül és libasorban, hogy otthon engedelmesen teleírják az ellenőrzőjüket egy eszement baromsággal, hanem Apagyi fölállt a társaság törzsasztala mellől, és egy fura szót mondott a Paco Peco Chicoricóként bemutatkozó csodabogárnak: – *Chwqllbdruggx*. – És ettől a marcona zombi egyszerűen szétduzzant, akár a gombostűvel kiszúrt lufi. Nem maradt utána más, csak egy kis füst, meg némi záptojásbűz.

ALFRED JARRY SOSE HAL MEG

Egy ízben Jablonkai, az Autonóm Adócsalók Alapítványának atyamestere ezzel gyomrozta cimboráit a Kutyakaparó csárdában: „Ugyan mi, magyarok köztudomásúlag sose halunk meg, de ha netán mégis eljönne az utolsó órák, és megkérdeznék tőlem, tudok-e adni valamilyen bölcs tanácsot, mielőtt elköltözöm erről az árnyék-

székvilágról, alighanem így válaszolnék, már ha nem lennék éppen kómában, vagy addigra nem hülyülnék el teljesen:

– Fiatalkoromban meg akartam változtatni a világot, és összes gondját meg akartam oldani. Később rádöbbsentem, hogy talán mégsem kéne ilyen nagyra törnöm. Az is elég lenne, ha jobbítanék a hazámon. Ahogy telt-múlt az idő, ráeszméltem, hogy hazám népét nem lehet megváltoztatni. Akkor föltettem magamban, hogy megváltoztatom a városomban élő embereket, de kiderült, hogy eszük ágában sincs megváltozni. Mikor megöregedtem, úgy gondoltam, megváltoztatom a családomat, de ezek a törekvéseim is rendre meghiúsultak: a fejem tetejére állhattam, de a családom tagjai csak nem akartak megváltozni. Most ocsúdok csak rá, mikor már a halálos ágyamon fekszem: ha arra törekedtem volna, hogy okuljak saját hibáimból, és megváltoztassam önmagamot, talán hatással lehettem volna családom tagjaira. Látva a családom viselkedését, talán a városomban lakók is megváltoztak volna. A városomban lakók belső változásának hatására talán hazám népe is megváltozott volna. És hazám népének változása talán hatással lett volna az egész világra. Uraim, a következő kört én fizetem! Egyébiránt javaslom, hogy Oscar Wilde tiszteletére alakítsuk meg az Erények Visszaszorításának Társaságát, Alfred Jarry emlékezetére pedig állítsunk szobrot Übü papának. Élő személyeknek ugyan ritkán állítanak szobrot, márpedig Übü papa elevenebb, mint valaha. Jelenleg miniszterelnöki posztot tölt be egy közeli nyugati országban, amit emiatt jogosan lehetne Übisztánnak nevezni... Most pedig énekeljük el a szarszippantók himnuszát!

A cimborák vigyázzba vágják magukat, és ünnepélyesen rázendítettek:

*Szippantsuk a szart, szippantsuk szaporán,
minél büdösebb, annál jobb a kedvünk.
Szippantsuk a szart, szippantsuk szaporán,
akinek nem tetszik, nyalja ki a seggünk.*

MIND A VÍZIG SZÁRAZON

Ditrói, a Föld Forgásának Lelassításáért Küzdők Egyesületének elnöke komótosan ballagott a Kutyakaparó csárda nevű intellektuális késdobáló felé, hogy hasonszőrű cimborái társaságában töltsön el néhány órát, más szóval afféle „szabad értelmiségiként” a proletariátus és a burzsoázia között lebegjen, mint gólyafos a levegőben. Közben araszolt előre a járdán, jelenkori etruszk költők avarra fordított epigrammáit mormolta magában. Egyszer csak ehetnékje támadt. Toll le nem írhatja, mese el nem mesélheti, mennyire megéhezett. Vett hát egy fonott kalácsot és befalta, de nem csilapodott az éhsége. Vett még egy kalácsot, azt is bekebelezte, de csak nem sikerült elvernie éhét. Vett egy harmadik kalácsot, azt is elmajszolta, de hiába, mert éhes maradt. Vett egy perecet és megette; végre jóllakott.

Mikor elmesélte az esetet a Kutyakaparóban, egyik cimborája megjegyezte: – Olcsóbban is megúszhattad volna, ha mindjárt a perccel kezded! Egyébként meg nem

kell olyan sokat zabálni. Az én feleségem fél szem rizst meg gyűszűnyi desztillált vizet szokott reggelizni.

– Nem vagyok hajlandó éhen halni csak azért, hogy néhány nappal tovább élhessek – felelte Ditrói.

– Hogy Dantét idézzem: *Abasso il zabaione, evviva il vino rosso!* „Ne mindig a zabálásról fecsegjünk, mert annál a rossz bor is jobb!” – mondta a társaság egy másik tagja.

– Uraim, ne ferdítsünk! – mordult rájuk a söntéspult mögül a lustán ásítózó csaplár, a széles tenyerű, ámde kis fejű Hammer Dömötör, vagy mint őt a dús képzeletű nép költőileg elnevezte: a helyiség, mármint a kocsmahelyiség kalapácsa. – Egyrészt Dante soha nem írt ilyet, másrészt az idézett mondat azt jelenti: „Le a tojáslikörrel, éljen a vörösbor!”

– Kivált ha száraz, mint a puskapor – mondta Ditrói.

– Ne tegyenek úgy, mintha már szagoltak volna puskaport – dünyögte a helyiség kalapácsa. – És ne lövöldözzék el a puskaporukat!

– Puskaporos a levegő. Ennélfogva akciócsoportot hozunk létre, hogy templomokban, sportstadionokban, tömegközlekedési eszközökön, iskolák, kórházak, bíróságok, középületek előcsarnokában kifüggeszse *A Passió kerékpárverseny* szövegét – mondta Ditrói. – Ti, akiknek szíve keményebb dolgoknál a test alsó részébe hanyatlik, kerüljétek szavamat!

ALFRED JARRY **A Passió kerékpárverseny**

Barabás visszavonta a nevezését, és kiszállt a versenyből.

Pilátus, a versenybíró a kezébe vette a klepszidráját, más szóval a vízóráját, be is nedvesedett tőle a tenyere, de legalább nem kellett megköpdösnie, és megadta az indítójelet.

Jézus hatalmas lendülettel startolt.

Mint Szent Mátétól, a kitűnő sporttudósítótól is tudhatjuk, az volt akkoriban a szokás, hogy induláskor vesszővel csapdosták meg a kerékpárversenyzőket, ahogy a versenylovakat szokták manapság az ügétőn. A vesszőzés serkentően, jótékony masszázsként hat az idegekre. Ám alig indult el a kirobbanó formában levő Jézus, máris durrdefektet kapott. Tövises fűródta az első kerekébe.

Manapság hasonló tövisekből készült koszorúk láthatók a bicajos boltok kirakataiban, velük reklámozzák a kiszúrhatatlan gumit. Jézus gumija, egy országúti közlekedésre való közönséges tömlő, nem volt kiszúrhatatlan.

A két lator kapott az alkalmon, és elhúzott.

Szögekről azonban szó sem volt. A hármójukat ábrázoló képek a semmi perc alatt fölszerelhető kerékpárgumit hivatottak reklámozni.

Okvetlenül szólnunk kell az eltaknyolásokról is. De először ismerkedjünk meg a géppel!

A kerékpárváz viszonylag új találmány. 1890-ben jelentek meg az első vázas bringák. Korábban a gép teste egymásra merőlegesen ráforrasztott két csőből állt. Ezt hívták akkoriban keresztváz vagy kereszt biciklinek. Jézus a defekt után gyalog haladt tovább a szakadatlanul emelkedő pályán, vállára véve a vázat, vagy ha úgy tesszük, a keresztjét.

Korabeli metszetek – fényképek nyomán – megörökítették a jelenetet. Úgy látszik azonban, hogy az ismeretes baleset után, amely oly bosszantó módon vetett véget a Passió kerékpárváznak, és amelynek emlékét földidézte, szinte pontosan az esemény évfordulóján, Zborowski gróf hasonló balesete a turbiai emelkedőn, egy időre hatóságilag betiltották a kerékpársportot. Ez lehet az oka, hogy a híres jelenetet megörökítő képeken képtelennél képtelenebb bicajok láthatók. Összekeverik a gép keresztvázát a másik keresszel, a kormányval. Jézust úgy ábrázolják, amint kiterjeszti karját a kormány két vége felé. Itt kell megjegyeznünk, hogy Jézus a hátán fekvő biciklizett, hogy csökkentse a levegő ellenállását.

Jegyezzük meg egyúttal azt is, hogy a gép váza vagy keresztje, ahogy még napjainkban is nem egy kerékabroncs, fából készült.

Tévesen illették Jézust azzal a gyanúval, hogy valójában hajtány volt a járműve. Csak hogy valószínűtlen, hogy ilyen eszközt használhatott volna az emelkedő versenypályán. Hajdani bringarajongó hagiográfusok, Szent Brigitta, Tours-i Gergely és Ireneus szerint a kereszt el volt látva a „suppedaneum” nevű szerkezettel. Az egyszerű laikus is föléri észszel, hogy ez csakis *pedált* jelenthet.

Justus Lipsius, Justinus, Bosius és Erycius Puteanus egy másik alkatrészt is említ, amely, írja 1634-ben Cornelius Curtius, a japán keresztteken is megtalálható: egy fából vagy bőrből készült kitéremkedés a keresztben vagy a vázon – magyarul a nyereg, amelybe föl pattan a kerékpáros.

Az említett leírások annyira hűek a valósághoz, mint a kínaiak meghatározása a kerékpárról: „Kisebb öszvérfajta, melyet füleinél fogva vezetnek, és rúgásokkal ösztökélnek előrehaladásra.”

A verseny krónikáját rövidre foghatjuk, hisz’ a szakkönyvek terjedelmesen ismeretetik, és a szobrászat meg a festészet is nem kevés teret szentelt a témának:

Az igencsak emberpróbáló golgotai hegyi pályán tizennégy kanyar van. Jézus a harmadik kanyarban tanyázott el első ízben. A lelátón ülő anyja a szívéhez kapott.

Jézus bringáját Cirenei Simon, a kiváló edző vitte tovább. Neki az lett volna a dolga, ha nincs az a tövises durrdefekt, hogy legyenével hűsítgesse Jézust, és hajrázásra buzdítsa.

Jézus a járműtől megszabadulva is erősen izzadt. Kósza mendemondák szerint behorogt egy nő a nézőtérről, és letörölte az arcát. Az viszont való igaz, hogy egy Veronika nevű fotóriporternő pillanatfölvételt készített róla a Kodak géppel.

A második eltanyázás a hetedik kanyarban, a síkos úttesten következett be. Jézus akkorát esett, mint az ólajtó. Harmadízben a tizenegyedik kanyarban, a vasúti síneken megbotolva ismerkedett meg az anyafölddel.

A nyolcadik kanyarban a lelátókon ülő félvilági nőszemélyek a zsebkendőjükkel integettek neki.

Állítólag a tizenkettedik kanyarban történt a sajnálatos baleset. Jézus holtversenyben volt a két latorral. Azt is rebesgették, hogy onnét aztán légi úton folytatta a versenyt... ez azonban már nem tartozik tárgyunkhoz.

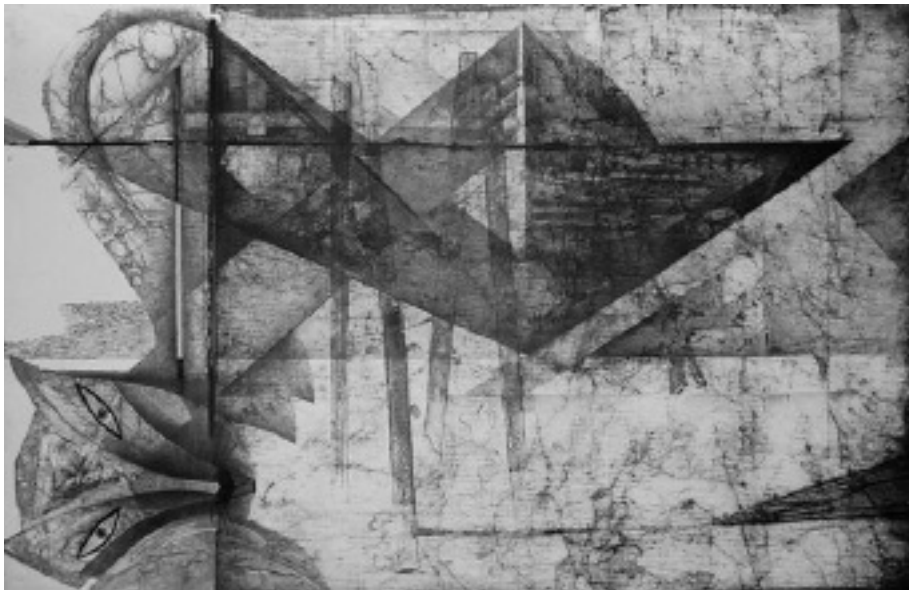
Minekutána bevégezte a bringások védőszentjének, az übüségek bukfenchányó nagymesterének homíliáját, Ditrói így adott bizonyosságot ékesszólási tehetségéről:

– Bort a billikomba, részegítő, lánghullámú bort!

A csárda kalapácsa azonnal fölfogta e szónoklat magas értelmét, és eszközölte teljesülését, nem fontolva haladván afelé, hogy az osztályokra és osztályellentétekre tagolt polgári társadalom helyébe olyan társulás lépjen, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele.

– A tetvecskék a pofonok üregében kongatják kis villanycsengőiket – mondhatta volna Federico García Lorca. De nem mondta.

– Amiről nem tudunk beszélni, arról írunk sem volna szabad – mondta Ditrói.

E SZÉLL KÁLMÁN

Rendhagyó (képzelt) (több mint) könyvrecenzió

GYURÁ CZ FERENC „ALSÓ SZILVÁGYI ÉGBOLT”
CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Sajnos nincs objektív mércénk az írás minőségének megítélésére, összehasonlíthatóságára, s az ítélet mindig – jórészt – szubjektív marad. Az én szememben a jó írás egyik fontos mércéje az, hogy a könyv olvasásakor az író gondolatai bennem pusztán meg-elevenednek-e, avagy visszhangra találnak, befogadást (elfogadást) nyernek, sőt új gondolatokat érlelnek-e? Én – főként életem második szakában – azokat a könyveket szerettem igazán, amelyek meggondolkodtattak, megerősítettek hitemben, vagy bírálatra provokáltak, véleménynyilvánításra bírtak. Ha egyet is érthettem velük, további gondolatokat ébresztettek, vagy másként mondva, a kovász szerepét töltötték be azzal, hogy gondolatokat „élesztettek”. Előrebocsátom: Gyurác z Ferenc mostani könyve (persze az előzőkhöz hasonlóan) az ízlésem szerinti jó könyvek közé tartozik.

A könyvet a kiadótól megszokott ízlés es kivitel, nem hivalkodó, de jó minőségű papír, középnagy, nem túl vastag, könnyen kezelhető („kezes”) formátum jellemzi. A címlapon kedves tájkép látható távoli faluval, templomtoronnyal, diszkrét harmonikus színekkel, melyek azonban egyúttal egyfajta monoton ságot, kihaltságot, magányosságot (egyhangúságot?) is sugallnak. Én talán leginkább a kőszegi hegyvonulatot hiányolom róla, mert az nagyon is velejá rója az Alpokaljának, s vele a vasszilvágyi tájnak is, e nélkül a címkép alapján, bárki inkább valamiféle alföldi településnek vélhetné a topográfiai helyszínt. (Hadd mondjam, hogy gyermekkorom egy részét Nemesbődön töltöttem, nekem nagyon is otthonos a „szivágyi” táj.)

A könyv nem könnyű olvasmány, sok tekintetben gondolatsűrít mény. Különböző helyeken már megjelent fejezetekből tevődik össze, az írások mégis valahol találkoznak, mert nagyrés zük a rendszerváltozást követő „jelen” közéleti, kulturális, gazdasági, világnézeti gondoljai körül forog, vagy ide tér vissza. Végső eredőjük pedig a jelen zavarossága és a jövő bizonytalansága. Ezekből ered a könyv egyfajta (sajnos megalapozott) pesszimizmusa, amelyen azonban néha azért átszűrődik az emberből utolsók közt kihalni hajlandó (keresztény) remény.

Az írásokból könnyen felismerhető, hogy a szerzőjük kiművelt filológus, ami egyebek mellett csiszolt mondataiban, kifinomult stílusában is tetten érhető. Mívesen bánik a magyar nyelvvel, s ez ma nagy érdem. Néha ugyan enged a csábításnak, hogy – reményeim szerint csak átmeneti – mai divatos szavakat is átvegyen, ezzel mintegy a mondanivaló maiságát hitelesítse (pl. a „hasonlít” helyett „hajaz”, „zombisodik”), nem is minden szavát értettem (pl. „kütyü”, „vérnőszés”), a nyúl bakot én „kan nyúl-
nak” ismertem (de nem biztos, hogy igazam van!), stb. Főleg az igényesebb monda-

nivaló kifejtése során hajlamos a hosszú – mellékmondatokkal bővített –, ezért nehezebben érthető (néha szinte balladai) vagy allegorikus kifejezőmódra, de ezeket az – érezhetően kicsiszolt – cizellált írásokat nyilván az igényesebb olvasóközönségnek szánta, s talán annak érzékeltetésére is, hogy gyönyörű magyar nyelvünkön hányféle hangszerrel (hangszereléssel) lehet ugyanazt a dallamot eljátszani, vagy akár csak sejtetni. Egyszóval nem mindig fogad szót Kosztolányinak, aki azonban maga is néha a hosszú mondatok bővületébe feledkezett.

* * *

A „Csodára várva” című bevezető gondolatok – szokás szerint – a mű megszületését, a szerző céljait és gondolatait magyarázzák. A cím akár az egész mű címe is lehetett volna. A népet valóban nem lehet leváltani, de az képes önmagát leváltani, megsemmisíteni akként, hogy talán észre sem veszi, hogy mit művel, és mi is folyik itt tulajdonképpen. E baljós igazság kimondása aztán „csodára várva” szinte körülengeli, vagy akár át is itatja az egész könyvet.

A bevezető tanulmány – „Szabadrablás (Szexuálkrizeológiai jegyzetek)” – témája mellbevágó, s időrendben ez a legrégebben – 2008-ban az *Életünkben* – megjelent esszé. Sokan azt hihetnék, hogy egy már lezárt témáról van szó, amelyben végérvényesen győzött a „haladó” liberalizmus, s nem szerencsés, még kevésbé hálás dolog ezt a lerágott csontot újra elővenni. Pedig a probléma időszerűségét – morális vonatkozásain túl – éppen népességünkre gyakorolt negatív hatása is igazolja, amit sokan szeretnének a szőnyeg alá söpörni. Bátor írás, amely nem nyugszik bele a látszólag lezárt kérdések örökös érvényességébe, az átértékelt régi tabuk újra tabuvá nyilvánításába. Ítéleteiben az igen – igen, a nem – nem. Nem köntörfalaz, lemezteleníti a mondanivaló lényegét, pőrén, kertelés nélkül kínálja azt, ami fontos, letisztítja róla az „igen, de”, „noha”, „viszont” és a „mentségre mondva” stb. színes tollazatot. Kertelés nélkül, realista módon a „nemzetpusztulás” távlatát vetíti fel, szinte végzeteszerűen, talán nem eléggé számolva az isteni gondviselés és a keresztény remény eshetőségével, noha a tudós, orvos-evangelista Lukács is – látszólag reményt vesztetten – felveti a hitnélküliség lehetőségét akkorra, midőn az Emberfia újra megjelenik, hogy igazságot osszon (vagy megkönyörüljön?) az emberiségen.

Sajnos a túlságosan a mának élő kortárs ember nem tudja, és nem is érzi, vagy – ami ennél is rosszabb – nem is akarja felfogni, hogy valóban pusztulásra vagyunk ítélve, s ezt elsősorban mi magunknak köszönhetjük. Nem veszi tudomásul, mert a szóban forgó anomáliának a mai napra még nincs közvetlen hatása, nem tudatosul benne, hogy a jövőnkre váró legfőbb veszély népünk kihalása, amiben nem jelent vigaszt, hogy sorsunkban számos – főleg európai – néppel osztozunk. Herder– igaz, nyelvünk okán – már a XVIII. században megjósolta pusztulásunkat, amiként a történelem során számos nép, nyelv eltűnt, felszívódott. Lehet, hogy most az európai emberen a sor, aki elvégezte történelmi küldetését, a jólét és kényelem elérése után már nem teljesíti be az „arcod verejtekével keresed kenyeredet stb.” szentenciával jel-

lemezhető paradicsomi átkot, újra eszik a tiltott fa gyümölcséből, ezért elhal, talán hogy aztán az új küzdőknek (új barbárok?) esélyt adjon? Egyáltalán van-e a népeknek, földrajzi népcsoportoknak végzettszerűen meghatározott önálló életkora? Létezik gyermek-, meglett és öreg koruk, haláluk? S, ha igen, akkor mi már valóban az elöregedés és végegyengülés – a korra jellemző, ragályos – nyavalyájába estünk? Avagy van-e még remény? Félő, sőt majdnem biztos, hogy az előbbi eshetőséggel kell számolnunk!

Persze az ördög mindig a részletekben bújik el. Gyakran olyan sikeresen, hogy működésével nem is számolunk, sőt arról is megfeledkezünk (s ez a Gonosz legnagyobb trükkje!), hogy egyáltalán létezik. A szerző mondanivalójával merészel a mainstream-mel szembe menetelni, ami nem mindig, sőt ritkán jár sikerrel, de ha van nemzeti (emberiségi), vagy akár keresztény lelkiismeret – márpedig van, akkor minden, a nemzetéért, sőt a világunkért felelősséget érző írástudónak ezt az utat *kell* (kellene!) követnie, akár szerencse kíséri, akár nem.

Korunk egyik legveszedelmesebb és legtartósabb mentális orientációja a libertinizmus. Vele szemben szinte minden etika vesztesre van ítélve, hiszen a „mindent szabad” mákonyával szemben akár a legkisebb megkötésnek sincs esélye. Ennek iskolapéldája a szerző által is kiemelten tárgyalt maszturbáció problémaköre. Ennek a történelmi idő függvényében változó megítélése beszédes; amely a megsemmisítő elítéléstől és a végzetes következményekkel fenyegető ijesztgetésektől ma már odáig jutott, hogy a libertinus bölcsek szerint művelése nemhogy kerülendő, hanem a mellőzése egyenesen káros. A szerző joggal hibáztatja az ezen pontban kívánni vagy agyonhallgatni látszó egyházakat, amik a biztos vesztesre ítélt „megkövesülés” és a már szinte elvtelen alkalmazkodás szélsőségei közt keresik azt az utat, amivel legalább megszólíthatják, vagy csak részben követésre bírhatják a mai ifjúságot. Pedig a szerző által bírálva idézett, s az idősebb generáció életét annak idején meghatározó Tóth Tihamér-i elvek ma is helytállóak, csak az érvényesítésük módszertana változott, mert az elrettentésre alapozó nevelés ma már túlhaladott. Ijesztgetéssel, a súlyos és marandó következmények emlegetésével sokszor csak azt lehet elérni, hogy a cél és irány nélkül tévelygő, kiforratlan jellemű serdülők nem ritkán önmagukat elveszítettnek feltételező módon elkeserednek, reményt vesztetté válnak, aránytalan büntudatuk meghasonlottságba torkollhat. E helyett a problémát inkább egyfajta pozitív oldalról megközelítve kellene a megoldást – ha van ilyen – megkísérelni. A szexualitás ugyanis Isten egyik csodálatos ajándéka, nagyszerű terve, amely az emberiség fennmaradását célozza, azt könnyűvé, sőt vonzóvá teheti. Mint ilyen – s e fogalmazás első megközelítésben talán visszatetsző – szakrális adomány, nagy kincs, amit féltve őrizniünk kell, s amiért hálásnak kell lennünk. Vele, mint szakrális adománnyal kell tudnunk bánni, az ajándékot meg kell becsülni. Az ember – szemben az állattal – rájött arra, hogy ezt a párosnak szánt adományt nem feltétlenül célirányos, önös örömszerzésre is fel lehet használni, sőt ki is lehet használni, vissza is lehet élni vele. Isten terveinek ilyenén kijátszása a megajándékozott részéről nem illő, sőt bűnös dolog, mert, egyfajta nem „rendeltetészerű felhasználás” visszaél Isten szándékával, sőt szeretetével. Bizony ön-

zóségre, a társ nélkülözhetőségére, a társ örömben való részesítésének fölöslegességére szoktat rá, ha egyenesen nem ezekre ösztönöz. Ez olyan, mint aki hozzászokik a kézzel evés kényelmes módszereihez, majd mikor evőeszközzel kellene ennie, már nem érzi jól magát.

A pszichológusok, sajnos, többségükben – tisztelet a kivételnek – az emberi gyengeség nyomába szegődve inkább büntárrsá, a tisztázó lelkiismeret elosztatásának közreműködőjévé, a cselekedet „tudományosan” legalizáló közvetítőjének szegődtek, akik a bűn alóli felmentést tudományos alakba igyekeznek öltöztetni. Ám ne felejtjük, hogy az embert az állattól – egyebek mellett – az önlegyőzés lehetősége emeli ki. Márpedig az önnevelés, önlegyőzés jellemfejlesztő hatású. Minden szabály, előírás erre épít, a személyiség külső és belső fegyelme – az átértett vagy megparancsolt kötelességteljesítéstől a pontosság gyakorlatáig – ilyen célzatú és eredményű, mert minden önmagunk alávetésén, ellenőrzésén keresztül valósul meg. A gyakran emberi (személyiségi) jogokba öltöztetett, esetleg kreatitásnak magyarázott „mindent szabad” éppen az önnevelés és önlegyőzés gyakorlatától fosztja meg a szabadsággal állítólag megajándékozott fiataalt. Ennek eredménye aztán az anarchia, a túlzott individualizmus, az önkontroll gyors elvesztése, a köz megvetése, megkárosítása, a közlekedési fegyelem megszégése stb. Mindez voltaképpen emberségünk elleni cselekedet, önbecsapó, haszontalan, sőt a későbbiekben önmagát megbosszuló engedmény.

A maszturbáció problémája természetesen ma is létezik, sőt valószínűleg mindig is létezett, de a prűdéria, a családon belüli szemérmes problémakerülés miatt nem foglalkoztunk vele. Foglalkozzon vele az egyház, s annak morális tiltásával elintéztettek vették a dogot. Az is bizonyos, hogy napjainkban a probléma azért is előtérbe került, mert az ún. szexuális forradalom, továbbá a kényelmes élet, a jólét, jó táplálkozás elősegíti a buja gondolatokat. A reggeltől estig dolgozó, vagy sportoló, fáradt, fázó és éhezö ember örül, ha kap valamit enni és éjszaka pihenni hagyják vagy nem fázik. A tájfun miatt családját és hajlékát vesztett éhezö, szomjazö, megbetegedett Fülöp-szigeteki fiatalnak biztosan nincs ilyen gondja, ám a jóléti társadalmakban a problémával való szembenézés ma aktuálisabb, mint valaha.

A megoldásban számos dolog lehet segítségünkre. A fizikai munka, a sportolás, az egészséges és mértékletes táplálkozás, élvezeti szerek (alkohol, dohányzás, kábítószerek stb.) kerülése, a hasznos szabadidö töltése, a szerelem átértékelése, a pusztán testi mivolta helyett szakrális mítoszának visszaállítása, s ezeken túl a hagyományosan segítö gyakori gyónás, a ministrálás, a serdülökkel való foglalkozás, cserkészet, aktív egyházi élet, vagy hit hiányában pusztán a természetre hallgatás józansága jelentheti a legföbbséget, amit tudatos, meggyözö neveléssel, a jellemnevelö önlegyözés pozitív elősegítésével lehet jötekonyan kiegészíteni anélkül, hogy ezekkel a problémát történelmi távlatban megoldhatnánk. Ide tartozik a ma könnyen hozzáférhető pornográfia eltöltása is. Olyan permanens kérdésröl van szó, amit nem szabad, de nem is lehet a szönyeg alá söpörni, s amit minden korban szülöi, lelkipásztori, pszichológusi stb. segítséggel, de végül is mindenkinek önmagának kell megoldani, s aminek csak

a jellemformálásban megerősödő egyén, és a később tudatosan megvalósított harmonikus házasság lehet a nyertese. Ez a győzelem azonban napjainkban azért kétséges, mert a libertinus nevelési elv és gyakorlat, valamint a média által fenntartott korszellem ennek ellenkezőjét sulykolja, s az emberi esendőség és „bűnrehajló” természetünk legtöbbször a könnyebb és csalogatóbb út felé hajlik.

* * *

„A nyúlketrec mellől” cím (*Életünk*, 2008) nem csak ok, hanem magyarázat is az írás mondanivalójára. Hiszen egész más perspektívát lát maga előtt a béka, mást a sas, és mást az úrhajós. A szerző maga készítette nyúlkatroca mellől egyéni perspektívából szemlélteti a körülötte lévő világot. Fellebbenti a vidék szétrombolásának, a falusi társadalom kiüresítésének fájdalmas etiológiáját (kóroktanát), s ennek szomorú látéletét is felvillantja. Többre – itt és most – nincs igénye, hiszen ebből – miként a többi gondolatból is – önálló írások lennének kikerekíthetők. Saját példáján át vezeti az olvasót, s megmagyarázza, hogy – a szerintem országos elismerésre hivatott tehetősége ellenére – miért a vidéket választotta. Azért, mert – s ezt már én fűzöm hozzá – amint a zsidók egyiptomi „kivonulása” is nagyonis célirányos volt, „el lehet jutni a célhoz a kivonulás révén is.” – amint az író, helyesen, mondja. S hova máshova menekülne, mint szülőföldjére, szűkebb pátriájába. Hála a Sorsnak – számos értelmiségi is hasonló utat választott. A főváros kétségtelenül egyfajta arctalanságot, vagy akár egyenarcot alakíthat ki. A benne uralkodó kozmopolitizmus, világvárosiaság kedvez a világpolgárosodásnak, de elválaszt a népi-nemzeti gyökerektől, márpedig gyökér nélkül nincs tartós élet. A vázában tartott virág lehet szép, de biztosan nem hosszú életű. (A mezei virágok legtöbbje még a váza fogságát sem viseli el, rabságban inkább az önkéntes éh- és szomjhalált választja.)

A szerző – teljes joggal – „városi menekültekről” beszél, ugyanakkor megállapítja, hogy napjainkban „az utolsó szakrális helyek elvilágiasítása, az utolsó tiszta források elcsatornásítása zajlik, valóságos és képletes értelemben egyaránt.” S bár a falunak kiháló az ifjúsága, jövője, a rászorulóknak parányi akolmeleget adhat, akik – némi műveltség birtokában – még a nyúlkatroci perspektívából is megélhetik a hazafiságot. Hazafiságot, amire ma nagy szüksége volna az országnak. Főleg most, amikor negyvenéves nemzetietlenítésünk során, majd a rendszerváltozás csodavárásában kozmopolitizálódott nemzettudatunkat a nemzetköziségbe – közelebről az amerikanizálódásba – való feloldódás fenyegeti.

„Az utóbbi húsz év magyarországi változásainak legnagyobb vesztese a népi-nemzeti gondolatvilág” – írja a szerző. Bizony ez a vonat sajnos elment. Elmulasztottuk! Az idézőjelbe tett (azaz megkérdőjelezett) „haladás” alig palástolt (ám sajnos valós) pesszimizmust, rezignált csalódottságot takar (helyesebben nem is takar, inkább látat!), ez az utópiából mint „történelmi eretnekségből” felébredő, vagy még el sem szunnyadó ember sorsa?!

A nyulkatroci nézőpont érinti a liberális demokrácia egyik zsákutcáját, a hosszú ideig csak elérendő célként kitűzött eszmény, az általános választójog kérdését és csapdáját is, ami mögött az egész demokrácia csődje homályosodik fel, s amely – szerintem – egyike a XX–XXI. század hazug varázsszavainak. (Úgy igaz, mint a cilindrből kihúzott nyuszi.)

Az önvalomás sajátos, hangos identitáskeresés, önértékelés, amikor az ember magamagát kívülről szemléli, ami jelen esetben egy önmagát meghatározni akaró, maga után futó, tenmagát elérő vagy már túl is haladó magányos ember nyilvános gyónása. Ha ugyan valóban magányos? Mert a magányosság részben ontológiai fogalom, részben pedig szubjektív érzés és nagyon relatív. Nincs abszolút mércéje. Lehet egy világváros lüktető embertömegében is valaki magányos, míg a birkákat legeltető, élő természettel körülvett juhász ontológiai megközelítésben bizonyára, de a valóságmegélés összefüggésében már nem biztos, hogy az. Lehet, hogy egy jó könyv, vagy egy szellemi munka jobb „társ” a kocsmában bölcsességeket fecsegő, ködös agyú ivócimboránál, vagy csak a játékra figyelő, önösen nyerni akaró kártyapartnernél. A kocsmá nem véd a magány ellen, legfeljebb feledteti azt, ám a templom már inkább, hiszen ott a hívő ember soha sincs egyedül, a nem hívő pedig társat keres, és ha akar, akkor talál is. A család, a barátok léte és a hason felfogású szellemi közösség tudata már nem fér meg a magányossággal, s nem biztos, hogy az ölelő, vagy vállat lapogató alakoskodók a magányt feloldó legjobb társak.

A nyulkatroctól nem messze esik a régi parasztudvar, a maga – mára idillikussá nemesedő, valójában és „lelkiekben is gazdag”, noha egzisztenciálisan kemény valóságával, amit bearanyozott a gyermekkor színes emléke, ami már a nosztalgia világába vezet. Ott keres menedéket a XXI. század csalódott „nyulas embere”, kivonuló vándora. Ebben a nosztalgiában oldódik fel az a sok gond és gondolat, aminek csak fellillantására adott lehetőséget a szűkre szabott idő és gondolatröptető írás. Többre sem ideje, sem energiája nem futotta, elvégre a nyulakat meg kell etetni...

* * *

Az „Istent megszólító hajnalaim”-ban (*Hitel*, 2010) megint szembesül az író a tömegeket becsapni képes modernizációs ideológiák ámokfutása előli értelmiségi menekülés állapotával. Egy kora elől futni vágyó, de ennek sikerében nem egészen biztos töprengő ember „Ádám-hol-vagy-ának” bujdosása ez. (Közbevetőleg utal a fakopács szívós kitarására. Magam is megcsodálhattam a fészket készítő madár szinte két nap, két éjszaka tartó szakadatlan munkáját, hogy családja számára az odvas fába hajlékot kopogtasson. Csak egy ösztönei által munkára hajszolt állat, no és egy homokvárat – gátat, vagy bármilyen játékot – építő kisgyermek képes ilyen önfelelt konoksággal dolgozni, játszani.) És persze ebben a fejezetben is előkerül, sőt motiváló tényezővé válik a századokon, sőt évezredekken átívelő, zenével, énekkel lángra lobbantott spirituális élménynek vigaszt és erőt adó energiája, amely megelőzte és részben már túl is élte a modernizmus, sőt már a posztmodernizmus boldogtalan boldogságát is. És

éppen a falu (a falvak) vigyázza (vigyázzák) azt a titokzatos történelmi, sőt kozmikus örlángot, amelynek istenessége több mint ezer éves történelmünket az idők viharán átmentette, és – reményeink szerint – annak jövőbeli folytatása zálogának is ígérkezik. Még akkor is, ha mindig újra és újra előkerül a pesszimizmus, a jogos bíráló, korunk számítógépes rétegfelvetelének realista kor- és láttelepe, hitevesztett magyarságunk nagyságokat hiányoló kiüresedése, a közösség mellőzése, lenézése, a beatkorszak lerohanása előtti kapituláció, a Kádár-korban kiegészített, cinkostársá fejlődött emberek hamvadó parazsa, melyek közül néhány talán még felszítható, de lángolásra már nem kapható. Lehet, hogy Trianon – tudatosan véghezvitt – büntető csapása olyan lassan ölü halálos seb, amelyből nincs lábadozás? Az biztos, hogy a Párizs környéki békediktátumok – nevüket meghazudtolva – nem hoztak békét, inkább békétlenséget, s ebből a második világháború hibrid szövetségei sem tanultak, akik másodsor is elköverték Trianon tévedését, s akik a világnézeti heterogén fegyverbarátság okán morálisan összegabalyodtak, majd ezt még nyakon öntötték egyfajta haladó libertárius szósszal, s ezzel sikerült a világ eszmei, gazdasági és történelmi rendjét úgy összekuszálni, hogy ember legyen, aki megtalálja a kivezető utat. Ennek számunkra kitüntetett része – hiszen bennünket éppen ez aggaszt – a magyar tudat meghasonulása, értékválsága, történelemszemléletünk megingása, a keresztény Európa megkérdőjelezhetősége, az össznépi „sumákolás”, a rossz kompromisszumok, a köztünk és velünk élő hazugság légköre, a 2004. december 5-ei népszavazás máig élő sokkja stb. S itt az öngerjesztő panaszáradat a könyvben már az illúzió határaiba csúszik által, amikor szerzőnk „Urikányt visszafoglalja”, miközben a történelem sebeit kábítószeres mákonnyal rózsaszínűvé varázsolja úgy, hogy ezek azért továbbra is fájjanak, ám ugyanazon időben egyúttal a gyógyulás látszatát (ígéretét) is kilátásba helyezték.

S a magyarság történelmi „politraumatizációjának” ködös égboltjából újra felszilk Csengey Dénes személye, aki a rendszerváltás hajnalán, 1987-ben az *Életünk* lapjain olyan polémiát folytatott Balassa Péterrel, amelyben ő a Dávid szerepében győzedelmeskedett. Mondandója túlmutatott a polémia folytatóin, a vita tárgyán, sőt még a történelmen is, míg a „műveltebb fél” józan tárgyilagossága az elszennvedett lelki kútmérgezés és gyilkos előítéletek áldozataként a látszólag realista, mélységesen magyarellenes kozmopolita önfeladás, és a haladó libertarianizmus egyenkabátja mögé rejtezt. De mindez az önfeladó magyar értelmiségi légkörben már igazán fel sem tűnik, noha fájdalmas és általános kortünetnek mondható.

A nemzet gondjait mindenkinél – írónknál is – a kis meghitt család saját apró gondjai is tetézik. Kinek ne jutna belőle? És ebbe beletartozik az álommentes csendes hajnali olvasások varázsos légköre is, amikor a csendben kinyílik a fantázia horizontja, feltáru a nagy elődök érzés- és gondolavilága, élete, mindezek színe és fonákja, s nem utolsósorban az Ady által nagybetűvel írt Élet. Eközben madárdallal, (az agyat is átszellőztető) friss levegővel a háziállatok éhségkoncertjével, a maga józanságával bekopogtat a pirkadat. Kezdődik a nap. Nem érünk rá gondolkodni, az állatokat meg kell etetni. Ezek közt előkelő helyet foglal el a háziasszony kedvence a kutya, aki kiemelten megbecsült, előkelő tagja a seregletnek, szinte családtag. De éppen ezt az

előkelő beosztást szentségtelenítette meg a derék kotlós galád elfogyasztása által elkövetett gazztette, ami foltot hagyott személyiségén, noha csak az tört ki belőle, ami valójában a lényege, s amit a háziasítás évezredei sem tudtak kiirtani, vagyis ragadozó mivolta. A „merőben ész- és célszerű jóság nem elég annak, aki szeret. Megadhat ezt-azt, barátságot vagy jólétet akár, de furcsamód pont az élet értelme, nyugalma vész el benne. Hát vigyázzatok tyúktolvajok, népboldogítók.”

A fejezet alkonnyal zárul. A „legördülő őszi esők függőnye” s a falusi udvari csendéletben „egyenletesen hulló bánat” filozófiai gondolatok ihletője. Figyelmeztet a múlt időre, s ennek értelme után kérdezősködik, ám a remény is feltámad, hogy „sorunkat befogadja az ősi, az időtlen rend”, s akkor „mindent újrakezdehetünk.”

Teljesen más, de azért az előzőkkel valahol valamiben rímelő témát tárgyal a következő fejezet, ami Rákosi Jenőről (1842–1929), a „kirekesztett” magyar íróról értekezik. Nem véletlenül, hiszen a szóban forgó „kirekesztett” az „alsószilvágyi égbolt”-tól három kilométerre fekvő Acsád községben született. Igaz, német szülőktől, ám olyan magyarnak, amihez fogható kevés volt a maga korában. A kommunista éra – sok másal együtt – érthetően elfeledtette, mégis azok egyike, akiket a rendszerváltozás után sem támasztottak fel. Helyesebben a szomszédság jogán a vasszilvágyi Magyar Nyugat Könyvkiadó révén két könyvének – kasszasikert ugyan nem hozó – kiadásával és a Magyar Nemzetben 2010-ben megjelent cikkével éppen Gyurácz Ferenc igyekezett életre kelteni, ám félő, hogy az újraélesztés máig sem hozta meg a várt eredményt. Nekem legalábbis úgy tűnik, hogy Rákosi Jenő (persze Viktor is!) ma is a tetszhalál állapotában leledzenek. Nagy kár értük, hiszen Rákosi Jenő saját szorgalmával, nem kis energiával és kitartással a falusi szürkeségből küzdött, építette fel magát, hogy végül nemességet kapjon s a főrendiház tagjává váljon anélkül, hogy elveit feladta, vagy világnézetét elvtelen szolgálatra állította volna. Szinte érthetetlen az a makacs mellőzés, ami osztályrészéül jutott, amivel az utókor rendíthetetlen magyarságát, színházzajongását, újságírói ténykedését és közéleti szereplését díjazta. Életében szinte mindent elért, számos kitüntetést kapott, majd hamar és méltatlanul elnyelte a feledés süllyesztője. Gyurácz Ferenc írásában keresi ennek okait, s talál is némi magyarázatot, hiszen Ady-ellenessége csak részleges és megokolható, a 30 millió magyar ábrándja az ő korában reális volt (bár ma divatjamúlta vált), ami pedig az általános titkos választójog ellenzését illeti, annak jól kitapintható és csak egy adott időben érvényes reálpolitikai okai voltak, s amit később már maga sem vallott. Csak bízhatunk abban, hogy egyszer talán a tetszhalálból is lehet még feltámadás!

A „Vége felé a haladásnak” című esszé – amely a *Hite*ben 2012-ben jelent meg – újra nekiáll a régi csont rágásának. A szerző ezúttal a rendszerváltozás körüli, közelebbről

kulturális helyzet gondjait igyekszik tisztázni, mégpedig érzésem szerint a kortárs szokatlanul érzékeny éleslátásával és a problémákra való helyes ráérzéssel. Szellemi közéletünk megélő (elszenvedői?) – velem együtt – szintén koronatanúi voltak hazai kultúr-közéletünk ellentmondásosságainak. Úgy gondolom, hogy a rendszerváltozás előtti kultúránk a felülről kézi vezérléssel történő irányítotttság, a „tűrés–támogatás–tiltás” által beszorított Papen-fazékban fortyogott. A kultúra felkent papjai az engedelmes önkorlátozás állapotában saját levükben forrtak, és ez egyúttal kilúgozta, és színtelenné is tette őket. Ez alól csak kivételes személyiségek jelenthettek valamelyes kivételt. A Papen-fazék gőze a legkisebb ellenállás irányába engedett. A tabu témákról engedelmesen hallgattak, a marxista dogmatizmus mellett talán még a leginkább tűrhető irány a liberális baloldaliság volt. Aki ezt nem tudta (vagy nem is akarta) elfogadni, az ki sem bontakozhatott, tehetsége hamvába holt. A kultúra természetes sokszínűsége helyett egyfajta mesterséges, szocialistának nevezett, szelektív kultúra alakult ki. Vagy igazodó (igazodást láttató, ígérő) író (művész) leszel, vagy semmi – szolt a ki nem mondott szentencia. Legtöbben – zömükben kényszerű kompromisszumként – az előbbit választották, habár nem tudom, hogy a „semmik” táborába valójában hányan tartozhattak, legfeljebb azt tudom, hogy utólag elég sokan sorolják-sorolják magukat ebbe a kategóriába.

A szerző a Kádár-kor irodalmi életének találó látéletét nyújtja, illetve az alig remélt – lényegében váratlanul bekövetkezett – rendszerváltozás értelmiségének szellemi (kulturális) életét 2011-es távlatból teszi vizsgálópadra. Szerinte hiányzott – legalábbis a kelleténél kevesebb volt – a Veres Péter-i „közéleti értelmiség”. Megfelelő történelmi távlat, nemzeti elkötelezettség és közéleti gyakorlat nélkül utópiákba tévelygő önjelölt nemzetmentők uralták a csatateret, akik észre sem vették a valódi kortárs értékeket, mint pl. Hamvas Bélát, Molnár Tamást és másokat; korábbi körükből ki nem mozdulva, részben egymás ellen hadakoztak. Nagy részük a progresszió (haladás) szellemétől megrészegedve a nyugati szellemi világ utópiáinak vonzáskörébe került, s a szerző fogalmazása szerint: „az adósrabszolgaság miatt gazdaságilag félgymarmati sorban vergődő országban a komprádor értelmiségé a hangadó szerep.” A kultúrforradalmi irányváltás a mai napig adósa az ún. rendszerváltozásnak, miközben a kultúr-privilegium büvkörében élő, annak egyedül üdvözítő útját képzelő „kiválasztott” csoport lassan el is szigetelődik, ugyanakkor fel is tör valami új, valamiképpen még kiforratlan, ami már nem feltétlenül respektálja a kultúra hagyományos kereteit. Ilyen pl. a tájjellegű gyümölcsfákat menteni kívánó zalai kertész, vagy a helyi lehetőségeket felismerő kezdeményező, avagy pajtaszínház alapító ember stb. „A kultúra ilyesfajta demokratikus »szétszóródása« olyan létmódhoz vezet, mely több esélyt nyújthat a túlélésre, mint egy bármely rangos, de központosítva működő művelődési élet” Mert a túlélés most a legfontosabb, az átmentődés „annak a válságnak a túlsó partjára, amelynek méreteit, jellegét és távlatait e pillanatban valószínűleg megbecsülni sem lehet.”

Az *Őszi melankólia (Hajnali naplórészletek)* című fejezet eredetileg 2012-ben, a *Vasi Szemlé*ben látott napvilágot. Talán a könyv legérdekesebb, leghitelesebb fejezete. Naplószerű gondolatgyűjteménynek mondható, amely a legkülönbözőbb témákat öleli fel, persze afféle gyurácsi fűszerezésben. Az ősz bizonyára a legsejtelmesebb s talán a legfélelmetesebb évszakunk is, a hajnal pedig a legmeghittebb időszaka az írásnak, amikor a szerző egyedül áll szemben önnönmagával, s zavaró körülmények nélkül szűzies ártatlansággal és őszinteséggel folyhatnak papírra a gondolatok. A fejezet Lakitelekkel kezdődik, amit már az esemény másnapján antiszemita találkozásoként bélyegzett meg a *New York Times*, majd „nemsokára kiderült, hogy ez a mérgezett vád ezentúl állandó kísérője lesz minden szabad magyar lélegzetvételnek.” Mára kiderült az is, hogy e vád ellen nincs orvosság, legokosabb nem törődni vele. Egy későbbi írás a külföldi sajtó hazánkkal kapcsolatos sztereotípiáival s annak hazai ihletőivel foglalkozik. Egyik epizód visszatekint a rendszerváltozás hajnalára, a szerzőnek a molnaszecsődi munkásörparancsnok 1987-es előadásához fűzött felszólalására. Minden naplórészlet megállásra készíti, elgondolkodtatja az olvasót, e nélkül nem hagy tovább olvasni. A jegyzetekben szó van a – diófákat talán károsító – „vegyi csíkokat” maga után húzó repülőkről, egy késői, egyke nyúlszaporulatról (ami persze irodalmi asszociációt is vált ki), a napjaink közgondolkodását mesterségesen manipuláló, vagy agresszívan irányítani akaró etikai kategóriákról, mint pl. a házasság évezredek intézményének újrértelmezéséről. Valóban változatos étlapból válogathat az olvasó. Talál irodalomtörténeti vonatkozásokat, filozófiai megfontolásokat, a hajdani mesterekre való visszaemlékezést, személyes egyetemi élményeket, a doktori dolgozattal kapcsolatos emlékeket, de labancos beütésű látéleletet is az észak-nyugat magyarországi hazafiassággal kapcsolatban. Ízleli a szülőföld – legtöbb lakója számára ismeretlen, de valójában nagyon gazdag – kultúrájának ízeit, emlékeit, templomait, temetőit, kastélyromjait, építészeti emlékeit, vagyis a köztünk élő történelmi múlt sűrűjét. De az írásokban megtalálható a család is, az édesanya lélek-indíttatású testi javulása, a szárazság miatt lehetetlen kerti munkák gondja, s persze a szerző alapította-vezette Magyar Nyugat Könyvkiadó akkor kiadásra váró könyvével, Szarka Géza „Fütyöl a bánya” című regényével kapcsolatos gondolatok is. Itt újra előkerül Rákosi Jenő neve, felidéződik egyik regényének jelenete. Találó írást olvashatunk a szlovák identitás problémájáról, amely egyúttal valamennyi elcsatolt területre tekint, és a csonka ország pusztulása felé mutató sors, elsősorban a népességsökkenés megváltoztatásának igényével (és reményével) lép fel. E fejezet naplójában még a piaci májas kolbász evésekor hozzászegődött régi ismerős életútja is irodalmivá válik. Az egyik utolsó naplórészlet Jakab Bálint tiszteletes úr cikke nyomán Welther Károly 1956-os szombathelyi mártírra emlékezik, majd a szerző Szócs Gézával kapcsolatos emlékét idézi. Bizonyára még hosszan folytatható lenne a napló, ám talán a napi munka kényszerítő ereje hadat üzent, és véget vetett a naplóírásnak, s vele a fejezetnek is.

Az „Útkeresés rendszerváltó időkben” című befejező írás a szerző Merklin Tímeával való beszélgetését rögzíti, amely, mint több más írása, szintén az *Életünkben* jelent meg, 2013-ban. Attól tartok, hogy ehhez az íráshoz a recenzens legkevésbé képes hozzászólni, hiszen a kérdések és válaszok maguk helyett beszélnek, s a kérdező a leghivatottabban adja elő, hogy milyen utat járt be, és miért, és hogy hogyan látja önmagát. Ezek az önvallomások – amint más hasonló írások – nyilván óhatatlanul szubjektívek, mégis úgy érzem, hogy a válaszok nem csak tárgyilagosságra törekvők, őszinték, szerények, de önkritikusak is. Az interjú olvasása közben önkéntelenül is elgondolkodik az olvasó azon, hogy mennyire más egy „profi” irodalmár, akinek behozhatatlan előnye van pl. a magamfajta amatőrökkel szemben, akik foglalkozásuk, hivatásuk révén (főleg, ha időt nem kímélve, szívvel-lélekkel végzik azt) a szakbarbárság fogságában vergődnek, s már csak a másra „elvesztegetett” idő okán sem lehetnek versenyképesek a főfoglalkozású irodalmárokkal. Megmaradunk hát az írás örömeinél, tiszteleténél, ösztönösségénél, mások írásainak megbecsülésénél, de akkor is amatőrök maradunk, ha pl. Gyurác Ferenc a Vasi Szemle főszerkesztőjeként több írásom megjelenését követően, a folyóirat szerzőinek adatai között, címeim után még azt is feltüntette, hogy „író” vagyok. Ezt a „kinevezést” ugyan megtiszteltetésnek vettem, de – úgy hiszem, vele együtt – magam sem vehettem komolyan.

Az önvallomások során hivatkozott személyek zömét (kivéve, akikkel, mint betegekkel találkoztam) nem ismertem, de büszke vagyok arra, hogy „Irreverzibilis élet – reverzibilis halál?” címmel 1985-ben egy esszét, majd 1990-ben egy kritikai tanulmányt írhattam az *Életünkbe*, noha ott gyakorlatilag a szerkesztőségből senkit nem ismertem. Gyurác Ferencet 1989. március 15-ei emlékezetes, bátor beszéde egy csapásra ismertté tette, s miután 1989-ben – sokak noszogatásának engedve – magam is a közéletbe léptem, vele személyesen is megismerkedtem. Neki köszönhetem, hogy a Vasi Szemle szerzői közé fogadott. Azt se feledjük el, amikor a „Legyen ön is milliomos” műsorban Gyurác Ferencnek egy ország szurkolt, s csodálhatta meg hatalmas tárgyi tudását és műveltségét.

Csak oszton tudom a magyar nép többsége által elítélt kommunizmust követő rendszerváltozással kapcsolatos kritikáját, amely annak kudarcát említi. „Már amennyiben nem a liberális demokrácia tankönyv szerinti bevezetését tekintjük a lényegének, hanem a magyar nép és nemzet életének, élet- és jövőesélyeinek érdemi javítását.”

Az önvallomás egészében érdekes, változatos, de – miként a könyv nagy része – nem mondható vidámnak, ám az igazság bátor kimondása sajnos gyakran nélkülözi a kedvteremtést. Viszont előfeltétele annak, hogy minél több – az országgal szemben felelősséget érző és vállalni tudó, érte tenni képes – honfitársunk lelkiismeretét megszólítsa, állásfoglalásra készítse, s ennek nyomán mindenki megtehesse azt, amit képességei és lehetőségei alapján hazánk érdekében megtenni köteles.

Ami pedig a Vasi Szemle sorsát illeti, bízom fenntartóinak bölcsességében, hogy a 68 évfolyamot megért, nemes elődök nyomán épülő, sokszínű helyismereti – de országos szerepben is jelentős – folyóirat nem lesz a kultúrbarbárság áldozata.

FALUDI ÁDÁM

Törjünk át a harmónián

A MÍNIUM ALAPOZÓ FESTÉK ELŐÉRZETE

Május utolsó napjaiban jártunk, a tavaszi fesztivál csaknem befejeződött, már kézfelfogható közelségbe került a nyári szünet kezdete. A tavaszi fesztivál a tavasz teljes ténykedését jelentette nekünk, amely minden emberi beavatkozás dacára akkor még szabályosan zajlott. Madarak, fák, virágok, napsütés, mély lélegzetek. Végre! Mi is megváltoztunk azóta, ki akarna közülünk csodálkozni egy Tavaszi Fesztivál plakát láttán januárban?

Körülálltuk a harmóniumot hátul az udvari vécé épülete mellett. Először az udvar közepén láttuk meg, ott keringtünk körötte az első szünetben, aztán került ide dél tájban. A többség már hazament, elsősorban a nagyok, akik járatosak voltak a világ dolgaiban, vagy úgy tettek, mintha azok lennének, miközben a kíváncsiság veszettül furdalta az oldalukat. Többen maradtunk, hogy megtudjuk, mit jelent az a szó, hogy selejtezés. A selejtezés reggel óta rendre előbukkant a termekben, folyosókon, kikan-dikált a falból, krétát csikorgatott a táblán, felemelte a szemetesláda tetejét, lelökte az éppen új hajtásokat hozó anyósnyelvet a szenes kályháról, talán azért, mert növénytan órán *szanzavériának* hívták és ez bökte a selejtezés csőrét. Neki nem volt úri neve, csak üzemi. Vagy melós.

Nem tudtuk, mi fán teremhet ez a selejtezés nevezetű valami, hát maradtunk, hogy megtudhassuk.

A harmónium a fizikaszertárban állt közvetlenül az ajtó mögött hosszú ideje, mert nem használta senki. Azt mesélték róla, hogy régen, amikor még volt isten, reggelenként tanítás előtt játszott rajta a tisztelendő vagy pap, vagy ki az ördög. Vallásos énekeket énekelt a gyerekekkel, ha akarták, ha nem, és ezen a harmóniumon kísérte az éneklést. A harmónium hasonlított a pianínóra, csak kisebb méretűre készítették, és két cipőtalp-széles pedál nyúlt ki belőle alul közepén. Úgy lehetett a harmóniumon muzsikálni, hogy a pedálokat taposva levegőt pumpált bele az ember a harmónium belsejébe, és közben nyomogatta a billentyűket. Ugyanúgy, ahogyan a pianínón, amihez azonban nem kellett lélegeztető gép ahhoz, hogy szóljon. A harmónium hangja az orgonáéra hasonlított. Orgonát a templomban hallottunk húsvétkor, meg egyszer éjféλι misén, amire nagy nehezen elengedtek néhányunkat. De annak sípjai voltak, a harmóniumnak pedig nem voltak sípjai.

A harmónium előtt egy gramfont kellett lesejtezeni. A gramfon szintén a fizikaszertárból került elő és közléről ismertük, mert szemléltető eszközként megfordult párszor közöttünk. A gramfon egy világoskék fadoboz fém retesszel,

amelyiknek a tetejéből jött a hang, ha felnyitottad és ráhelyezted a hangszedő kart a forgó lemezre. Először persze fel kellett húzni a rugóját, ez a felhúzó kar és a többi fém alkatrész is ragyogott a nikkelezéstől. A lemeztányért égkék filc borította. Finom illat lengte körül az egész gramofont, messziről lehetett érezni. Nagyon szépek tartottuk, és persze szép is volt. A gramofon a harmónium mellett látszott a betonon, a tetején egy barna papírtasakban hanglemez.

Délben kezdődött a selejtezés. Két tanárunk jött elvégezni a szükséges teendőket. Az éneket tanító és a számtan szakos. Megvárták, amíg a templom elkongatja a delet, majd az éneket tanító tanárunk felkurblizta a gramofont, ráhelyezte a lemezt. A Fejérváry induló volt, jól ismertük.

– Nem Fehérvári, hanem Fejérváry induló – emlékeztetett rá nem egyszer. Amikor a lemez lejárt, odaült a harmóniumhoz, és várt néhány pillanatig. Mögötte állt a számtanos egy fejsze nyelén tartva mindkét kezét. – Akár a hóhér a pallossal a Hunyadi Lászlóban – vihogott a padtársam. A Hunyadi Lászlót együtt láttuk az osztállyal nemrég az operában.

Megszólt a harmónium. Finom tavaszi hangok szálltak ki belőle az ég felé. Énektanárunk jól tudott zenélni, sok hangszeren játszott. Tangóharmonikán is, de a gitárt nem sokra becsülte.

– Vásári portéka az, komolytalan hangszer – legyintett. – A hegedű, a bőgő, a gordonka, cimbalom, hárfá! Azok igen!

Az Elindult a tutajflotta Kralovánból dallamát ismerhettük fel utolsóként. Az énekórák állandó vendégeként hallottuk elégszer a bukovinai harcokról szóló történetekkel együtt. Szerettük azt a csujjogatót is, amelyiket rendszeresen emlegetett az egykori Magyar Baka, ahogyan legénykorának emlékezetes állomását nevezte énektanárunk. „*Azért csónak a csónak, hogy árton a kacsónak, hogyha csónak nem vóna, kézen hólyag sem vóna!*”

Aztán elenyésztek a harmónium hangjai, elszálltak a rigók és a többi fűzfán füttyülő lény hangjai közé. Az énektanárunk felállt, fogta a széket és odalépett hozzánk.

– Hát akkor most selejtezzünk. Ránk nézett, aztán a számtanszakosra, aki ugyanott és ugyanúgy állt, mint addig.

– Azért selejtezzük le ezeket a tárgyakat, mert lejárt az idejük. Elöregedtek. Van már lemezejátszónk, és pianínónk is. Emiatt határoztak úgy a feletteseink, hogy selejtezni kell. Nem az iskolai feletteseink, hanem az ő feletteseik. Mindenkinnek vannak felettesei, akik határoznak a feletteseik határozata alapján. Ha valamire azt mondjuk, hogy selejt, az nem jelent egyebet, minthogy nem működik már, más szóval; működésképtelen. Azaz „rendeltetésszerűen nem használható.” Mint hallottátok, ezeknek itt még semmi bajuk. El kell, hogy romoljanak ahhoz, hogy selejtnak nyilváníthassuk mindkettőt. Most tehát ez következik. Elrontjuk őket, nehogy illetéktelen kezekbe

kerüljenek, hogy használhassa őket még valaki valaha is. Hogy felvehessük a „Selejtezési Jegyzőkönyvet.”

Rövid időre elhallgatott, talán azért, hogy megértjük, mit is akart mondani. Aztán csak ennyit szólt:

– Jobb lenne, ha elmennétek most haza, de az sem baj, ha maradtok.

Egyikünk sem mozdult, várankoztunk. Az énektanárunk a számtanost nézte, aki a fejszén nyugtatott kezekkel állt, mintha segítségre lenne szüksége. Mintha még valamire várna. A lóhalálában és utolsó pillanatban érkező királyi kegyelemre. Az Elnöki Tanács elnökének kegyelmére, amelyik már a mai postával megjött, mindjárt felbontja valaki, és kezében lobogtatva kirohan vele az udvarra nyíló ajtón.

Kezdtük hülyén érezni magunkat. Padtársam a végébe szeretett volna bejutni, de a számtanos épp ott állt a bejárat takarófalánál. – Már nagyon kell, azt hittem gyorsabban megszerez az egész – sziszegte a szája sarkából.

Aztán a számtanszakos odaállt terpeszben a gramofon elé, a fejszét feje fölé emelte és lesújtott vele. A gramofon nagy csattanással darabokra hullott, a lemez darabjai is szanaszét szálltak. Megállt bennünk az ütő. Erre nem számítottunk. Az a gyönyörű nikkelezett kar ott csillogott a napon a harmónium mellett. A lemeztányér behorpadva, a hangszedő összezúzva. A számtanos – nagydarab ember, lapát tenyerekkel, – oldalazva a harmónium mögé lépett, mély lélegzetet vett, felemelte a fejszét és egyre gyorsuló tempóban ütni kezdte a hangszert a fejsze fokával. Ütötte verte, előbb a tejét, aztán ahol érte. A billentyűk fehér lapkái a levegőben, hasadt szilánkok mindenütt, a fűtató cafatjai a fák kiszöldült koronájában a levelek között. Néha nyikkant a harmónium, de csak az elején, aztán csak a pufogás, recsegés meg a csattogás hallatszott. Már minden alkateleme szanaszét hevert a betonon, de a számtanos csak ütött tovább.

– Elég lesz Jenő, nem kell jobban! – kiáltott az énektanárunk.

– Igazad van Simon, befejezhetjük – állt meg a fejsze feje a betonon. – Bele is izadtam, menjünk – törölte meg barna köpenye ujjával arcát a számtan szakos. – Hagyjuk itt a selejtítőknak, hogy láthassák, ezeket már az isten sem hozza vissza ebbe a világba.

Így tudtuk meg a selejtezés kifejezés jelentését idejekorán. Ezért lehetett jobb, hogy ott maradtunk végig. Hogy megtudjuk; ezt nevezik selejtezésnek.

– Tényleg olyan volt, mint a hóhér a pallossal – dűnnyögte hazafelé menet a padtársam. – De egyáltalán nem izadt meg. Sírt. Tisztán láttam. Azért törölgette az arcát. Egy ekkora marha nagy ember, aki ülve úgy vágta pofán a Nyigét, hogy átesett a harmadik padsorba!